

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Bilim Dalı

TURİZM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sinan ÇINAR

DANIŞMANI: Doç. Dr. Burcu TÜRKCAN

İZMİR-2018

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Bilim Dalı

TURİZM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sinan ÇINAR

JÜRİ ÜYELERİ

Danışmanı: Doç. Dr. Burcu TÜRKCAN

Dr. Öğr. Üyesi: Utku AKSEKİ

Dr. Öğr. Üyesi: Caner DEMİR

İZMİR-2018

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum **Turizm Sektörünün Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği** adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

İsim-Soyadı: Sinan Çınar

İmza:

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Sinan ÇINAR

Numarası : 9216000135

Anabilim Dalı : İKTİSAT

Tez Başlığı (Türkçe) : Turizm Sektörünün Ekonomik Büyütmeye Etkisi: Türkiye Örneği

Tez Başlığı (İngilizce) : The Impact of Tourism Sector on Economic Growth: The Case of Turkey

Tez Savunma Tarihi : 05 Temmuz 2018

Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Barış TÜRKCAN

Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Dr. Öğr. Üyesi Utku AKSEKİ

Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Öğr. Üyesi Caner DEMİR

Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle

Oy çokluğuyla

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

- Bu tutanak üç (3) üyeli içerisinde jüri üyeleri ile raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilecektir. Tezli yüksek lisans programlarında düzeltme alan öğrencinin 3 (üç) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

İçindekiler

YEMİN METNİ.....	i
TUTANAK.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLolar LİSTESİ	vi
EKLER LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. TURİZM SEKTÖRÜ: TANIMI, EKONOMİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	3
1.1. Turizm Sektörünün Tarihsel Gelişimi	3
1.2. Turizm Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi	8
1.3. Turizm Sektörünün Ekonomi Üzerindeki Olumlu ve Olumsuz Etkileri	12
1.3.1. Sektörün Ekonomiye Olumlu Etkileri	13
1.3.1.1. Ülkeler İçin Gelir Yaratıcı Etkisi	14
1.3.1.2. Ülkeler İçin İstihdam Yaratan Etkisi	14
1.3.1.3. Bölge İçi ve Bölgeler Arasında Gelişme Sağlayan Etkisi	15
1.3.1.4. Ülkelerin Ödemeler Dengesi Açıklarını Düzeltme İmkânı Veren Etkisi	16
1.3.1.5. Dolaylı Bir Biçimde Diğer Sektörlere Olan Etkisi	17
1.3.2. Sektörün Ekonomiye Olumsuz Etkileri	17
1.3.2.1. Ülkelerin İthalatına Etkisi	18
1.3.2.2. Ülkelerin Enflasyon Oranlarına Etkisi	18
1.3.2.3. Ülkelerin Fırsat Maliyetlerine Olan Etkisi	19

1.3.2.4. Dönemselliğe Dayalı Olarak Meydana Gelen Mevsimsellik Etkisi	20
1.3.2.5. Turizm Sektörünün Yaratabileceği Çevresel Bozulma	21
1.3.2.6. Ülke İçindeki Su Kaynaklarının Kirlenmesi	22
1.3.2.7. Ülke İçindeki Ekolojik Dengenin Bozulması	23
1.3.2.8. Ülke İçerisindeki Düzensiz Şehirleşme Faaliyetleri	24
1.3.2.9. Ülkede Yaratmış Olduğu Zararlı Atıklar	25
1.4. Turizm Sektörünün Dünyada Geleceğine Dair Beklentiler	25
İKİNCİ BÖLÜM	41
2. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE TURİZM SEKTÖRÜNE YÖNELİK TEMEL GÖSTERGELER	41
2.1. Dünya’da Turizm Sektörüne Dair Temel Göstergeler.....	42
2.2. Türkiye’de Turizm Sektörüne Dair Temel Göstergeler	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	60
3. Türkiye’de Turizm Sektörünün Ekonomik Büyümeye Etkisi: Ampirik Uygulama.....	60
3.1. Literatür Özeti	60
3.2. Veri Seti ve Değişkenler	90
3.3. Yöntem ve Model	91
3.3.1. Genişletilmiş Dickey Fuller Testi	92
3.3.2. Zivot- Andrews Birim Kök Testi	94
3.3.3. Gregory- Hansen Eşbütünleşme Testi	95
3.3.4. Toda- Yamamoto Nedensellik Testi	97
3.4. Ampirik Uygulama Sonuçları	99
3.4.1. Genişletilmiş Dickey Fuller ve Zivot- Andrews Testi Sonuçları	99
3.4.2. Gregory Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları	101

3.4.3. Toda- Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları	103
3.5. Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi	105
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	106
KAYNAKÇA	110
EKLER LİSTESİ.....	120
ÖZGEÇMİŞ.....	138
ÖZET	141
ABSTRACT	142

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Turizmin Ekonomi İçerisindeki Yeri: Toplam Bulgu ve Tahminler	11
Tablo 2: Dünyada Turizmin Gelecek Beklentileri: Uluslararası Turist Sayısı(kişi)	30
Tablo 3: Dünyada Turizmin Gelecek Beklentileri: Uluslararası Turist Sayısı(yüzdelik)	34
Tablo 4: Dünyada Turist Sayıları (Milyon Kişi) ve Dünya zerinde Bölgelerin Payları	44
Tablo 5: Dünyada Uluslararası Turizm Gelirleri ve Dünya zerinde Bölgelerin Payları	48
Tablo 6: Uluslararası Turist Sayıları: En ok Turist Gelen 10 lke (Milyon Kişi)	52
Tablo 7: Uluslararası Turizm Gelirleri: En ok Gelir Sağlayan 10 lke (Milyon Dolar)	53
Tablo 8: Uluslar arası Turizm Harcamaları: En ok Harcama Yapan 10 lke (Milyon Dolar)	55
Tablo 9: Türkiye'nin Turizm Gelirleri, Turizm Harcamaları, Kişi Başına Turizm Geliri ve Kişi Başına Turizm Harcamaları	58
Tablo 10: Turizm Gelirlerinin; GSMH İçerisindeki Payı, İhracata Oranı, Dış Ticaret Açığını Kapama Payı	59
Tablo 11: Literatür zeti	77
Tablo 12: Genişletilmiş Dickey Fuller ve Zivot Andrews Test Sonuçları	99
Tablo 13: Gregory- Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları	101
Tablo 14: VAR Gecikme Düzeyi Seçim Testi Sonuçları	103
Tablo 15 : Toda- Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları	104

EKLER

Ek 1: ADF Testi GDP İçin Düzey Değerlerde Birim Kök İncelenmesi	120
Ek 2: ADF Testi Turizm Harcamaları İçin Düzey Değerlerde Birim Kök İncelenmesi	121
Ek 3: ADF Testi Döviz Kuru İçin Düzey Değerlerde Birim Kök İncelenmesi	122
Ek 4: ADF Testi GDP İçin Birinci Farklarda Birim Kök İncelenmesi	123
Ek 5: ADF Testi Turizm Harcamaları İçin Birinci Farklarda Birim Kök İncelenmesi	124
Ek 6: ADF Testi Döviz Kuru İçin Birinci Farklarda Birim Kök İncelenmesi	125
Ek 7: Zivot- Andrews Testi GDP İçin Düzey Değerler İncelenmesi: Model A	126
Ek 8: Zivot- Andrews Testi GDP İçin Düzey Değerler İncelenmesi: Model B	126
Ek 9: Zivot- Andrews Testi GDP İçin Düzey Değerler İncelenmesi: Model C	127
Ek 10: Zivot- Andrews Testi Turizm Harcamaları İçin Düzey Değerler İncelenmesi: Model A	127
Ek 11: Zivot- Andrews Testi Döviz Kuru İçin Düzey Değerler İncelenmesi: Model A	128
Ek 12: Zivot- Andrews Testi Döviz Kuru İçin Düzey Değerler İncelenmesi: Model B	128
Ek 13: Zivot- Andrews Testi Döviz Kuru İçin Düzey Değerler İncelenmesi: Model C	129
Ek 14: Zivot- Andrews Testi GDP İçin Birinci Farklar İncelenmesi: Model A	129
Ek 15: Zivot- Andrews Testi GDP İçin Birinci Farklar İncelenmesi: Model B	130
Ek 16: Zivot- Andrews Testi GDP İçin Birinci Farklar İncelenmesi: Model C	130
Ek 17: Zivot- Andrews Testi Turizm Harcamaları İçin Birinci Farklar İncelenmesi: Model A	131

Ek 18: Zivot-Andrews Testi Turizm Harcamaları İçin Birinci Farklar İncelenmesi:	
Model B	131
Ek 19: Zivot- Andrews Testi Turizm Harcamaları İçin Birinci Farklar İncelenmesi:	
Model C	132
Ek 20: Zivot- Andrews Testi Döviz Kuru İçin Birinci Farklar İncelenmesi: Model A	132
Ek 21: Zivot- Andrews Testi Döviz Kuru İçin Birinci Farklar İncelenmesi: Model B	133
Ek 22: Zivot- Andrews Testi Döviz Kuru İçin Birinci Farklar İncelenmesi: Model C	133
Ek 23: Toda-Yamamoto VAR Gecikme Düzeyi Seçim Testi	134
Ek 24: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi GDP- Turizm Harcamaları- Döviz Kuru	135
Ek 25: Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi: Model A	136
Ek 26: Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi: Model B	136
Ek 27: Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi: Model C	137

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Genişletilmiş Dickey Fuller Testi
DOV	Döviz Kuru
Eko-Turizm	Ekolojik Turizm
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
TURH	Turizm Harcamaları
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRSAB	Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
UNWTO	Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü
WTO	Dünya Turizm Örgütü
WTTC	Dünya Seyahat ve Turizm Acentaları Birliği
3S Turizmi	Deniz Kum Güneş Turizmi

Giriş

Turizm; bireylerin kalıcı bir biçimde yaşamlarını sürdürdükleri yerler haricindeki bölgelere çeşitli amaçlar ile birlikte yapmış oldukları seyahat faaliyetleri ve konaklama faaliyetlerini ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Gee, 1997: 138). Tarihsel süreçte çok eskilere dayanan turizm faaliyetleri günümüze doğru gelindikçe özellikle İkinci Dünya savaşından itibaren hızlı bir biçimde artış göstermiştir. Turizm sektörü günümüzde; gerek kendi içerisinde barındırdığı olumlu gerekse olumsuz etkileriyle birlikte ülke ekonomileri için önemli bir iktisadi faaliyet olarak görülmektedir. Turizm sektörü genel olarak incelendiğinde; ülkedeki dış ticaret açığı, enflasyon ve işsizlik problemlerine karşı bir çözüm üretmek açısından hükümetlerin önem verdikleri sektörlerden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çımat ve Bahar, 2003: 2). Sektör olarak turizm ayrıca diğer sektörler ile çok yakın ilişki içerisinde. Bundan dolayı turizm sektörü içerisinde yapılmış harcamalar gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak yalnızca turizm sektöründe faaliyet gösteren kişilere değil, aynı zamanda diğer turizm sektörleriyle bağlantılı sektörlerle de gelir sağlamaktadır (Kar vd., 2004: 90). Günümüzde iktisadi büyüme ve kalkınmalarını sağlamak isteyen devletler bu konuda turizmi araç olarak kullanabilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelere bakıldığında, potansiyel bir gelir kaynağı olarak görülen sektörlerin başında turizm sektörü gelmektedir (Opuş, 2001: 37). Dünyada gelişmekte olan ülkeler içerisinde yer alan Türkiye’de de turizm sektörü önemli iktisadi sektör olarak görülmektedir. Özellikle ülke ekonomisine yapmış olduğu doğrudan ve dolaylı katkılar sosyal bilimler alanında çalışmalarını sürdüren bilim insanlarının da dikkatini çekmiş, turizm ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemeye yönelik birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Özellikle son dönemlere bakıldığında turizm sektörünün ekonomi içerisindeki yeri ve öneminin tespit edilmesine yönelik farklı yöntemler kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmada ise 2003 yılı birinci çeyreğinden 2017 üçüncü çeyreğine kadar olan dönem içerisinde turizm harcamaları, döviz kuru ve gayrisafi yurtiçi hasıla verileri kullanılmıştır. Çalışma; ilgili yıllarda turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin gerek eşbütünleşme açısından gerekse yapılan nedensellik testinde aralarındaki

nedenselliğin yönünün tespit edilmesi açısından gerçekleştirilmiştir. Temel amacı özellikle güncel veriler ışığında turizm sektörünün Türkiye ekonomisi üzerindeki yeri ve önemini tespit etmektir. İlgili yıllarda Türkiye ekonomisi içerisinde ekonomik krizler meydana geldiğinden dolayı, çalışmada daha doğru sonuçlar vermesi açısından yapısal kırılmaları dikkate alan ekonometrik testler uygulanmıştır. Turizm sektörü ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye ekseninde tespit etme amacıyla gerçekleştirilmiş olan bu çalışmanın bu bağlamda çeşitli yönlerden literatüre katkısı bulunmaktadır. Çalışma literatür açısından; mevsimsellik etkilerini kendi içerisinde barındıran turizm sektörüne yönelik yapılmış olan analizlerde; çeyreklik veriler kullanılarak gerçekleştirilen, güncel bir çalışma olması açısından önemlidir. Diğer açıdan ilgili yıllarda krizler yaşayan Türkiye ekonomisinde turizmin ekonomi üzerindeki etkilerini yapısal kırılmalı ekonometrik yöntemlerle ele alan bir çalışma olmasıyla önemlidir. Diğer bir deyişle çalışma, Türkiye için güncel çeyreklik verileri kullanarak, yapısal kırılmaları da dikkate alan analizleri uygulaması açısından literatür açısından önemli bir çalışmadır. Çalışmada ilk olarak turizm sektörünün; tanımı yapılmakta, ekonomideki yeri ve önemi anlatılmakta, takip eden bölümde Dünya ve Türkiye’de turizm sektörüne yönelik güncel veriler verilmekte, en son bölümde ise analiz sonuçları anlatılmakta ve sonuçlar yorumlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TURİZM SEKTÖRÜ: TANIMI, EKONOMİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

1.1. Turizm Sektörünün Tarihsel Gelişimi

Geçmişten günümüze gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke sektör olarak turizme önem vermiş ve bu ülkelerdeki çok sayıda bilim adamı bu konuya yönelik çalışma gerçekleştirmiştir. Turizm, Latince kökenli bir sözcük olup, "tornus" kelimesinden türetilmiştir. Tornus kelime anlamı olarak belirli bir eksen çevresinde dönme, gezinme anlamında kullanılmıştır (Yıldız, 2011: 55). Daha sonrasında Almanca, İngilizce, Fransızca gibi dünyada çok sayıda insanın konuştuğu dillere "tour" şeklinde geçmiştir. Bu kelime insanların kendi düşüncelerine göre görülmeye değer olan bölgeleri; iş, eğlence ve buna benzer birçok nedenle görüp, buldukları bölgelere geri dönmesi anlamına gelmektedir (Ağaoğlu, 1991: 24). Yapılan çalışmalarda turizme yönelik yapılan bir diğer tanımda ise turizm; bireylerin kalıcı olarak yaşadıkları yer haricinde bir tüketici birey davranışlarıyla; tatil, eğlence, dinlenme ve buna benzer diğer amaçlarla başka bölgelere yapılan beşeri faaliyet olarak kabul görmüştür (Kozak vd., 1997:1). Bununla birlikte, Türk Dil Kurumu tarafından insanların dinlenmek, eğlenmek, başka yerleri tanımak amaçlı yapmış oldukları geziler olarak kabul görmüş, bir ülke ya da bir bölgeye turist gelmesi amacı ile uygulanan ekonomik, kültürel çalışmaların tümü olarak tanımlanmıştır. Yapılan çalışmalarda turizme yönelik yapılmış olan tanımlar göstermektedir ki; turizm ile ilgili yapılan çalışmalarda karşılaşılan ilk zorluk bu konuya yönelik bir tanımlama yapılması olmuştur. Bunun nedeni turizmin bir sektör olarak çok geniş dinamiklere sahip, çok yönlü bir alan olmasından kaynaklanmaktadır.

Turizmin tarihine yönelik yapılan çalışmalarda turizm faaliyetlerinin çok eski yıllara dayandığı ortaya konmuştur. Turizm faaliyetlerinin iktisadi dünya içerisindeki rolünü ikiye ayırmak gerekir. Burada ayrımı yapmamızı sağlayan durum Sanayi Devrimi'dir. Sanayi devrimi öncesini baz alırsak; çok eski dönemlere dayanan turizm

sektörü ilk olarak milattan önce 4000'li yıllara; yazı, para ve tekerlek buluşlarını gerçekleştiren, iktisadi bazlı bir değerlendirme yapılacak olursa, ticaretle uğraşan ilk devlet olan Sümerlere kadar dayanmaktadır. Diğer bir devlet olan Fenikeliler de bugünkü modern anlamda anladığımız turizm tanımına uygun olarak ilk gezginler olarak değerlendirilmektedir (Yıldız, 2011: 56). Ayrıca diğer devletler Eski Mısır ve Babillerde de turizme yönelik çalışmalar olduğu bilinmektedir. Eski Mısır ve Babil krallığında gezme amaçlı bir yerden başka bir yere yönelik gezilerde bulunan kişilerin güvenliğinin sağlanması amaçlı yolların güvenliği sağlanmış, bu kişilerin seyahatleri esnasında konaklayabilme ve dinlenebilmeleri için birtakım binalar inşa edilmiştir. Bu devletlerde yapılmış olan çalışmalarda genel olarak turizm faaliyeti kapsamında değerlendirilmiştir (Barutçugil; 1984: 28). Ayrıca bununla birlikte Eski Yunan'da da, düzenlenmiş olan Olimpiyat Oyunlarına yönelik birtakım turizm faaliyetlerinin de gerçekleştiği bilinmektedir. Bu dönemlerde dinlerin ortaya çıkışına kadar genel olarak turizm faaliyetlerinin eğlence, ticaret ve bununla birlikte sağlık amaçlı gerçekleştirildiği görülürken, dinlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, dini amaçlı seyahatlerin turizm faaliyetleri içerisinde artış gösterdiği görülmüştür. Bu dönemde özellikle Hıristiyanlık ve Müslümanlığa bağlı olarak gerçekleşen faaliyetlerde artış olduğu bilinmektedir. Özellikle, Roma İmparatorluğunun kendi coğrafi sınırlarını genişletmeye başlaması ile imparatorluk içerisinde yaşadıkları bölgeden başka bölgeye gidip- geri dönen sayısı artmış, böylece turizm faaliyetleri hız kazanmıştır (Bahar ve Kozak; 2013: 3). Ayrıca Roma İmparatorluğu içerisinde mevcut durumda bulunan eserleri görmek amaçlı yapılan turizm faaliyetleri, sanat ve kültürel amaçlı turizm faaliyetlerinin de var olduğunu göstermektedir. Dolayısı ile bu durum beşeri faaliyet olarak değerlendirilen turizmin, bu dönemin ardından; eğlence, spor, inanç, ekonomik ve bununla birlikte kültürel amaçlara dayalı gerçekleşen bir faaliyet olma özelliğine sahip olduğunu göstermektedir. Ancak o dönemde devletlerin, günümüzdeki anlamda turizm faaliyetlerinin iktisadi etkisinin tam anlamıyla farkında olduklarını söylemek mümkün değildir. İktisadi anlamının tam anlamıyla anlaşılması "sanayi devrimi" ile mümkün

olmuştur (Bahar ve Kozak, 2013: 4). Dolayısı ile turizm sektörünün iktisadi faaliyet olarak rolünü geçmişten günümüze ikiye ayırmak mümkündür:

1. Sanayi Devrimi Öncesi Turizmin Ekonomi İçerisindeki Rolü
2. Sanayi Devrimi Sonrası Turizmin Ekonomi İçerisindeki Rolü

Tarihsel süreç içerisinde 19. Yüzyılda İngiltere’de buharlı makinelerin kullanımı ile başlayan sanayi devrimi; gerek dünya ekonomisinde gerekse ulusal bazda iktisadi faaliyet olarak değerlendirilmeye başlanan turizmde, birçok değişikliğe neden olmuştur. Sanayi devriminin turizm sektörü üzerinde yaratmış olduğu etkiler şu şekilde belirtilebilmektedir:

- Sanayi Devriminin getirmiş olduğu seri üretim ile birlikte, birçok toplumun milli gelirinde artış olmuş bu durum dünya ekonomisinin makro bazlı olarak gerek iktisadi gerekse ticari hacminin artmasına olanak tanımıştır. Toplumlara dolayısı ile mikro bazlı değerlendirildiğinde bireylere daha fazla gelir imkanı sağlayan bu durum; bireylerin mal ve hizmet taleplerini artırmış, bununla birlikte turizm faaliyetlerine olan taleplerinin artmasını sağlamıştır.
- Sanayi Devrimi; makineler yardımı ile toplam mal üretiminde toplumlara sağlamış olduğu refah ile birlikte, üretimin süresini de olumlu anlamda son derece kısalttığından dolayı, insanların boş vakitlerinin artmasına olanak tanımıştır. İnsanların kendilerine kalan bu vakitleri değerlendirdikleri faaliyetlerden birisi de turizm olmuştur. Böylece turizm faaliyetleri makro etkiler nedeni ile artış göstermiştir.
- Tarihte insanların tercihleri belirli dönemlerde değişme göstermiştir. Bu durumlardan biri de Sanayi Devrimi ile gerçekleşmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte bireylerin tüketim kalıpları ve tercihleri de değişme göstermiştir. Bireylerin tercihlerinin, harcama kalıplarının ve alışkanlıklarının değişmesinin temel nedeni Sanayi Devrimi ile birlikte gerçekleşen satın alma gücündeki artış olmuştur (Bahar ve Kozak, 2013: 4).

Sanayi Devriminin başlangıcına denk gelen dönemde 1841 yılında Thomas Cook "paket tur" ile geziler düzenlemeye başlamıştır (Bayer, 1992: 11). Sanayi Devrimi ile bu olayın aynı döneme denk gelmiş olması da sanayi devriminin turizm üzerindeki etkilerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Bahar ve Kozak; 2013: 4).

Bu dönemden sonra turizm, ekonomi dünyasında gün geçtikçe önemi daha çok hissedilen bir ekonomik faaliyet konumuna gelmiştir. Kitlesele olarak yapılan turizm faaliyetleri daha fazla artış göstermeye başlamıştır. Gelişen teknoloji ile birlikte, bireyler açısından ulaşımın daha kolay hale gelmesiyle turizm faaliyetleri hız kazanmıştır. Araba ve uçakların ortaya çıkışı; bir yerden bir yere gidişi geçmişe oranla çok daha kolay hale getirdiğinden dolayı, insanlar daha fazla turistik faaliyetler gerçekleştirmeye başlamışlardır. Çalışanların sosyal ve iktisadi haklara sahip olmasının yaygınlaşması ile birlikte, mevcut refahtaki artış turizm hareketlerinin büyük oranda artış göstermesini sağlamıştır. İkinci dünya savaşı ile birlikte kesintiye uğrayan bu süreç, savaşın bitiminin hemen ardından tekrardan artış göstermeye başlamıştır. Bugün ulaştığımız turizm oranlarının başlangıcı ikinci dünya savaşından sonra başlamıştır. Özellikle teknolojide meydana gelen devrimlerin ardından insanların bir yerden başka bir yere gitmeleri çok daha kolay hale gelmiştir. Günümüze gelindiğinde ise; Dünya Turizm Örgütü tarafından hazırlanmış 2020 vizyonu (Tourism 2020 Vision) adlı raporda, 2010 yılında dünya üzerinde turist sayısının bir milyar birey, ülkelerin toplam turizm gelirlerinin ise 1.5 trilyon dolar olduğu, 2020 yılında ise büyük oranda artış göstererek, turist sayısının yaklaşık 1.5 milyar birey, ülkelerin turizm gelirlerinin ise, iki trilyon dolar olacağı öngörülmüştür.

Türkiye'de ise turizmin tarihsel gelişimi dünyadaki turizmin tarihsel gelişimi ile paralel bir şekilde gerçekleşmiştir. Turizm sektörüne yönelik ilk gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1890'lı yılların ardından gerçekleşmiştir. "Seyyahın Cemiyeti" adı ile turizme yönelik ilk organizasyon kurulmuştur. Bu organizasyon mevcut ismini daha sonraki dönemlerde 1926 yılında "Türkiye Turing Kulübü", 1930 yılında ise "Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu" olarak değiştirmiştir. Bu kurumun

çalışmaları sayesinde Türkiye ekonomisi içerisinde turizm faaliyetleri gelişmeye başlamıştır. Türkiye'nin turizme yönelik olarak ilk turizm prospektüsleri hazırlanmış, ilk afişleri, ilk karayolları haritaları bastırılmıştır. Daha sonrasında 1934 yılında Türkiye'de turizm faaliyetlerini yürütmesi açısından "Türk Ofis" kurulmuş bu kurum 1939 yılında Ticaret Bakanlığının kurulması ile birlikte "Turizm Müdürlüğü" ismiyle çalışmalarını sürdürmüştür. 1953 senesinde Türkiye'de turizmi teşvik etmek amaçlı "Turizmi Teşvik Yasası" kanunlaşmıştır (Yıldız, 2011: 58). 1963-1983 yılları arasında Türkiye ekonomisi içerisinde turizm politikası ülkenin ödemeler dengesini düzeltmek, ödemeler dengesi açığını kapatmak amacıyla kullanılmıştır. Bu dönemde turizm sayesinde ülkeye sağlanan döviz girdisi ve ülke ekonomisi içerisindeki istihdam artırılarak, turizmden faydalanılmaya çalışılmıştır (Gülbahar, 2009: 153). 1980'li yılların ardından ise 24 Ocak Kararlarında turizm sektörünü etkileyen kararlar alınması ile birlikte turizm sektörü Türkiye ekonomisi için önemi yadsınamaz bir sektör haline gelmiştir. 24 Ocak Kararlarında turizm sektörüne doğrudan ya da dolaylı etki eden kararlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Devalüasyon yapılmıştır.
2. Ülkeye döviz girişini artırmak amacıyla, yabancı sermayenin teşvik edilmesi gerekliliği kararı alınmıştır.
3. Ülke içerisinde döviz alış ve döviz satışı bireyler için serbest bırakılmıştır.
4. Ülke dışına seyahat edecek bireylerin yanında götürebilecekleri yabancı para miktarı artırılmıştır.
5. Bu kararlar içerisinde turizmi doğrudan etkileyen en önemli karar olan "Turizm Teşvik Kanunu" çıkarılmıştır (Şanlıoğlu ve Özcan, 2017: 101).

1980'li yılları ardından Türkiye ekonomisi içerisinde turizm sektörü yapılan bu çalışmalar ardından gelişimini sürdürmüştür. İkinci Dünya Savaşı ardından meydana gelen turizm sektörü içerisindeki hızlı artış, Türkiye ekonomisi içerisinde ihracata dayalı ekonomi büyüme politikalarının uygulandığı dönemde de devam etmiştir.

Turizme yönelik yapılan çalışmalar sayesinde turizm her geçen gün daha da önemli bir iktisadi faaliyet alanlarından biri haline gelmektedir. TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği) raporuna göre 2003 yılında 16 milyon civarında ziyaretçi Türkiye'ye turistik amaçlı gelmiş, Türkiye'nin turizm gelirleri 13 milyon 800 bin dolar civarında gerçekleşmişken, günümüze gelindiğinde 2017 yılında 38 milyon civarında ziyaretçi ülkemizi turistik amaçlı ziyaret etmiş ve Türkiye'nin turizm gelirleri 26 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir. Elde edilen veriler turizm sektörünün ekonomi içerisindeki yerinin giderek artan bir biçimde önemli hale geldiğini göstermektedir.

1.2.Turizm Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi

Turizm sektörü geçmişten günümüze incelendiğinde birçok toplum tarafından kalkınma aracı olarak kullanılmıştır. Genel olarak bakıldığında turizmi kalkınma aracı olarak kullanan ülkelerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olduğu görülmektedir. Turizm faaliyetleri ilk başladığı dönemlerde ekonomiler için kalkınma aracı olarak görülme de Sanayi Devriminin ardından başlayan kitle turizmi yani büyük toplulukların bir yerden bir yere gidip- geri dönmesi faaliyetlerinin ülkeye katkıları devletler tarafından fark edilmiş ve günümüzdeki turizm anlayışı iktisadi politikalarda kendisini göstermeye başlamıştır. Turizmin ülke ekonomilerindeki yerine değinecek olursak birçok açıdan ülke ekonomilerine yön vermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler özellikle gayrisafi yurtiçi hasıla ve istihdama olumlu katkılar sağlaması açısından turizm sektörünü araç olarak kullanmaktadırlar (Bozgeyik ve Yoloğlu, 2015: 627). Turizm sektörünün ekonomi içerisindeki yerini inceleyecek olursak; bu durum Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (World Travel & Tourism Council) "Seyahat ve Turizmin Ekonomik Etkileri 2017" raporunda şu şekilde ortaya konmaktadır: Dünya üzerinde 2016 yılında seyahat ve turizmin, gayrisafi yurtiçi hasılaya doğrudan katkısı toplamda 2.306 trilyon Amerikan doları olarak gerçekleştirmiştir. Bu durum tüm dünya üzerinde toplam gayrisafi yurtiçi hasılanın yaklaşık olarak %3.1'ini temsil etmektedir. 2027 yılına gelindiğinde bu oranın toplam gayrisafi yurtiçi hasılanın %3.5 dolaylarında olması beklenmektedir (WTTC, 2017: 1).

Turizm sektörünün gayrisafi yurtiçi hasıla üzerine yarattığı etkiler yalnızca doğrudan etkilerle sınırlı değildir. Turizm sektörü, gayrisafi yurtiçi hasıla üzerinde ayrıca dolaylı etkilere de sahiptir. Turizm sektörünün gayrisafi yurtiçi hasıla üzerinde olan doğrudan ve dolaylı etkilerini birlikte ele alırsak; turizmin dünya üzerinde gayrisafi yurtiçi hasıla içerisindeki toplam katkısı, 2016 yılında yaklaşık olarak 7.613 trilyon Amerikan doları olarak tespit edilmiştir. Bu katkı toplam gayrisafi yurtiçi hasıla içinde %10,2 gibi bir orana karşılık gelmektedir. Bu oranın önümüzdeki yıllarda da artması beklenmekte ve 2027 yılına gelindiğinde turizm ve seyahat sektörlerinin toplam gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payının %11,4 olması beklenmektedir (WTTC, 2017: 3).

Turizm sektörünün ekonomi dünyası içerisinde etkileşim içerisinde olduğu bir diğer makro alan istihdamdır. Ülke ekonomileri içerisinde günümüzde birçok ülkedeki en büyük makro sorunların başında işsizlik gelmektedir. Dünya üzerindeki tüm ülkeler istihdam yaratmak açısından farklı sektörler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda istihdamı artırmak açısından araç olarak görülen sektörlerden bir tanesi de turizm sektörü olmuştur. Çok hızlı bir biçimde gelişme gösteren turizm sektörü, dinamik bir sektör olması, doğrudan ve dolaylı etkilerinin fazla olması nedeniyle birçok ülkede istihdam yaratması açısından önemli bir sektör olarak görülmektedir (Şit, 2016: 115).

Turizm sektörünün dünya üzerinde istihdama katkısını doğrudan ve toplam katkı olarak ikiye ayırarak incelemek gerekirse; dünya üzerinde seyahat ve turizm sektörü doğrudan 108.741 farklı iş grubunu istihdam açısından desteklemiştir, bu oran toplam istihdamın %3,6' sına karşılık gelmektedir. Bu oranın 2027 yılında toplam istihdamın %4,0 'ü dolaylarına gelmesi beklenmektedir. Turizm ve seyahatin istihdam üzerinde yaratmış olduğu doğrudan ve dolaylı katkı (toplam katkı) incelendiğinde ise; 2016 yılında turizm sektörü doğrudan ve dolaylı bir biçimde 292.220 farklı iş grubunu istihdam açısından desteklemiştir, bu oran toplam istihdamın %9,6' lık bölümünü karşılamaktadır. 2027 yılında bu oranın %11,1 olacağı tahminlenmektedir (WTTC, 2017: 4).

Ülkeler ayrıca turizm sektörüne yönelik yatırımlar da yapmaktadır. Dünya üzerinde seyahat ve turizm için yapılan sermaye yatırımları 2016 yılında 806.5 milyar dolardır. Bu oran toplam yatırımların %4,4 'lük bölümüne karşılık gelmektedir. 2027 yılındaki beklenti, turizm ve seyahat için yapılan yatırımların 1.307 trilyon dolar olması, toplam yatırımların içerisindeki payının %5,0 dolaylarında olmasıdır (WTTC, 2017: 5).

Turizm sektörü ekonomi üzerinde bu önemli alanlar dışında da etkilerde bulunmaktadır. Örneğin ülkelere gelen turistlerin yapmış oldukları harcamaları da incelemek gerekir. Çünkü bu harcamalar ekonomi üzerinde önemli doğrudan ve dolaylı etkilere sahip olmaktadır. 2016 yılında turizm ve seyahat amacı ile yapılan ziyaretlerde toplam 1 trilyon 401.5 milyar Amerikan doları harcama yapılmıştır ve bu dünya üzerindeki toplam ihracatın %6,6 'lık bölümüne karşılık gelmektedir. 2027 yılında turizm amacı ile yapılan ziyaretlerde turistlerin harcamalarının 2.221 trilyon Amerikan doları olması ve bunun toplam ihracatın %7,2'lik bölümüne karşılık gelmesi beklenmektedir (WTTC, 2017: 5).

Turizm sektörünün ekonomi üzerindeki etkilerinin incelenmesi açısından yurtiçi seyahat ve turizm harcamaları, iş ve boş vakit seyahatleri açısından yapılan turistik faaliyetlerdeki harcamaların da incelenmesi gereklidir. Ancak yapılan bu turistik faaliyetler, ekonomiler içerisinde diğer iktisadi faaliyetler kadar önemli bir yer tutmamaktadır. Tüm bu turizm faaliyetlerinin tamamını özetlemek gerekirse; ekonomi üzerindeki etkileri 2016 yılı, 2016 yılı toplam içerisindeki payı, 2027 tahmini değeri, 2027 toplam içerisindeki payı şu şekilde tespit edilmiş ve tahminlenmiştir:

Tablo 1: Turizmin Ekonomi İçerisindeki Yeri: Toplam Bulgu ve Tahminler

Dünya	2016 (USD trilyon \$)	2016 (% Toplam)	2027 (USD trilyon \$)	2027 (% Toplam)
Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya Doğrudan Katkı	2.306,0	%3,1	3.537,1	%3,5
Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya Toplam Katkı	7.613,3	%10,2	11.512,9	%11,4
İstihdama Doğrudan Katkı	108.741	%3,6	138.086	%4,0
İstihdama Toplam Katkı	292.220	%9,6	381.700	%11,1
Ziyaretçi Harcamaları	1.401,5	%6,6	2.221,0	%7,2
Yurtiçi Harcamalar	3.574,6	%4,8	5.414,1	%3,9
Boş Zaman Seyahati Harcamaları	3.822,5	%2,3	5.917,7	%2,7
İş Harcamaları	1.153,6	%0,7	1.719,9	%0,8
Sermaye Yatırımları	806,5	%4,4	1.307,1	%5,0

Kaynak: Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (2017) "Travel & Tourism Economic Impact 2017 s:7"

Değerlerden de anlaşılacağı üzere turizm sektörü dünya üzerinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri açısından oldukça önemli bir sektördür. Ülke ekonomilerinde özellikle gayrisafi yurtiçi hasıla ve istihdam üzerinde yaratmış olduğu

doğrudan ve dolaylı katkılar itibariyle önemlidir. Bundan dolayı hükümetler bu konu üzerinde durmaktadırlar (Bilgiçli ve Altınkaynak, 2016: 579). Ayrıca gün geçtikçe daha önemli bir duruma geldiği ve bu durumun önümüzdeki yıllarda da süreceği net bir şekilde görülmektedir. Dünya Turizm Ve Seyahat Acentaları Birliği 2027 tahminleri de tabloda turizmin ekonomi üzerindeki etkisinin geleceği konusunda da önemli bir sektör olduğunu ortaya koymaktadır.

1.3 Turizm Sektörünün Ekonomi Üzerindeki Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Turizm sektörü iktisadi alanda birçok alanla ilişkili olan bir sektördür. Özellikle son dönemlerde önemli gelişmeler sağlayan turizm faaliyetleri, ülkelerin birçok alanda hedeflerine ulaşabilmesi açısından bir araç niteliğinde kullanılmıştır. Ancak turizm faaliyetleri genellikle olumlu etkileri olan faaliyetler olarak algılansa da ülke ekonomileri içerisinde bir takım olumsuz etkileri de söz konusu olmaktadır (Yanardağ ve Avcı, 2012: 41).

Turizm sektörünün ekonomi üzerinde yaratmış olduğu olumlu etkiler şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Ülkeler için gelir yaratıcı etkisi
- Ülkeler için istihdam yaratan etkisi
- Bölge içi ve bölgelerarasında gelişme sağlayan etkisi
- Ülkelerin ödemeler dengesi açıklarını düzeltme imkanı veren etkisi
- Dolaylı bir biçimde diğer sektörler için olan etkisi (Yanardağ ve Avcı, 2012: 41).

Turizm sektörünün ekonomi üzerinde var olan doğrudan olumsuz etkileri ise şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Ülkelerin ithalatına olan etkisi
- Ülkelerin enflasyon oranlarına olan etkisi
- Ülkelerin fırsat maliyetlerine olan etkisi
- Dönemsel meydana gelen mevsimsellik etkisidir (Emir, 2015: 51-52).

Turizm sektörünün ayrıca ekonomi üzerinde dolaylı olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Bu etkileri çoğaltabilmek mümkündür. Ancak sektörün ekonomi üzerinde dolaylı olumsuz etkileri de şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Ülke içerisinde yarattığı çevresel bozulma
- Ülke içerisindeki su kaynaklarının kirlenmesi
- Ülkede ekolojik dengenin bozulması
- Ülke içerisindeki düzensiz şehirleşme faaliyetleri
- Ülkede yaratmış olduğu zararlı atıklar (Yanardağ ve Avcı, 2012: 41).

Turizm faaliyetleri gerçekleştirilirken ülkelerin yalnızca sektörün olumlu etkilerini göz önünde bulundurması durumu zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Ülkeler bazı ekonomi kararlarını alırken turizmi araç olarak kullandığında sektörün yalnızca olumlu etkilerini değil aynı zamanda olumsuz yanlarını da göz önünde bulundurmalıdır. Çünkü sektörün ekonomiye olumlu etkileri yanında olumsuz etkilerinden de söz edilebilmektedir. Bunlar kimi zaman ulusal bazda etkileri aşarak, küresel çapta problemleri de beraberinde getirmektedir (Yıldız ve Kalağan, 2008: 42). Sektörün hem olumlu hem de olumsuz yanlarını göz önünde bulunduran politikalar dahilinde uygulanacak adımlar ile birlikte turizm sektörünün hem ekonomi hem de diğer sektörler ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri minimize edilebilmektedir.

1.3.1. Sektörün Ekonomiye Olumlu Etkileri

Turizm sektörü ülke ekonomileri için birçok önemli olumlu etkiye sahiptir. Turizmin, dünya üzerinde bulunan birçok ülke için hem iktisadi dünyanın çeşitlenmesi hem de dışa bağımlılığın azaltılması fırsatları sunması açısından önemi yadsınamazdır (Yanardağ, Avcı; 2012: 42). Sektörün ekonomiler üzerinde yaratmış olduğu olumlu etkiler şu şekilde sıralanabilmektedir:

1.3.1.1. Ülkeler İçin Gelir Yaratıcı Etkisi

Turizm sektörünün ülke ekonomilerinde sağlamış olduğu olumlu etkilerden ilki gelir yaratma etkisidir. Ülke ekonomileri içerisinde özellikle dışarıdan gelen kişilerin turizm faaliyetleri çerçevesinde yapmış oldukları harcamalar o bölgenin gelirini oluşturması açısından önemlidir (Kar vd., 2004: 90). Özellikle geçimini turizm faaliyetleri ile sağlayan bölgelerde bu harcamalar o bölgenin gelirinin tamamını veya büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bununla birlikte gelir etkisi yalnızca bu durumla sınırlı bir etki değildir. Ayrıca sektör içerisinde turizm faaliyetleri çerçevesinde mal ve hizmet; üretim, tüketim, ihracat ve bununla birlikte ithalatı söz konusu olacaktır. Bu üretilen mal ve hizmetler sayesinde diğer sektörlerdeki üreticiler de gelir elde edecekler ve ekonomide canlanma, çeşitlilik meydana gelecektir. Turizm faaliyetleri sonucunda ekonomide hem doğrudan hem de dolaylı olarak gelir yaratıcı etki olumlu bir biçimde meydana gelecektir. Ayrıca bölgede turizm harcamalarındaki artış da çarpan etkisi sayesinde kendisinden çok daha fazla bölgenin gelir kazanmasını sağlayacaktır (Kızılgöl ve Erbaykal, 2008: 354).

1.3.1.2. Ülkeler İçin İstihdam Yaratan Etkisi

Turizm sektörü kendi içerisinde çok fazla işgücüne ihtiyaç duymaktadır. Turizm sektörü işgücü yoğun bir sektör olarak, turizm faaliyetleri kapsamında çok kişiye istihdam imkanı sağlamaktadır (Çımat ve Bahar, 2003: 14). Turizm faaliyetleri kapsamında yapılmış olan tüketim harcamaları, bireyler için doğrudan istihdam imkanı oluşturmaktadır. Bu faaliyetler kapsamında yapılan tüketim harcamaları başka bireylerin de gelirini oluşturduğundan dolayı o bireylerin yaptığı harcamalar da dolaylı olarak başka sektörlerde istihdam yaratılmasını sağlamaktadır. Turizm sektörü ayrıca yaratmış olduğu yatırımlarla da yeni iş gruplarının ortaya çıkmasını sağlayarak, yeni sektörlerde istihdam olanaklarını beraberinde getirmektedir (Kızılgöl ve Erbaykal, 2008: 355). Turizm sektörünün yaratmış olduğu farklı istihdam çeşitleri bulunmaktadır. Bu istihdam olanaklarına yönelik çeşitli görüşler bulunurken literatürde daha çok kabul

gören istihdam çeşitleri üç ana grupta incelenmektedir. Sektör olarak turizmin ülke ekonomilerinde yaratmış olduğu istihdam türleri şunlardır:

- Turizm Sektörünün Yarattığı Doğrudan İstihdam
- Turizm Sektörünün Yarattığı Dolaylı İstihdam
- Turizm Sektörü Kaynaklı Uyarılmış İstihdam (Sharpley; 2002: 167 aktaran Yanardağ, Avcı; 2012: 43).

Doğrudan istihdam; sektör olarak turizmin kendi içerisinde kaynaklı ve turizm sektörüne bağlı olarak ortaya çıkan, turizm sektörüne dayalı işler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek vermek gerekirse, turizm sektörüne yönelik ortaya çıkan konaklama faaliyetleri, yemek- içmek amaçlı ortaya çıkan faaliyetler, turizm sektörüne yönelik yapılan ulaştırma işlemleri, turizm sektörü faaliyetlerine yönelik çalışan seyahat acenteleri, hediyelik eşya alım-satım faaliyetlerini yürüten mağazalar, turizm sektörünün doğrudan yaratmış olduğu istihdam olanaklarındandır.

Dolaylı istihdam; Turizm sektörü faaliyetleri dolaylı olarak farklı sektörleri de etkilemektedir. Turizm sektörünün kendi içerisinde ihtiyacı olan mal ve hizmet üretimini sağlayan sektörlerde turizm sektörü kaynaklı dolaylı istihdam oluşmaktadır. Diğer bir deyişle, turizm sektörü sayesinde varlığını sürdüren, turizm sektörü faaliyetleri tarafından beslenen sektörlerde yeni istihdam olanakları yaratılmaktadır.

Uyarılmış istihdam; Turizm sektörü tarafından yaratılmış olan doğrudan istihdam ve dolaylı istihdam ekonomilere ayrıca gelir imkanı yaratmaktadır. Doğrudan ve dolaylı olarak turizm sektörünün yaratmış olduğu gelirler bireyler tarafından farklı iktisadi faaliyetler için harcandıkça ekonomide çarpan etkisi ile yeni istihdam olanakları sağlanacaktır ve ekonomide istihdam oranları yükselecektir (Yıldız, 2011: 60).

1.3.1.3. Bölge içi ve bölgeler arasında gelişme sağlayan etkisi

Hem bölge hem de ülke bazında değerlendirildiğinde bazı bölgeler diğer yerlere göre iktisadi anlamda geri kalmaktadır. Özellikle bölgeler arasındaki gelişmişlik

farklılıklarının giderilmesi konusunda toplumlara ve politika yapıcılara büyük görevler düşmektedir. Bu şekilde değerlendirildiğinde politika yapıcılar açısından turizm, bölgeler arasındaki farklılıkların giderilmesi hususunda bir araç niteliğinde kullanılabilir (Baykul ve Maden, 2017: 66). Bu bölgelerde var olan turizm potansiyeli kullanılarak, burada turizm faaliyetleri yürütülürse, bu bölgede gelir imkanı sağlanabilmektedir. Turizm faaliyetleri; hem iktisadi hem de bununla birlikte sosyal gelişme imkanı sağlayarak, bu bölgeleri geliştirip, kalkınmasını sağlayabilmektedir. Bölgenin gelir elde ettikçe dolaylı etkilerle birlikte iktisadi anlamda gelişme sağlayarak; görece olarak gelişmemişliği azalmakta, zaman içinde yok edebilmektedir. Ayrıca turizm faaliyetleri, bu bölgede yalnızca gelir sağlamakla değil aynı zamanda altyapı hizmetlerinde düzelme sağlayarak da olumlu katkıda bulunabilmektedir. Bu bölgeye doğru turizm faaliyetleri hız kazandıkça, devletler; nüfusu artan ve hem doğrudan hem de dolaylı olarak gelir yaratan bu bölgeye altyapı yatırımlarını da artırmaktadır. Böylece bölge hem doğrudan ve dolaylı gelir imkanı hem de altyapı hizmetlerinde üstün bir düzeye sahip olarak, gelişmişlik düzeyini yükselterek diğer bölgelerle olan gelişmişlik farkını azaltabilmektedir. Bu etkilerin büyüklüğü ise bölgenin iktisadi anlamdaki büyüklüğü ve bu politikaların etkinliğine, çarpan etkisine göre değişkenlik göstermektedir (Giritlioğlu ve Bulut, 2015: 28).

1.3.1.4. Ülkelerin ödemeler dengesi açıklarını düzeltme imkanı veren etkisi

Ülke ekonomilerine turizm faaliyetlerinin getirmiş olduğu bir diğer önemli etki; ödemeler dengesine sağlamış olduğu katkıdır. Turizm faaliyetleri kapsamında bir ülke ekonomisi, kendi ülkesine dışarıdan çekebildiği kişi sayısı ile doğru orantılı bir biçimde yabancı para elde etmektedir. Ülkeye turizm amaçlı gelen bireyler, geldikleri ülkelerde gerek yaşam masrafları gerekse diğer ihtiyaçlar kapsamında mal ve hizmet satın almaktadır. Burada satın almış olduğu mal ve hizmetleri satın alırken, kendi ülke parasını turizm faaliyetleri kapsamında ziyaret etmiş olduğu ülkeye kazandırmaktadır. Ülke ekonomisi elde etmiş olduğu dövizleri, ödemeler dengesi açıklarını kapatmak amacıyla kullanabilmektedir (Kızılgöl ve Erbaykal, 2008: 355). Turizm faaliyetleri ülke

ekonomileri için ödemeler dengesi açıklarını ortadan kaldırma imkanını ülkelere sağlamaktadır. Genel olarak gelişmekte olan ülkeler turizm faaliyetleri kapsamında elde etmiş oldukları dövizlerle, ödemeler dengesi açığını azaltmaktadır.

1.3.1.5. Dolaylı Bir Biçimde Diğer Sektörlere Olan Etkisi

Sektörel bazlı olarak turizm faaliyetleri, ülke ekonomileri içerisinde başta iktisadi faaliyetler olarak tarım, endüstri ve hizmet sektörleri üzerinde bir takım olumlu etkiler meydana getirmektedir. Turizm sektörünün etkileşim içerisinde bulunduğu 33 tane iktisadi sektör bulunmaktadır (Çeken, 2008: 300). Çok büyük oranda mevsimsellik etkisine sahip olan turizm sektörü faaliyetlerinin arttığı dönemlerde bölgedeki birey sayısı arttığından dolayı, bununla birlikte tarımsal ürünlerin üretimi de artmaktadır. Ayrıca bölge halkı, mal ve hizmetlere olan talep artışı ile birlikte, bu talebi karşılamak amaçlı daha kaliteli mal ve hizmet arz ettiklerinde bu durum gayrisafi yurtiçi hasılaya da yansiyacak, olumlu etki gösterecektir (Çeken, 2008: 301). Ayrıca turizm faaliyetleri yürütülen bölgelerde yaşayan bireyler, turizm faaliyetlerinden daha fazla fayda sağlamak amacı ile, tarım arazisini, kendi çiftliğini ve diğer sermayelerini kendileri işletmekte veya gelir elde etmek amaçlı kiralamakta ya da satmaktadır. Bu faaliyetlerde bölge ekonomisinin belirli oranda canlanmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte turizm faaliyetlerinin yoğun olarak gerçekleştiği bölgelerde, bu faaliyetlerden ara malı, tüketim malı, yatırım malı üreten sanayiciler de fayda sağlamaktadır. Sonuç olarak turizm faaliyetleri, turizm faaliyetlerinin yürütüldüğü bu bölgelerde harcama- gelir ilişkisi çerçevesinde reel sektör ve hizmet sektöründe hem niteliksel hem de niceliksel olarak olumlu sonuçlar meydana getirmektedir (Yamak vd., 2012: 218).

1.3.2. Sektörün Ekonomiye Olumsuz Etkileri

Turizm faaliyetlerinin yürütüldüğü bölgelerde turizm sektörünün yalnızca olumlu etkilerinin bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Sektörün ekonomi üzerinde olumlu etkileri kadar olumsuz etkilerinin varlığı söz konusudur. Turizmin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri şu şekilde sıralanabilmektedir:

1.3.2.1. Ülkelerin İthalatına Etkisi

Ülkeye gelen turistlerin talep ettikleri mal ve hizmetler çeşitlidir. Talep edilen mal ve hizmetin bir kısmı ülke içerisinde üretilen mallar içerisinde yer almakta bir kısmı da dışarıdan ithal edilen mal grubu içerisinde yer almaktadır. Turizm sektörüne gelir getirmesi amacı ile ithal edilmiş olan mal grupları, ithal mallar sınıfında yer almaktadır. Ve bu mallar sektör olarak turizmin iktisadi yapıya faydalarına karşılık olarak değerlendirilmektedir (Korkmaz, 1988: 399). Turizm amaçlı ülke ya da bölgeye gelen bireylerin talep ettikleri, yurtiçinde üretilmeyen mallar, ülkelerin ithalat eğiliminin artmasına neden olacaktır. Çoğu gelişmekte olan ülkelerin ara mallar ve yatırım mallarını ithal ederken zorluk çektikleri de bilinmektedir (Bulut, 2000: 78). Özellikle turizm faaliyetleri teknolojiye dayalı üretimi kısıtlı olarak gerçekleştiren ülkelerde, teknolojiye dayalı yatırımları artırdığından, bu durumun ülkelerin ithalat eğilimini daha da artacağını söylemek mümkündür. İthalat eğiliminin artması ülke ekonomisi içerisinde ihracat oranının ve diğer tüm değişkenlerin sabit olduğu düşünülürse, dış ticaret açığını artıracak ve ülke ekonomilerinde makro anlamda bir takım olumsuz etkiler oluşmasına neden olacaktır.

1.3.2.2. Ülkelerin Enflasyon Oranlarına Etkisi

Sektör olarak turizm ve ülke ekonomisi içerisindeki makro değişkenlerden enflasyon birbirini karşılıklı olarak etkileyebilecek değişkenlerdir (Yıldırım vd., 2017: 79). Mevsimsellik özelliğine sahip turizm sektörü faaliyetleri, bazı dönemde artmakta bazı dönemlerde ise azalmaktadır. Turizm faaliyetlerinin arttığı dönemlerde ülke veya bölgeye gelen bireyler bölgede yaşayan bireylerden daha fazla gelire sahip olduklarından dolayı daha fazla mal ve hizmet talep etmektedir. Ayrıca ülke veya bölgeye dışarıdan turizm amaçlı gelen bireylerin satın alım gücü orada yaşamakta olan bireylerden daha yüksek olduğundan dolayı, turistik amaçlarla ülkeye ziyarette bulunan bireyler mal ve hizmetleri daha fazla fiyattan satın almaya gönüllü olabilmektedir. Böylece mal ve hizmet fiyatlarında artış meydana gelmekte, enflasyon oranları yükselmektedir. Bununla birlikte mal ve hizmetlerdeki fiyat artışları beraberinde

maliyet artışlarını da gündeme getirmektedir. Maliyet artışları daha yüksek fiyatlar dolayısıyla daha yüksek enflasyon oranını beraberinde getirmekte, bölgedeki enflasyon oranları artış eğilimini sürdürmektedir (İçöz ve Kozak, 2002: 225). Ayrıca burada gayrimenkul fiyatları da değerlenmeye başlamaktadır. Gayrimenkul fiyatlarındaki artış, mal ve hizmet fiyatlarındaki artışa paralel bir biçimde gerçekleşmektedir. Tüm bu nedenler dolayısıyla; bölgedeki kira, gayrimenkul satın alma, mal ve hizmet fiyatlarındaki artış, turizm faaliyetlerinin yürütüldüğü bölgede enflasyon baskısını artıracak, gerekli önlemler alınamaması durumunda da enflasyonun öncelikle bölgesel daha sonra ulusal bazda artmasına neden olacaktır. Bu durumda turizmin ülke ekonomisi içerisinde yarattığı enflasyonist baskı, ülke ekonomisi içerisinde enflasyonun artmasına neden olacaktır. Turizmin enflasyonu etkilediği gibi enflasyonda dış ortamda ülke ekonomisine olan güvenin azalmasına neden olacak ve ülkeye gelen turist sayısını etkileyecektir (İçöz, 1991: 21).

1.3.2.3. Ülkelerin Fırsat Maliyetlerine Olan Etkisi

Turizm faaliyetleri yoğun olarak gerçekleşen bölge veya ülkelerde dışarıdan gelen bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Örnek vermek gerekirse; yaşamlarını sürdürebilmek için üretim artmakta, mal ve hizmet üretimlerinde ciddi oranda artış gerçekleşmekte ayrıca dışarıdan gelen bireylerin konaklamaları açısından yeni binalar inşa edilmektedir. Turizm faaliyetleri yürütülen ülke veya bölgenin hem mikro hem de makro bazlı kaynakları sınırlıdır. Kaynakların sınırlı olması, bireyleri ve toplumları kaynak dağılımında tercih yapmak zorunda bırakan bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır (Güneş ve Aydemir, 2005; 74). Kaynakları kısıtlı olan bölgelerde; eğitim, sağlık, altyapı gibi önemli ihtiyaçlar söz konusuysen, kaynakların turizm faaliyetlerini sürdürmek amaçlı kullanılması dolayısıyla, bölgelerde kaynakların etkin kullanımından söz edebilmek mümkün olmamaktadır. Kaynaklarını etkin kullanamayan ülke veya bölgelerde bireyler refah kaybı da yaşayacağından bu durum kendi içerisindeki dinamikleri kaynaklı ekonomi üzerinde

olumsuz etkiler yaratmış olacaktır. Fırsat maliyeti kavramı önemlidir. Kaynakların etkin kullanılabilmesi ekonomi açısından önem arz etmektedir.

1.3.2.4. Dönemselliğe Dayalı Olarak Meydana Gelen Mevsimsellik Etkisi

Turizm sektörü içerisindeki turizm faaliyetlerinin yılın belirli dönemlerinde yoğun olarak yapılması ve bu faaliyetlerin yoğun olarak yabancılar tarafından gerçekleştirilmesi, turizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği ülke veya bölgelerde, mal, hizmet ve diğer yaşam faaliyetleri için gerekli birtakım gereksinimlere olan talebin ani bir şekilde yükselmesine neden olmaktadır. Örneğin bu dönemlerde turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği bölge veya ülkelerde özellikle yaz aylarında ani bir şekilde konaklama talebi artmaktadır. Bu dönemi takip eden kış döneminde ise, konaklama talebi ani bir şekilde düşüş yaşamaktadır. Bu dönemlerde konaklama faaliyetlerindeki arz atıl durumda kalmaktadır. Meydana gelen bu durum, bölgeye gelen kişilere konaklama hizmeti sunan tesisleri yılın belli dönemlerinde çalışmamasına ya da kapasitesinin altında çalışmasına neden olmaktadır. Burada istihdam edilen kişi sayısında azalma meydana gelmektedir. Böylece yılın belli dönemlerinde ani yükseliş gösteren istihdam oranları, yükselmesine paralel bir şekilde diğer dönemlerde düşüş göstermektedir. Bu dönemlerde mevsimlik olarak istihdam oranları değişmekte, istihdam oranlarının düşüş gösterdiği dönemlerde ekonomi içerisinde kişi başına düşen gelirden azalma meydana gelmektedir. Sektör olarak turizm sektörü içerisinde meydana gelen bu tür dalgalanmaların tamamı mevsimsellik etkisi olarak görülmektedir. Mevsimsellik turizm mevsimleri dışında diğer dönemlerde bölgenin ekonomisinin son derece sönük ve ölü olması demektir (Kuşluyan ve Kuşluyan, 1998: 18).

Turizm sektörünün ekonomi üzerinde dolaylı olarak gerçekleşen olumsuz etkileri de söz konusudur. Sektör olarak turizmin ekonomi üzerindeki dolaylı olumsuz etkileri şu şekilde sıralanabilmektedir:

1.3.2.5. Turizm Sektörünün Yaratabileceği Çevresel Bozulma

Turizm sektörü genel olarak incelendiğinde, yoğunlukla çevrenin duyarlılığının yüksek olduğu bölgelerde daha çok gelişmiş bir sektördür. Turizm sektörüne dayalı faaliyetlerin gelişmiş olduğu bölge ve ülkelerde, bu faaliyetler, dikkat edilmediği takdirde kimi zaman çok yoğun kimi zamanda daha az yoğunlukta çevresel bozuklukların artışı beraberinde getirmektedir (Gürpınar, 1990: 67)

Sektörel bazda incelendiğinde turizm sektörünün ekonomi alanında yaratmış olduğu son derece olumlu etmenler dolayısıyla, yoğunlukla yarattığı olumsuz etmenler görmezden gelinmektedir. Makro bazlı olarak yapılan incelemelerde yapılan çalışmaların çoğu turizmin iktisadi olumlu etkilerinin daha çok olduğunu göstermiş olsa da turizmin kimi zaman çevresel bozulma gibi bireyler için son derece olumsuz etkilere neden olduğu da görülmektedir. Turizmin yarattığı çevresel bozulmaları incelemek gerekirse turizm temel olarak ekonomi alanını da doğrudan ve dolaylı olarak etkileyebilecek şu alanlara dayanmaktadır:

- Doğal Kaynaklar
- İnsan Yapısına Dayalı Kaynaklar

Turizm sektörü, faaliyetlerinin yürütüldüğü bölge ya da ülkelerde doğal kaynaklar ve insan yapısına dayalı olarak gelişen kaynakları kendi içerisinde kullanarak bir talep ögesine dönüştürmektedir. Bu kaynaklara dayalı olarak gelişen turizm bazen bunlara zarar da verebilmektedir. Örneğin doğal kaynakları incelemek gerekirse; doğada bulunan doğal kaynaklar içerisinde; bölgedeki deniz kıyıları, ormanlık araziler ve bununla birlikte ulusal parkları saymak mümkündür. Turizm sektörünün talep ögesine dönüştürdüğü bir diğer kaynak olan insan yapısına dayalı kaynaklar ise içerisinde bölge üzerinde var olan tarihi geçmişe dayanan kent dokularını ayrıca arkeolojik alanları barındırmaktadır (Kızırmak, 2011: 2). Turizm faaliyetleri yürütülürken, bu tür doğal kaynaklar ve insan yapısına dayalı kaynaklar içerisinde yer alan öğelere zarar gelmektedir. Turizmin diğer sektörlere göre göreceli olarak daha az korunan bir sektör

olması bunun başlıca etmenlerinden bir tanesi olarak gösterilebilmektedir. Bu tür ülke içerisinde kaynaklara zarar gelmesi bu sektörlere dayalı iktisadi faaliyetlerine sürdüren sektörlere de zarar vermektedir. Örnek vermek gerekirse; deniz kıyılarına zarar gelmesi gerek o bölgede deniz ürünleri ticareti ile uğraşan bireylerin gerekse geçimlerini o bölgede deniz üzerinden sağlayan bireylerin iktisadi faaliyetlerini çok ciddi derecede etkileyecektir. Aynı şekilde ormanlık alanlar, ulusal parklar, tarihi kent dokuları, arkeolojik alanları da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Yine turizm sektörü haricinde bu alanlara dayalı olarak iktisadi faaliyetler yürüten sektörler, iktisadi anlamda turizm faaliyetlerinden dolayı olarak zarar görecektir. Mikro çerçevede görülen bu zarar, iktisadi faaliyetler çerçevesinde ekonomik alanın tümüne de etki edebilmektedir.

1.3.2.6. Ülke İçindeki Su Kaynaklarının Kirlenmesi

Turizm faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı bölgelerde; ülke içerisinde bireylerin yaşamsal faaliyetlerini sürdürmeleri açısından en önemli yaşam kaynaklarından biri olan su kaynakları da kirlenebilmektedir. Turizm sektörünün yoğun olarak gerçekleştiği bölge ve ya ülkelerde turistik faaliyetlerin arttığı dönemlerde nüfus yoğunlaşmaktadır. Bu bölgelerde yoğunlaşan nüfus bazı açılardan olumlu sonuçlar doğuracağı gibi birçok açıdan da olumsuz durumları beraberinde getirmektedir. Beraberinde getirmiş olduğu olumsuz sonuçlardan en önemlilerinden bir tanesi de su kaynaklarının kirlenmesi olmaktadır. Kimi zaman bu bölgelerde insan sağlığını en üst düzeyde tehdit edebilecek oranda su kaynaklarında kirlilik meydana gelmektedir (Kızılırmak, 2011: 3).

Su kaynaklarında yaşanmakta olan kirlilik doğal bitki türleri, hayvan türlerini yok etmekte ve bununla birlikte bireylerin sağlığına zarar vermektedir. Özellikle kanalizasyon sistemi ve katı atıklar kaynaklı meydana gelen su kaynakları kirliliği bazı dönemlerde tahammül edilemez seviyelere ulaşmaktadır (Issı, 1989: 123). İktisadi faaliyetler yürüten bireyler yaşanan bu olumsuz etkilerden etkilenmemekte, iktisadi faaliyetlerini tam anlamıyla yerine getirememektedir. Turizmin yaratabileceği bu

olumsuz durumlardan insana dayalı bir sosyal bilim olan ekonomi de etkilenmektedir. İktisadi faaliyetlerini tam anlamıyla sürdüremeyen bireyler, ülke ekonomileri için olumsuz etkilerin gerek kısa gerek uzun dönemde ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Turizm sektörünün ekonomi üzerinde yarattığı bu etki dolaylı olarak ortaya olumsuz anlamda bu şekilde ortaya çıkabilmekte, ülke ekonomisini dolaylı da olsa etkileyebilmektedir.

1.3.2.7. Ülke İçindeki Ekolojik Dengenin Bozulması

Turizm faaliyetlerinin yoğun olarak gerçekleştiği bölge ve ülkelerde bazı dönemler nüfus artışı çok ani bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu dönemlerde turizm faaliyetlerinin olumlu etkileri göz önünde bulundurularak, olumsuz etkileri kısmen görmezden gelinmekte, olumsuz etkilerine karşı yeterli derecede koruma sağlanmamaktadır. Olumsuz etkileri göz önünde bulundurulmadığında bu bölgelerde doğa, kültür, çevre, o bölgede yaşayan diğer canlılar zarar görebilmektedir. O bölgede yaşanan herhangi bir olumsuzluk bireyler üzerinde de olumsuzluğu beraberinde getirmekte böyle doğrudan etkiler, bireyler üzerinde olumsuz etki yaratarak dolaylı bir biçimde de ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Geçmişten günümüze bazı iktisat alanında çalışmaları yürüten sosyal bilimciler bu duruma karşı iktisadi dünya içerisinde birtakım önemler alma ihtiyacını zaruri görmüştür. Bu olumsuzlukların azaltılması açısından da 1980'li yılların ardından Ekolojik Turizm (Eko-turizm) kavramını ortaya atmışlardır. Ekolojik Turizm, turizm faaliyetlerinin yapıldığı bölge veya ülkelerde turizmin doğayı bozmayan, bununla birlikte hatta doğayı koruyan bir yapıya sahip olması anlayışının hakim olması gerekliliğini esas alan bir turizm anlayışını ifade etmektedir (Kaypak, 2010: 95).

Ekolojik Turizm kavramı iktisadi dünya içerisinde uygulamaya konulduğunda turizm sektörünün hem doğrudan veya dolaylı olarak doğaya, ekolojik dengeye zararının önüne geçilmiş olunacak, hem de bireylerinin bu tür durumdan zarar görmesi engellenmiş olunacaktır. Turizmin bu tür yaratabileceği olumsuz etkilerin önüne

geçilmesi bireyler açısından olumlu etkiler doğuracaktır. Böylece iktisadi faaliyetlerin de olumsuz etkilenmesinin önüne geçilebilecektir.

1.3.2.8. Ülke İçerisindeki Düzensiz Şehirleşme Faaliyetleri

Turizmin bir diğer olumsuz etkilerinden olan düzensiz şehirleşme faaliyetleri çoğunlukla turizm tesisleri ve bunların altyapısının gelişiminden kaynaklanmaktadır (Issı, 1989: 124). Turizm sektörünün yoğun olarak geliştiği bölge ya da ülkelerde turizm faaliyetlerini sürdürebilmek amacıyla yeni binaların inşa edilmesi zaruri bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni binaların yapılması bölge içerisinde yeterli arazi olmadığı sürece olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Turizm faaliyetlerinin yoğun yaşandığı bölgelerde ani şekilde artan nüfusla, yeni arazi ihtiyacı ortaya çıkmasıyla birlikte bu bölgede bazı araziler de inşaat çalışmalarına hız verilmektedir. Yeni binalar inşa etmek amacıyla yeterli araziye sahip olmayan toplumlar, yeni arazileri imara açmaktadır. Bu şekilde ülke içerisinde düzensiz şehirleşme olmakta ve insanların dinlenmek amaçlı vakitlerini geçirdikleri bölgeler de yok olmaktadır. Ayrıca bununla birlikte kimi zaman turizm sektörünün yaratmış olduğu arazi talebi, o bölgenin verimli tarım arazilerinden seçilmektedir. Bu durum ülke ekonomisinin iktisadi faaliyetlerinden önemli bir bölümünü oluşturan tarım sektörünü olumsuz etkilemektedir. Ülkedeki turizm faaliyetleri için şehirleşme faaliyetlerine yönelik yapılmış olan arazilerin tarım arazilerinden seçilmesi, tarımsal üretimin azalmasına neden olmaktadır (Kızılırmak, 2011: 3).

Ülke içerisinde turizm sektörünün ihtiyacını karşılamak amaçlı yapılmış olan binalar, hem iktisadi faaliyet yürüten bireylerin dinlenme vb. ihtiyaçlarını karşıladıkları arazileri yok ederek, hem de seçilmiş olan bölgelerin tarım arazilerinden seçilmiş olması ile tarımsal üretimi azaltabilmektedir. Bu durum iktisadi faaliyetleri hem dolaylı hem de doğrudan bir biçimde olumsuz etkileyebilmekte, ülke içerisinde yürütülen iktisadi faaliyetlere zarar verebilmektedir.

1.3.2.9. Ülkede Yaratmış Olduğu Zararlı Atıklar

Turizm sektörü faaliyetlerinin yürütüldüğü bölgelerde hızlı bir şekilde yaşanan nüfus artışına paralel olarak katı atık miktarında da artış meydana gelmektedir. Bunun nedeni bir toplumun yaratmış olduğu katı atık miktarının öncelikle o bölgenin nüfus miktarına paralel olarak artış ve azalış göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Katı atık kavramı; üreten birey tarafından yok olması isteğiyle atılmak istenen ve bununla birlikte yaşadığı toplum ve çevrenin korunması ve düzeni açısından yok edilmesi gereken katı maddelerin genel adını ifade etmektedir (Mutlu, 2006: 24).

Turizm sektörünün yoğunlaştığı bölgelerde nüfus artışına bağlı olarak artış gösteren katı atık kavramı, önlem alınmadığı takdirde hem çevre hem de sektörel bazda çevre ile ilgili iktisadi faaliyetlerini yürüten bireylerin olumsuz etkilenmelerine neden olabilmektedir. Ayrıca yoğun miktarda bulunan katı atıklar özellikle turizm faaliyetlerinin de yoğunlaşarak katı atık miktarını artırdığı yaz ayları süresince çevrede kötü kokuların olmasına neden olmaktadır (Issı, 1989: 122). İktisadi faaliyetlerini yürüten bireyleri olumsuz etkileyen bu durum dolaylı olarak ekonomi üzerinde de olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

1.4. Turizm Sektörünün Dünyada Geleceğine Dair Beklentiler

Dünya üzerinde ekonomi dünyasında özellikle son dönemde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Son dönemde meydana gelen gelişmeler özellikle iktisadi dünya içerisinde önemli gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Son dönemlerde iktisadi yapıda küreselleşmenin ortaya çıkarmış olduğu iktisadi dünya üzerindeki gelişme ve değişimler, değişen iktisadi dünya üzerinde bilgi ve hizmet ön planlı, müşteri merkezli çalışma faaliyetlerini yürüten sektörleri ön plana çıkarmaya başlamıştır. (Karataş, Babür, 2013: 18) Turizm sektörü faaliyetleri incelendiğinde, sektörün müşteri merkezli sektörler içerisinde hem arz yönünden hem de talep yönünden inceleme yapıldığında, bu sektörlerin en başlarında geldiği bilinmektedir (Bağdat, 2007: 39). Bu çerçevede incelendiğinde turizm sektörü ülkeler açısından günümüzde son derece önemli bir

sektör olarak varlığını sürdürmektedir ve bununla birlikte küreselleşme olgusunun gelişme göstermesiyle daha da önemli bir sektör olarak varlığını sürdürecektir.

Bu çerçevede geçmişten günümüze incelendiğinde turizm sektörü içerisinde; 1970'li yıllarda meydana gelen bilgisayarlı rezervasyon sisteminin turizmde kullanılmaya başlanması, 1980'li yılların ardından küresel dağıtım sistemlerinin turizm sektöründe kullanılmaya başlanması, 1990'lı yıllarından itibaren turizm sektöründe internet faaliyetlerinden yararlanılmaya başlanması ile bilgi teknolojileri turizm sektörü için vazgeçilmez bir araç haline almıştır. Bilgi teknolojilerinin turizm sektörüne oldukça önemli faydaları bulunmaktadır. Bilgi iletişim teknolojileri incelendiğinde, özellikle turizm sektöründe faaliyetlerini sürdüren turizm işletmelerine çok büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Örneğin bilgi iletişim teknolojileri sektördeki turizm işletmeleri için mevcut bilgilerini depolama avantajı yanında birçok başka avantajlar sağlamaktadır (Karataş ve Babür, 2013: 20). Bugün geçmişten günümüze dünya üzerinde artış gösteren turizm faaliyetleri gelecekte de artışını sürdürecektir. Bu nedenle turizm sektörü içerisinde faaliyetlerini sürdüren işletmeler daha fazla bilgi depolama ve buna benzer başka ihtiyaçlarından dolayı bilgi iletişim teknolojilerinden daha çok faydalanacaklardır.

Turizm sektöründe günümüzde yoğun olarak kullanılan bir diğer iktisadi faaliyet ise e-ticaret kavramıdır. Dünya iktisadi sistemi içerisinde meydana gelen teknoloji kaynaklı yenilikler, online olarak turizm faaliyetlerinin gerçekleşmesini hızlandırmıştır. Özellikle bugün dünya üzerinde birçok kişi turistik faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla e-turizm kavramıyla ifade edilen faaliyetleri sıkça kullanmaktadır. E-turizm kavramıyla ifade edilen turizm sektörüne dayalı faaliyetler, kendi içerisinde turizm sektörü içerisindeki e-ticaret işlemlerini; işletme, bilgiye dayalı teknolojileri ve turizmi barındırmaktadır (Buhalis, 2003: 77). Turizm sektörü içerisinde faaliyetlerini yürüten şirketlere sağladığı faydalar ve turizm faaliyetleri gerçekleştiren, gerçekleştirmek isteyen bireylere sağladığı kolaylıklar ve avantajlar ile, gelişmesini sürdüren turizm sektörü içerisinde, gelecekte bu tür faaliyetlerden daha fazla faydalanılacaktır.

Turizm sektörü faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde geçmişten günümüze internet faaliyetlerinin önemi yadsınamaz derecede gerçekleşmektedir. Turizm faaliyetlerinin yürütülmesinde interneti daha önemli bir araç haline getiren özellikleri; internet hizmetinin işlem maliyetlerini minimize etme özelliğini içerisinde barındırması ve bununla birlikte hem bireyin faydasını maksimize etmesinde hem de turizm sektörü içerisinde faaliyetlerini yürüten şirketlere maliyetlerini minimize etme konusunda yardımcı olmasıdır. Tüm bu etkilerinin yanı sıra internet; turizm sektörü içerisinde satıcı ve müşteriyi bir arada getirmede çok başarılı olması, bunun çok hızlı bir biçimde gerçekleşmesine imkan vermesi, bireylere dünyanın her yerinden her şekilde rezervasyon yapma imkanı vermesi ile önemli bir araç niteliğindedir. Ayrıca turizm sektörü içerisindeki şirketlere reklam yapma, kampanyalarından insanları haberdar etmesine aracı olma özelliğini de içerisinde barındırmaktadır (Pınar, 2005: 41). Sağladığı tüm bu faydalar ile birlikte dünya üzerinde önemli bir iktisadi faaliyet olan turizm sektörü faaliyetleri gelecekte daha da fazla ihtiyaç duyulan bir araç haline gelecektir.

Ayrıca eski dönemlerde bireylerin turizm konusunda yürüttüğü faaliyet olan deniz kum güneş (3S Turizmi) günümüzde eski önemini yitirmiş bununla birlikte yeni alternatif turizm türleri önem kazanmaya başlamıştır. Toplumların ulusal bazda turizm sektöründen kendi ekonomilerine yeterli derecede katkı sağlamak istiyorlarsa, alternatif turizm faaliyetlerine yönelmeleri gerektiği açık bir biçimde ortadadır. Geçmişten günümüze incelendiğinde, bireylerin yaşam standartlarıyla birlikte; gelirleri, sahip oldukları sosyal haklar, turizm sektörüne dayalı faaliyetlerden beklenti ve istekleri farklılaştırmıştır (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002: 10).

Günümüzde artan turizm faaliyetlerinden aldıkları payları artırmak isteyen ülkeler tarafından deniz, kum, güneş faaliyetleri dışında yürütülen alternatif turizm faaliyetleri Kültür ve Turizm Bakanlığında şu şekilde sıralanmaktadır:

- Sağlık ve Termal Turizmi
- Kış Sporları Turizmi

- Yayla Etkinlikleri Turizmi
- Golf Etkinlikleri Turizmi
- Akarsu Turizmi
- Av Faaliyetlerine Dayalı Turizm
- Dağcılık faaliyetleri
- Hava Sporlarına Dayalı Turizm Faaliyetleri
- İnanç Turizmi
- İpek Yolu Turizmi
- Kongre Etkinlikleri Çerçevesinde Gerçekleşen Turizm
- Kuş Gözlemciliği
- Mağara Turizmi Faaliyetleri
- Su Altı Dalış Faaliyetleri Turizmi
- Yat Turizmi (Kültür ve Turizm Bakanlığı)

Bu alternatif turizm türleri haricinde literatürde daha farklı alternatif turizm türleri de bulunmaktadır. Ayrıca;

- Spor Turizmi
- Kültür Turizmi
- Eko Turizm ve
- Gençlik Turizmi (Öztürk ve Yağcıoğlu, 2002: 2-3)
- Macera Turizmine Dayalı Faaliyetler
- Gastronomi Turizmi
- Üçüncü Yaş Turizm Faaliyetleri
- Botanik ile İlgili Faaliyetlere Dayanan Turizm
- Özel İlgilere Dayalı Turizm Faaliyetleri
- Agro Turizmi
- Engelsiz Turizm
- Hüzün Turizmi' dir (Marangoz ve Karadağ, 2017: 36).

Deniz- kum güneş turizmi her ne kadar olumlu etkilere sahip olarak, ülkeler tarafından hala tercih edilen turizm faaliyeti olsa da hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler turizm pazarlarından aldıkları payı daha yukarı taşımak için alternatif turizm faaliyetlerine yönelmek mecburiyetindedir (Öztürk ve Yağcıoğlu, 2002: 2).

Günümüzde ülkelerde turizm harcamaları artmakta dolayısıyla turizm pazarı genişlemektedir. Artan turizm pazarı içerisinde paylarını artırmak amaçlı yapılan deniz-kum-güneş turizmi yerini alternatif turizm faaliyetlerine bırakmaya başlamıştır. Alternatif turizm türleri önceki turizm faaliyetlerinin özellikle çevre ve yarattığı birtakım başka tahribatlara tepki içeren, tahribatı sınırlı, toplum temeline dayalı olan genellikle yüksek eğitimli kişilerin katılım gösterdiği faaliyetler olarak ortaya çıkmıştır (Weaver, 1991: 415 aktaran Öztürk ve Yağcıoğlu, 2002: 8). Küreselleşen dünya üzerinde genişleyen turizm pazarından daha fazla pay almak isteyen ülkeler; gelecekte de çevreye eski turizm faaliyeti olan deniz- kum- güneş faaliyetlerinden daha az zarara sahip olan, daha az negatif dışsallığa, daha geniş alanlara yayılma özelliğine sahip olan alternatif turizm faaliyetlerini tercih edeceklerdir. Ülkeler gelecekte bu avantajlar dolayısıyla daha fazla alternatif turizm faaliyetlerine yönelecektir. Dolayısıyla gelecekte dünya üzerinde alternatif turizme dayalı turizm faaliyetleri artış gösterecektir.

Tablo 2: Dünyada Turizmin Gelecek Beklentileri: Uluslararası Turist Sayısı(Milyon Kişi)

	1980	1995	2010	2020(Tahmin)	2030(Tahmin)
Dünya	277	528	940	1.360	1.809
Gelişmiş Ekonomiler	194	334	498	643	772
Gelişmekte Olan Ekonomiler	83	193	442	717	1,037
Afrika	7.2	18.9	50.3	85	134
Kuzey Afrika	4.0	7.3	18.7	31	46
Batı ve Orta Afrika	1.0	2.3	6.8	13	22
Doğu Afrika	1.2	5.0	12.1	22	37
Güney Afrika	1.0	4.3	12.6	20	29
Amerika	62.3	109.0	149.7	199	248
Kuzey Amerika	48.3	80.7	98.2	120	138
Karayipler	6.7	14.0	20.1	25	30
Orta Amerika	1.5	2.6	7.9	14	22
Güney Amerika	5.8	11.7	23.6	40	58
Asya Ve Pasifik	22.8	82	204.0	355	535
Kuzeydoğu Asya	10.1	41.3	111.5	195	293
Güneydoğu Asya	8.2	28.4	69.9	123	187
Okyanusya	2.3	8.1	11.6	15	19
Güney Asya	2.2	4.2	11.1	21	36
Avrupa	177.3	304.1	475.3	620	744
Kuzey Avrupa	20.4	35.8	57.7	72	82
Batı Avrupa	68.3	112.2	153.7	192	222
Doğu ve Orta Avrupa	26.6	58.1	95.0	137	176
Güney ve Akdenize Kıyısı Bulunan Avrupa	61.9	98.0	168.9	219	264
Orta Doğu	7.1	13.7	60.9	101	149

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü 2016 Raporundan Derlenmiştir. "WTO Tourism Highlights 2016,15"

Dünya Turizm Örgütü'nün geleceğe yönelik turizm tahminlerini de içerisinde barındıran Dünya Turizm Örgütü 2016 Turizm Raporu'na göre dünya turizminde mevcut durum şu şekilde analiz edilmektedir:

Dünya üzerinde 1980 yılında toplam turist sayısı; 277 milyon, 1995 yılında 528 milyon, 2010 yılında 940 milyon dolaylarında seyretmektedir. Gerçekleşmiş sayılardan

hareketle yapılan analiz çerçevesinde bu durum; 2020 yılında toplamda 1 milyar 360 milyon, 2030 yılında ise 1 milyar 809 milyon kişi dolaylarında olacağı raporda tespit edilmiştir.

Gelişmiş ekonomiler içerisinde yapılan analizlerde bu ülkelere turizm faaliyetleri çerçevesinde gelen turist sayısı; 1980 yılında 194 milyon, 1995 yılında 334 milyon, 2010 yılında ise 498 milyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan analizler çerçevesinde gelişmiş ülkelere gelen turist sayısının 2020 yılında 643 milyon, 2030 yılında ise 772 milyon kişi dolaylarında olması beklenmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler bazında bir analiz yapılacak olursa; gelişmiş ülkelere gelen turist sayısı 1980 yılında 83 milyon, 1990 yılında 193 milyon, 2010 yılında ise 442 milyon kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Raporda bu sayının 2020 yılında 717 milyon, 2030 yılında ise, 1 milyar 37 milyon kişi dolaylarında olması beklenmektedir.

Kıtalar bazlı yapılan analizlerde ise mevcut durumdan hareketle 2020 ve 2030 yılına yönelik yapılan tahminleme şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Afrika kıtasına gelen turist sayısı toplamda 1980'de 7 milyon 200 bin, 1995 yılında 18 milyon 900 bin 2010 yılında 50 milyon 300 bin kişidir. Bu sayının 2020 yılında 85 milyon, 2030 yılında 134 milyon kişi olması beklenmektedir. Kuzey Afrika ülkelerine gelen turist sayısı ise; 1980 yılında 4 milyon, 1995 yılında 7 milyon 300 bin, 2010 yılında 18 milyon 700 bin kişidir. Bunun 2020 yılında 31 milyon, 2030 yılında 46 milyon kişi dolaylarında gerçekleşmesi beklenmektedir. Batı ve Orta Afrika ülkelerinde ise; 1980 yılında 1 milyon, 1995 yılında 2 milyon 300 bin, 2010 yılında ise; 6 milyon 800 bin kişidir. Bu sayının 2020 yılında 13, 2030 yılında ise 22 milyon kişi olması beklenmektedir. Doğu Afrika'da ise; 1980 yılında 1.2 milyon kişi 1995 yılında 5 milyon 2010 yılında ise; 12 milyon 100 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu sayının 2020 yılında 22, 2030 yılında 37 milyon olması beklenmektedir. Güney Afrika'yı ise; sırasıyla 1980, 1995, 2010 yıllarında 1 milyon, 4 milyon 300 bin, 12 milyon 600 bin kişi ziyaret etmiştir. Bu sayının 2020 yılında 20, 2030 yılında ise 29 milyon olması beklenmektedir.

Amerika kıtası incelendiğinde; bu sayı 1980 yılında 62 milyon 300 bin, 1995'te 109 milyon 2010'da 149 milyon 700 bin kişi olarak gerçeklemiştir. Bunun 2020'de 199, 2030'da 248 milyon kişiye ulaşması beklenmektedir. Kuzey Amerika ülkelerine gelen turist sayısı; 1980'de 48 milyon 300 bin, 1995'te 80 milyon 700 bin, 2010'da 98 milyon 200 bin kişidir. 2020'de 120, 2030'da ise 138 milyon kişi olması beklenmektedir. Karayipler'i 1980'de 6 milyon 700 bin, 1995'te 14 milyon, 2010'da 20 milyon 100 bin kişi ziyaret etmiş, bu sayının 2020 yılında; 25 milyon, 2030 yılında ise 30 milyon kişi olması beklenmektedir. Orta Amerika ülkelerini 1980 yılında 1 milyon 500 bin, 1995 yılında, 2 milyon 600 bin kişi, 2010 yılında 2 milyon 900 bin kişi ziyaret etmiş, bu sayının 2020 yılında 14, 2030 yılında 22 milyon olması beklenmektedir. Güney Amerika ülkelerini ise sırasıyla 1980, 1995 ve 2010 yıllarında 5 milyon 800 bin, 11 milyon 700 bin, 23 milyon 600 bin kişi ziyaret etmiş bu durumun 2020 yılında 40, 2030 yılında 58 milyon kişi olması beklenmektedir.

Asya ve Pasifik'te sırasıyla toplamda 1980, 1995, 2010 yıllarında 22 milyon 800 bin, 82 milyon 204 milyon olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun 2020'de 355 milyon 2030'da ise 525 milyon kişi dolaylarında seyretmesi beklenmektedir. Kuzeydoğu Asya'yı 1980 yılında, 10 milyon 100 bin kişi, 1995'te 41 milyon 300 bin kişi, 2010'da 11 milyon 500 bin kişi ziyaret etmiş, bunun 2020 yılında 195 milyon 2030 yılında 293 milyon kişi olması beklenmektedir. Güneydoğu Asya ülkelerine sırasıyla 1980, 1995, 2010 yıllarında; 8 milyon 200 bin, 28 milyon 400 bin, 69 milyon 900 bin kişi ziyaret faaliyetinde bulunmuş bunun 2020'de 123 milyon, 2030'da ise; 187 milyon kişi olması beklenmektedir. Okyanusya'da ise turizm faaliyetleri kapsamında ülkeye gelen turist sayısı 1980 yılında 2 milyon 300 bin kişi 1995 yılında 8 milyon 100 bin kişi, 2010 yılında 11 milyon 600 bin kişi olarak tespit edilmiş, bunun 2020 yılında 15, 2030 yılında ise 19 milyon kişi sayısına ulaşacağı tahminlenmiştir. Güney Asya ülkelerini turizm faaliyetleri kapsamında ziyaret eden kişi sayısı; 1980 yılında 2 milyon 200 bin, 1995 yılında 4 milyon 200 bin 2010 yılında ise 11 milyon 100 bin kişi olarak tespit edilmiştir. Bu durumdan hareketle yapılan analizler çerçevesinde bunun 2020 yılında 21 milyon 2030 yılında ise 36 milyon kişi sayısına ulaşacağı öngörülmüştür.

Avrupa ülkelerine ise toplamda turizm faaliyetleri kapsamında ziyarette bulunan kişi sayısı; 1980 yılında 177 milyon 300 bin, 1995 yılında 304 milyon 100 bin, 2010 yılında 475 milyon 300 bin kişi olarak tespit edilmiştir. Ayrıca bu durumdan hareketle 2020 yılında 620 milyon, 2030 yılında ise 744 milyon kişinin Avrupa ülkelerine turist olarak geleceğine yönelik tespitler yapılmıştır. Kuzey Avrupa ülkelerine turist olarak gelen kişi sayısı sırasıyla 1980, 1995 ve 2010 yıllarında; 20 milyon 400 bin, 35 milyon 800 bin ve 57 milyon 700 bin olarak tespit edilmiş bu durumun 2020 yılında 72 milyon kişiye 2030 yılında ise 82 milyon kişiye ulaşacağı tahminlenmiştir. Batı Avrupa ülkelerinde ise bu bölgeye gelen turist sayısı; 1980 yılında 68 milyon 300 bin, 1995 yılında 112 milyon 200 bin, 2010 yılında ise 153 milyon 700 bin kişidir. Bunun 2020 yılında 192 milyon, 2030 yılında ise 222 milyon kişiye ulaşılacağı tahmin edilmektedir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine ise sırasıyla 1980, 1995 ve 2010 yıllarında 26 milyon 600 bin, 58 milyon 100 bin ve 95 milyon kişi turist olarak bu bölgelere gelmiştir. Bunun 2020 yılında 137 milyon, 2030 yılında ise 176 milyon kişiye ulaşması beklenmektedir. Güney ve Akdeniz'e Kıyısı bulunan bölgeleri içeren bölümde ise bu bölgelere gelen turist sayısının 1980 yılında 61 milyon 900 bin, 1995 yılında 98 milyon, 2010 yılında ise 168 milyon 900 bin kişi olduğu tespit edilmiştir. Bunun 2020 yılında 219 milyon, 2030 yılında ise; 264 milyon kişiye ulaşacağı mevcut durumdan hareketle yapılan analizler çerçevesinde tahminlenmiştir.

Orta Doğu'da ise toplamda 1980 yılında 7 milyon 100 bin, 1995 yılında 13 milyon 700 bin, 2010 yılında ise 60 milyon 900 bin kişinin turistik faaliyetler amaçlı ziyarette bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durumun 2020 yılında 101 milyon, 2030 yılında ise 149 milyon kişi sayısına ulaşacağı yapılan analizler çerçevesinde öngörülmektedir.

Tablo 3: Dünyada Turizmin Gelecek Beklentileri: Uluslararası Turist Sayısı (Yüzdeler)

	1980-'95	'95-2010	2010-'30	2010-'20	2020-'30	2010(pay)	2030(pay)
Dünya	4,4	3,9	3,3	3,8	2,9	100	100
Gelişmiş Ekonomiler	3,7	2,7	2,2	2,6	1,8	53	43
Gelişmekte Olan Ekonomiler	5,8	5,7	4,4	4,9	3,8	47	57
Afrika	6,7	6,7	5,0	5,4	4,6	5,3	7,4
Kuzey Afrika	4,1	6,5	4,6	5,2	4,0	2,0	2,5
Batı ve Orta Afrika	5,9	7,5	5,9	6,5	5,4	0,7	1,2
Doğu Afrika	10,1	6,1	5,8	6,2	5,4	1,3	2,1
Güney Afrika	10,1	7,4	4,3	4,5	4,1	1,3	1,6
Amerika	3,8	2,1	2,6	2,9	2,2	15,9	13,7
Kuzey Amerika	3,5	1,3	1,7	2,0	1,4	10,4	7,6
Karayipler	5,0	2,4	2,0	2,4	1,7	2,1	1,7
Orta Amerika	3,8	7,7	5,2	6,0	4,5	0,8	1,2
Güney Amerika	4,8	4,8	4,6	5,3	3,9	2,5	3,2
Asya ve Pasifik	8,9	6,3	4,9	5,7	4,2	21,7	29,6
Kuzeydoğu Asya	9,9	6,8	4,9	5,7	4,2	11,9	16,2
Güneydoğu Asya	8,7	6,2	5,1	5,8	4,3	7,4	10,3
Okyanusya	8,7	2,4	2,4	2,9	2,0	1,2	1,0
Güney Asya	4,3	6,6	6,0	6,8	5,3	1,2	2,0
Avrupa	3,7	3,0	2,3	2,7	1,8	50,6	41,1
Kuzey Avrupa	3,8	3,2	1,8	2,2	1,4	6,1	4,5
Batı Avrupa	3,4	2,1	1,8	2,3	1,4	16,3	12,3
Orta ve Doğu Avrupa	5,3	3,3	3,1	3,7	2,5	10,1	9,7
Güney ve Akdenize Kıyısı Olan Avrupa	3,1	3,7	2,3	2,6	1,9	18,0	14,6
Orta Doğu	4,5	10,5	4,6	5,2	4,0	6,5	8,2

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü 2016 Raporundan Derlenmiştir. "WTO Tourism Highlights 2016, 15"

Turizm sektörü için geleceğe yönelik tahminler çerçevesinde yüzdeler pay olarak inceleme yapılacak olursa; şu anki mevcut durum ve bu çerçevede yapılan geleceğe yönelik beklentiler Dünya Turizm Örgütü'nün hazırladığı; Dünya Turizm Örgütü 2016 Raporu'nda şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Dünya'da toplamda 1980- 1995 yılları arasında turist sayısı yüzde olarak 4,4, 1995-2010 yılları arasında 3,9 artış göstermiştir. Bu çerçevede bu oranlardan hareketle yapılan analizler çerçevesinde ise; bu durumun 2010- 2020 yılları arasında 3,8, 2020-2030 yılları arasında 2,9 ve 2010-2030 yılları arasında 3,3 artış şeklinde olacağı raporda öngörülmektedir.

Gelişmiş ülkelere ise turizm faaliyetleri kapsamında gelen turist sayısı yüzdeler olarak; 1980-1995 yılları arasında 3,7, 1995-2010 yılları arasında ise 2,7 artmıştır. Bu durumdan hareketle 2010-2020 yılları arasında 2,6, 2020-2030 yılları arasında 1,8 ve toplamda 2010-2030 yılları arasında gelişmiş ülkelere gelen turist sayısının 2,2 artması beklenmektedir. Gelişmiş ülkelere gelen turist sayısının dünyadaki toplam turist sayısına oranı ise yüzdeler olarak 2010 yılında 53 iken 2030 yılında payının 43'e düşeceği yapılan analizler çerçevesinde raporda beklenmektedir.

Gelişmekte olan ülkelere ziyarette bulunan turist sayısı ise yüzdeler olarak; 1980-1995 yılları arasında 5,8, 1995-2010 yılları arasında ise 5,7 artış göstermiştir. Bu durumun 2010-2020 arasında 4,9, 2020-2030 yılları arasında 3,8 toplamda da 2010-2030 yılları arasında 4,4 olacağı öngörülmektedir. Gelişmekte olan ülkelere gelen turist sayısının, dünyadaki toplam turistlere oranı yüzdeler olarak 2020 yılında 47 iken payının gelecekte artması ve 2030 yılında 57 seviyesine ulaşması analizler çerçevesinde beklenmektedir.

Rapordan hareketle 2030 yılında günümüzdeki durumun değişmesi ve gelişmekte olan ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere daha fazla turizm faaliyetlerinde pay sahibi olacağı öngörülmektedir.

Afrika ülkelerine ziyarette bulunan turistlerin dünyadaki tüm turist sayısına oranı yüzdeler olarak; hem 1980-1995 yılları arasında, hem de 1995-2020 yılları arasında 6,7 olarak tespit edilmiştir. Bu durumun 2010-2020 yılları arasında 5,4, 2020-2030 yılları arasında 4,6 toplamda ise 2010-2030 yılları arasında 5,0 artış şeklinde gerçekleşeceği öngörülmektedir. Afrika ülkelerine gelen turistlerin tüm dünyadaki turistler içerisindeki payı ise 2010 yılında 5,3 olarak tespit edilmiş payının artarak 2030 yılında 7,4 olacağı tahmin edilmiştir. Kuzey Afrika ülkelerinde ise bu bölgeye gelen turist sayısındaki artış yüzdeler olarak 1980-1995 yılları arasında 4,1, 1995-2010 yılları arasında 6,5 olarak tespit edilmiştir. Bu çerçevede 2010-2020 yılları arasında 5,2, 2020-2030 yılları arasında 4,0 artış olacağı toplamda da 2010-2030 yılları arasında 4,6 artış olacağı öngörülmüştür. Kuzey Afrika ülkelerine gelen turist sayısının tüm dünya üzerindeki turistlere oranı ise yüzde olarak 2010 yılında 2,0 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın 2030 yılında artış ile 2,5 seviyelerine geleceği öngörülmüştür. Batı ve Orta Afrika ülkelerinde ise gelen turist sayısındaki artış miktarı yüzdesel olarak 1980-1995 yılları arasında 5,9, 1995-2010 yılları arasında 7,5 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın 2010-2020 arasında 6,5, 2020-2030 yılları arasında 5,4 olacağı toplamda da 2010-2030 yılları arasında 5,9 artış göstereceği tahminlenmiştir. Orta ve Batı Afrika ülkelerine gelen turist sayısının tüm dünyadaki turist sayısı içerisindeki payı oransal olarak 2010 yılında 0,7 iken bu oranın 2030 yılında artış göstererek 1,2 seviyelerine geleceğine yönelik öngöründe bulunulmuştur. Doğu Afrika ülkelerinde ise turist sayısındaki artış oransal olarak 1980-1995 yılları arasında 10,1, 1995-2010 yılları arasında 6,1 olarak tespit edilmiştir. Geleceğe yönelik öngöründe ise bu artışın 2010-2020 yılları arasında 6,2, 2020-2030 yılları arasında 5,4 toplamda da 2010-2030 yılları arasında 5,8 olacağı tahminlenmiştir. Doğu Afrika ülkelerine gelen turist sayısının tüm dünyadaki turist sayısına oranı ise yüzdesel olarak 2010 yılında 1,3 iken bu oranın 2030 yılında artış göstererek 2,1 seviyesine geleceği öngörülmektedir. Güney Afrika ülkelerine gelen turist sayısındaki artış ise yüzdesel olarak 1980-1995 yılları arasında 10,1, 1995-2010 yılları arasında 7,4 olarak tespit edilmiştir. Bu artışın 2010-2020 yılları arasında 4,5, 2020-2030 yılları arasında 4,1 olacağı toplamda da 2010-2030 yılları arasında 4,3

olacağı öngörülmektedir. Güney Afrika ülkelerine gelen turist sayısının tüm dünya üzerindeki turistlere oranı ise yüzde olarak 2010 yılında 1,3 iken 2030 yılında 1,6 seviyelerine çıkacağı tahminlenmiştir. Sonuç olarak Afrika ülkelerinin turizm faaliyetlerindeki payının da gelecek yıllarda artış göstereceği düşünülmektedir.

Amerika kıtasına gelen turist sayısındaki artış yüzdesel bazda 1980-1995 yılları arasında 3,8, 1995-2010 yılları arasında 2,1 olarak tespit edilmiştir. Bu artış oranının 2010-2020 yıllarında 2,9, 2020-2030 yılları arasında 2,2 olacağı toplamda da 2010-2030 yılları arasında 2,6 olacağı öngörülmektedir. Amerika kıtasına gelen turistlerin, dünyadaki tüm turistlere oranı ise 2010 yılında 15,9 iken bu oranın 2030 yılında 13,7 seviyelerine doğru düşmesi öngörülmektedir. Kuzey Amerika ülkelerine gelen turist sayısındaki artış ise yüzdesel olarak 1980-1995 yılları arasında 3,5, 1995-2010 yılları arasında 1,3 olarak tespit edilmiştir. Bu artış oranının 2010-2020 yılları arasında ortalama 2,0, 2020-2030 yılları arasında ise ortalama 1,4 olacağı ve 2010-2030 yılları arasında ortalama 1,7 artış göstereceği tahminlenmiştir. Kuzey Amerika'ya gelen turist sayısının dünyadaki tüm turist sayısına oranı ise yüzdesel olarak 2010 yılında 10,4 iken bu oranın 2030 yılına kadar düşüş göstereceği ve 2030 yılında 7,6 olacağı tahmin edilmektedir. Karayipler'de ise gelen turist sayısındaki artış oranının 1980-1995 yılları arasında 5,0, 1995-2010 yılları arasında ise 2,4 olduğu tespit edilmiştir. Bu oranın 2010-2020 yıllarında ortalama 2,4, 2020-2030 yılları arasında 1,7 olacağı toplamda da ortalama olarak 2010-2030 yılları arasında ortalama 2,0 olması öngörülmektedir. Karayipler'e gelen turist sayısının dünyadaki tüm turist sayısına oranı ise 2010 yılında 2,1 iken bu oranın 2030 yılında 1,7 olması beklenmektedir. Orta Amerika bölümünde ise gelen turist sayısındaki artış oranı yıllık ortalama 1980-1995 yılları arasında 3,8, 1995-2010 yılları arasında 7,7 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın 2010-2020 yılları arasında 6,0, 2020-2030 yılları arasında 4,5 ve 2010-2030 yılları arasında 5,2 olması beklenmektedir. Orta Amerika'ya gelen turist sayısının dünyadaki tüm turistler içerisindeki payı ise 2010 yılında 0,8 iken bu oranın 2030 yılında 1,2'ye artış göstermesi beklenmektedir. Güney Amerika'da ise gelen turistlerin artış oranı yıllık ortalama 1980-1995 yılları arasında 4,8, 1995-2010 yılları arasında ise 4,8 olarak

tespit edilmiştir. Bu artış miktarının oransal olarak 2010-2020 yılları arasında ortalama 5,3, 2020-2030 yılları arasında ortalama 3,9 ve 2010-2030 yılları arasında 4,6 olacağı öngörülmektedir. Güney Amerika'ya gelen turist sayısının dünyadaki tüm turistlere oranı ise yüzdeler bazda 2010 yılında 2,5 iken bu oranın 2030 yılına gelindiğinde 3,2 dolaylarında olması beklenmektedir.

Asya ve Pasifik'te ise toplamda bölgeye gelen turist sayısında yıllık artış oranı yüzdeler bazda ortalama 1980-1995 yılları arasında 8,9, 1995-2010 yılları arasında 6,3 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın 2010-2020 yılları arasında yıllık ortalama 5,7, 2020-2030 yılları arasında 4,2 olması 2010-2030 yılları arasında yıllık ortalama artış oranının ise 4,9 olması beklenmektedir. Asya ve Pasifik bölgesine gelen turistlerin dünya üzerindeki tüm turistlere oranı ise 2010 yılında yüzde 21,7 olduğu bu oranın 2030 yılında 29,6 olması beklenmektedir. Kuzeydoğu Asya'da ülkeye gelen turist sayısındaki yıllık artış oranı yüzdeler olarak ortalama 1980-1995 yılları arasında 9,9, 1995-2010 yılları arasında yıllık ortalama artış oranı 6,8 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın 2010-2020 yılları arasında yıllık ortalama 5,7, 2020-2030 yılları arasında ortalama 4,2 toplamda 2010-2030 yıllarında arasında ise 4,9 olması öngörülmektedir. Kuzeydoğu Asya bölgesine gelen turist sayısının toplam dünya üzerindeki tüm turistlere oranı yüzdeler olarak 2010 yılında 11,9 iken bu oranın 2030 yılında 16,2 olması beklenmektedir. Güneydoğu Asya'da ise ortalama turist sayısı yıllık ortalama artış oranı 1980-1995 yılları arasında 8,7, 1995-2010 yılları arasında 6,2 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın 2010-2020 yılları arasında 5,8, 2020-2030 yılları arasında 4,3 ve toplamda 2010-2030 yılları arasında 5,1 olacağı öngörülmektedir. Ayrıca Güneydoğu Asya bölgesine gelen turistlerin dünya üzerindeki tüm turistlere oranı yıllık yüzdesel bazda 2010 yılında 7,4 iken bu oranın 2030 yılına gelindiğinde 10,3 olması beklenmektedir. Okyanusya'da ise bu bölgeye gelen turistlerin yıllık artış oranları yüzdeler olarak 1980-1995 yılları arasında 8,7, 1995-2010 yılları arasında 2,4 olarak tespit edilmiştir. Bu artış oranının 2010-2020 yılları arasında 2,9, 2020-2030 yılları arasında 2,0 toplamda da 2010-2030 yılları arasında 2,4 olması beklenmektedir. Ayrıca Okyanusya'ya gelen turist sayısının dünyadaki tüm turistlere oranı yüzdeler olarak 2010 yılında 1,2 iken bu oranın 2030

yılına gelindiğinde 1,0 olacağı öngörülmektedir. Güney Asya'da ise bu bölgeye gelen turistlerin yüzdeler bazda ortalama artış oranları 1980-1995 yılları arasında 4,3, 1995-2010 yılları arasında 6,6 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın 2010-2020 arasında 6,8, 2020-2030 yılları arasında 5,3 ve 2010-2030 yılları arasında ise ortalama 6,0 olacağı tahminlenmektedir. Ayrıca Güney Asya bölgesine gelen turist sayısının dünya üzerindeki tüm turistlere oranı yüzdeler bazda 2010 yılında 1,2 olarak tespit edilmişken, bu oranın artış göstererek 2030 yılında 2,0 seviyelerine geleceği öngörülmektedir.

Avrupa kıtasında ise gelen turistlerin yıllık ortalama artış oranı yüzdeler bazda 1980-1995 yıllarında 3,7, 1995-2010 yıllarında 3,0 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın 2010-2020 yılları arasında yıllık ortalama 2,7, 2020-2030 yıllarında 1,8 ve 2010-2030'da ise 2,3 olacağı öngörülmektedir. Ayrıca Avrupa'ya gelen turist sayısının dünya üzerindeki tüm turistlere oranı yüzdeler olarak 2010 yılında 50,6 iken bu oranın 2030 yılında 41,1'e gerileyeceği tahmin edilmektedir. Kuzey Avrupa bölgesine gelen turist sayısının yıllık ortalama artış oranı ise 1980-1995 yılları arasında 3,8, 1995-2010 yılları arasında 3,0 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın 2010-2020 yılları arasında ortalama 2,2, 2020-2030 yılları arasında 1,4 ve 2010-2030 yılları arasında ise 1,8 olacağı öngörülmektedir. Kuzey Avrupa bölgesine gelen turist sayısının, dünyadaki toplam turist sayısına oranı yüzdeler olarak 2010 yılında 6,1 iken bu oranın 2030 yılında 4,5 olması beklenmektedir. Batı Avrupa'da ise gelen turistlerin yıllık ortalama artış oranı yüzdeler olarak 1980-1995 yılları arasında 3,4 1995-2010 yılları arasında 2,1 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın 2010-2020 yılları arasında 2,3, 2020-2030 yılları arasında 1,4 ve 2010-2030 yılları arasında ortalama 1,8 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Batı Avrupa bölgesine gelen turist sayısının dünyadaki tüm turistler içerisindeki payı yüzdeler olarak 2010 yılında 16,3 iken bu oranın 2030 yılında 12,3 olması öngörülmektedir. Orta ve Doğu Avrupa bölgesinde ise bu bölgeye gelen turistlerin yıllık ortalama artış oranı 1980-1995 yılları arasında 5,3, 1995-2010 yılları arasında 3,3 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın 2010-2020 yılları arasında 3,7, 2020-2030 yılları arasında 2,5 ve 2010-2030 yılları arasında ise 3,1 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Ayrıca Orta ve Doğu Avrupa bölgesine gelen turistlerin dünya üzerindeki tüm turistlere

oranı yüzdeler olarak 2010 yılında 10,1 olarak tespit edilmişken, 2030 yılında bu oranın 9,7 seviyelerine gerilemesi beklenmektedir. Güney ve Akdeniz'e Kıyısı olan Avrupa'da ise bu bölgeye gelen turistlerin yıllık ortalama artış oranı 1980-1995 yılları arasında 3,1, 1995-2010 yılları arasında 3,7 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın 2010-2020 yılları arasında 2,6, 2020-2030 yılları arasında ise 1,9 ve 2010-2030 yılları arasında 2,3 olması beklenmektedir. Ayrıca Güney ve Akdeniz'e Kıyısı bulunan Avrupa'ya gelen turist sayısının dünya üzerindeki toplam turist sayısına oranı 2010 yılında 18,0 olarak tespit edilmişken bu oranın 2030 yılında gerileme göstererek 14,6 seviyelerine geleceği öngörülmektedir.

Orta Doğu'da ise bölgeye gelen turist sayısının yıllık ortalama artış oranı yüzdeler olarak 1980-1995 yılları arasında 4,5, 1995-2010 yılları arasında 10,5 olarak tespit edilmişken, bu oranın 2010-2020 yılları arasında 5,2, 2020-2030 yılları arasında 4,0 ve 2010-2030 yılları arasında 4,6 olacağı öngörülmektedir. Ayrıca Orta Doğu'ya gelen turist sayısının tüm dünyadaki turistlere oranı yüzdeler olarak 2010'da 6,5 olarak tespit edilmişken bu oranın 2030 yılında 8,2 olması beklenmektedir.

Dünya Turizm Örgütü'nün hazırlamış olduğu 2016 raporunda açıkça görülüyor ki; turizm faaliyetleri 2010 yılında gelişmiş ülkelerde daha yoğunken, 2030 yılında gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun bir şekilde yürütülecektir. Yakın gelecekte gelişmekte olan ülkeler turizm faaliyetleri konusunda gelişmiş ülkelere göre daha çok pay sahibi olacaktır. Buna ek olarak; Afrika, Asya ve Pasifik ülkeleri ve Orta Doğu ülkelerinin 2030'da turizm konusunda paylarını artıracakları öngörüldükçe, Amerika ve Avrupa ülkelerinin paylarının düşmesi beklenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNE YÖNELİK TEMEL GÖSTERGELER

Turizm sektörü gerek dünya gerekse ülkemiz ekonomisi açısından geçmişten günümüze ülkenin döviz ihtiyacını karşılaması, ülkede gerek doğrudan gerekse dolaylı bağlamda istihdam yaratıcı etki yaratması açısından çok önemlidir. Ayrıca bununla birlikte gerek geçmişte gerekse güncel anlamda toplumsal olarak iletişim aracı niteliğinde kullanılabilen, toplumların kültürel iletişimlerini sürdürmelerine yardımcı olan bir sektör olarak dünya barışı için de katkı sunan bir araçtır (Çımat ve Bahar, 2003: 2). Günümüz çerçevesinde değerlendirmek gerekirse; sektör olarak turizm dünya ekonomisi için önemli bir lokomotif niteliği taşımaktadır. Bu niteliği taşımasının en önemli nedenleri; ülke ekonomilerine gelir yaratması açısından sağlamış olduğu doğrudan ve dolaylı etki, ülke ekonomileri için sağladığı yeni istihdam olanakları ve bu katkıları dolayısıyla gerçekleşen sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya doğrudan ve dolaylı katkısıdır (Karataş ve Babür, 2013: 17).

Güncel olarak incelendiğinde bugün gerek dünya gerekse Türkiye ekonomisi için önemli bir iktisadi faaliyet olarak görülen turizm sektörü dünyada gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Uluslararası olarak faaliyet gösteren Dünya Turizm Örgütü'nün hazırlamış olduğu "Dünya Turizm Örgütü 2017 Raporu" içerisinde turizmin bugün önemli kitlelere ulaştığı vurgulanmış, dünyadaki ihracat içerisindeki payının önemine vurgu yapılmış, dünya gayrisafi yurtiçi hasılları içerisindeki payının önemli olduğuna değinilmiştir. Ayrıca gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak yaratmış olduğu istihdam oranları belirtilmiş ve gelecekte de öneminin artacağı anlatılmıştır. Bu nedenle sektör olarak turizm dünya üzerindeki ülke ekonomileri için yadsınamaz derecede önemli bir iktisadi faaliyet olarak karşımız çıkmaktadır. Gelecekte de güncel durumundan hareketle öneminin artarak devam edeceğine yönelik güçlü tahminler yapılmaktadır. Bundan dolayı turizm sektörüne yönelik değerleri hem Türkiye ekonomisi üzerinde hem de dünya ekonomileri üzerinde incelemek öneminin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

2.1. Dünya'da Turizm Sektörüne Dair Temel Göstergeler

Dünya Turizm Örgütü'nün 2017 Turizm Raporuna göre; 2016 yılında turizme yönelik güncel değerlendirme şu şekilde gerçekleşmiştir:

- Dünya üzerinde 2016 yılında 1 milyar 235 milyon kişi turizm faaliyetleri kapsamında kalıcı olarak yaşadıkları bölgelerden diğer bölgelere turistik amaçlı geziler gerçekleştirmiştir.
- Dünya üzerinde turizm faaliyetlerinden kaynaklanan ihracatın, dünya ekonomisi içerisindeki toplam ihracata oranı % 7 olarak gerçekleşmiştir. Bunun makro anlamda değerlendirildiğinde dünya ekonomisi içerisindeki parasal değeri 1.4 trilyon dolar olarak hesaplanmıştır.
- Güncel olarak değerlendirildiğinde sektör olarak turizm sektörünün; doğrudan, dolaylı ve uyarılmış tüm etkileri göz önünde bulundurulduğunda dünya gayrisafi yurtiçi hasılasının yüzde 10'unu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Turizm sektörü tüm etkileriyle birlikte dünyadaki gayrisafi yurtiçi hasılanın yüzde 10'u gibi önemli bir kısmını oluşturmaktadır.
- Bugün dünya üzerindeki turizm sektörü incelendiğinde gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak her 10 kişiden 1 tanesi turizm sektörü içerisinde istihdam edilmektedir. (UNWTO, 2017: 3)
- Dünyada üzerinde bireyler turistik faaliyetlerini gerçekleştirirken; karayolları, havayolu, denizyolu ve tren yollarını kullanmaktadır. 2016 yılı içerisindeki turist olarak faaliyetler gerçekleştiren kişilerin;
% 2'lik kısmın tren yollarını,
% 4'lük kısmı denizyolunu,
% 39'luk kısmı karayollarını,
%55'lik kısmı havayollarını tercih etmiştir.
- Dünyada bireyler çeşitli amaçlarla turistik faaliyetler gerçekleştirmektedirler. Bu amaçlar arasında boş vakitlerini değerlendirmek, rekreasyon yani spor yoluyla değerlendirmek, tatil yapmak, sağlık, din ve diğer amaçlar, iş amaçlı ve herhangi

bir özel nedene sahip olmadan gerçekleştirilen faaliyetler yer almaktadır. 2016 yılı içerisinde dünya üzerinde insanların ziyaret amaçları şu şekilde gerçekleşmiştir:

Boş vakitlerini değerlendirmek, rekreasyon ve tatil amaçlı turistik faaliyet gerçekleştirenlerin oranı; %53

Özel Uçuş, sağlık, din ve buna benzer diğer amaçlarla turistik geziler gerçekleştiren kişilerin oranı; %27

İş amaçlı geziler gerçekleştiren kişilerin oranı; %13

Özel bir nedeni olmadan turistik geziler gerçekleştiren kişilerin oranı ise; %7 olarak gerçekleşmiştir. (UNWTO, 2017: 5)

Tablo 4: Dünya’da Turist Sayıları (milyon kişi) ve Dünya Üzerinde Bölgelerin Payları

	2015	2016	2016(pay)	2015/2016 (Değişim)	2005-2016 (Değişim)
Dünya	1.189	1.235	100	3,9	3,9
Gelişmiş Ekonomiler	654	685	55,5	4,8	3,5
Gelişmekte Olan Ekonomiler	536	550	44,5	2,7	4,5
Avrupa	603.7	616.2	49,9	2,1	2,8
Kuzey Avrupa	75.4	80.2	6,5	6,4	2,7
Batı Avrupa	181.4	181.5	14,7	0,0	2,3
Orta ve Doğu Avrupa	121.4	126.0	10,2	3,8	2,6
Güney ve Akdeniz’e Kıyısı Bulunan Avrupa	225.5	228.5	18,5	1,3	3,5
AB-28	477.8	500.1	40,5	4,7	2,8
Asya ve Pasifik	284.0	308.4	25,0	8,6	6,5
Kuzeydoğu Asya	142.1	154.3	12,5	8,6	5,5
Güneydoğu Asya	104.2	113.2	9,2	8,6	7,9
Okyanusya	14.3	15.6	1,3	9,4	3,3
Güney Asya	23.4	25.3	2,0	7,8	10,7
Amerika	192.7	199.3	16,1	3,5	3,7
Kuzey Amerika	127.5	130.5	10,6	2,4	3,4
Karayipler	24.1	25.2	2,0	4,7	2,7
Orta Amerika	10.2	10.7	0,9	4,9	5,0
Güney Amerika	30.8	32.8	2,7	6,6	5,4
Afrika	53.4	57.8	4,7	8,1	4,7
Kuzey Afrika	18.0	18.6	1,5	3,5	2,7
Sahraaltı Afrika	35.4	39.2	3,2	10,5	5,9
Orta Doğu	55.6	53.6	4,3	-3,7	4,3

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü 2017 Raporundan Derlenmiştir. "WTO Tourism Highlights 2017, 4"

Dünya üzerinde 2015 yılında turist sayısı 1 milyar 189 milyon iken 2016 yılında bu sayı 1 milyar 235 milyona yükselmiştir. 2015 yılından 2016 yılına değişim oranı yüzde 3,9 olarak karşımıza çıkmaktadır. 2005 yılından 2016 yılına kadar yıllık ortalama artış oranı da 3,9’dur. Gelişmiş ülkeleri ise 2015 yılında 654, 2016 yılında 685 milyon birey ziyaret etmiştir. 2015 yılından 2016 yılına artış oranı, % 4,8, 2005’ten 2016 yılına kadar yıllık ortalama artış oranı ise; %3,5’tir. Gelişmiş ülkelerin gelen turist sayısında pazar

payı; 2016 yılında %55,5 olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkeleri 2015 yılında 536 milyon, 2016 yılında ise 550 milyon birey ziyaret etmiştir. 2015'ten 2016'ya artış oranı yüzdeler olarak %2,7, 2005 yılından 2016'ya yıllık ortalama artış oranı ise %4,5'tir. Gelişmekte olan ülkelerin 2016 yılında gelen turist sayısında pazar payı ise %44,5'tir.

Avrupa kıtasını toplamda 2015 yılında 603 milyon 700 bin kişi, 2016 yılında ise 616 milyon 200 bin kişi ziyaret etmiştir. 2015'ten 2016 yılına yüzdeler artış %2,1, 2005'ten 2016'ya kadar olan yıllardaki ortalama artış oranı %2,8'dir. Avrupa ülkelerinin gelen turist sayısında yıllık pazar payı %49,9'dur. Kuzey Avrupa ülkelerini 2015 yılında 75 milyon 400 bin, 2016 yılında 80 milyon 200 bin birey ziyaret etmiştir. Bu yıllar arası artış oranı %6,4 2005-2016 yılları arası yıllık ortalama artış oranı %2,7'dir. Kuzey Avrupa ülkelerinin pazar payı 2016 yılında %6,5'tir. Batı Avrupa ülkelere 2015 yılında 181 milyon 400 bin, 2016 yılında 181 milyon 500 bin kişi ziyarette bulunmuştur. 2015-2016 yılları değişim oranı %0,0, 2005-2016 yılları arası değişim oranı %2,3'tür. Batı Avrupa ülkelerinin gelen turist sayısında dünya üzerindeki pazar payı 2016 yılında %14,7'dir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini 2015 yılında 121 milyon 400 bin, 2016 yılında 126 milyon birey ziyaret etmiştir. 2015-2016 yılları arası artış oranı 3,8, 2005-2016 yılları arası yıllık artış oranı %2,6'dır. Gelen turist sayısındaki pazar payı %10,2 olarak karşımıza çıkmaktadır. Güney ve Akdeniz'e kıyısı bulunan Avrupa ülkelerini 2015 yılında 225 milyon 400 bin, 2016 yılında 228 milyon 500 bin kişi ziyaret etmiştir. 2015-2016 yılları arası artış oranı %1,3, 2005-2016 yılları arası yıllık artış oranı 3,5'tur. 2016 yılında gelen turist sayısındaki pazar payı ise dünya üzerinde %18,5'tur. Avrupa Birliği'ne üye 28 ülkeyi ziyaret eden kişi sayısı 2015 yılında 477 milyon 800 bin, 2016 yılında 500 milyon 100 bindir. 2015-2016 yılları arası artış oranı %4,7, 2005-2016 yılları yıllık ortalama artış oranı ise %2,8'dir. Bu ülkelerin gelen turist sayısında dünya üzerindeki pazar payı 2016 yılında %40,5 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Asya ve Pasifik ülkelerini 2015 yılında 284 milyon, 2016 yılında 308 milyon 400 bin birey ziyaret etmiştir. 2015-2016 yılları arası artış oranı %8,6, 2005-2016 yılları arası

yıllık ortalama artış oranı %6,5'tir. Bu kıtanın gelen turist sayısındaki pazar payı dünya üzerinde %25'tir. Kuzeydoğu Asya ülkelerini 2015 yılında 142 milyon 100 bin, 2016 yılında 154 milyon 300 bin birey ziyaret etmiştir. 2015-2016 yılları arası artış oranı %8,6, 2005-2016 yılları arası yıllık ortalama artış oranı ise %5,5'tir. Bu bölgenin gelen turist sayısı açısından dünya üzerindeki pazar payı %12,5'tir. Güneydoğu Asya ülkelerini ziyaret eden birey sayısı 2015 yılında 104 milyon 200 bin, 2016 yılında ise 113 milyon 200 bin bireydir. 2015-2016 yılları arasındaki artış oranı %8,6, 2005-2016 yılları arası yıllık ortalama artış oranı %7,9 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölgenin gelen turist sayısında dünya üzerindeki pazar payı %9,2'dir. Okyanusya'ya gelen turist sayısı 2015 yılında 14 milyon 300 bin, 2016 yılında 15 milyon 600 bindir. 2015-2016 yılları arası artış oranı %9,4, 2005-2016 yılları arası yıllık ortalama artış oranı ise %3,3'tür. Okyanusya'nın gelen turist sayısı bakımından dünya üzerindeki pazar payı %1,3'tür. Güney Asya ülkelerini 2015 yılında 23 milyon 400 bin, 2016 yılında 25 milyon 300 bin birey ziyaret etmiştir. 2015-2016 yılları arası artış oranı %7,8, 2005-2016 yılları arası yıllık ortalama artış oranı ise %10,7'dir. Bu bölgenin gelen turist sayısında dünyadaki pazar payı %2'dir.

Amerika kıtasını toplamda 2015 yılında 192 milyon 700 bin, 2016 yılında 199 milyon 300 bin kişi ziyaret etmiştir. 2015-2016 yılları arası artış oranı %3,5 olarak hesaplanmıştır. 2005-2016 yılları arası yıllık ortalama artış oranı %3,7'dir. Bu kıtanın gelen turist sayısı bakımından 2016 yılında dünya üzerindeki pazar payı %16,1'dir. Kuzey Amerika ülkelerini 2015 yılında 127 milyon 500 bin, 2016 yılında 130 milyon 500 bin kişi ziyaret etmiştir. 2015-2016 yılları arası artış oranı %2,4, 2005-2016 yılları arası yıllık ortalama artış oranı ise %3,4'tür. Kuzey Amerika bölümünün gelen turist sayısı bakımından 2016 yılındaki pazar payı %10,6 olarak karşımıza çıkmaktadır. Karayipler'e 2015 yılında 24 milyon 100 bin, 2016 yılında 25 milyon 200 bin kişi turistik amaçlarla ziyarette bulunmuştur. 2015-2016 yılları arası artış oranı %4,7, 2005-2016 yılları arası yıllık ortalama artış oranı ise %3,4'tür. Gelen turist sayısı bakımından Karayipler'in dünya üzerindeki pazar payı %2,0'dir. Orta Amerika ülkelerini 2015 yılında 10 milyon 200 bin, 2016 yılında 10 milyon 700 bin birey ziyaret etmiştir. 2015-2016 arasında yıllık

ortalama artış oranı %4,9, 2005-2016 yıllık ortalama artış oranı ise %5,0'tir. Orta Amerika bölgesinin gelen turist sayısı bakımından dünya üzerindeki pazar payı 2016 yılında %0,9 olarak karşımıza çıkmaktadır. Güney Amerika ülkelerini 2015 yılında 30 milyon 800 bin, 2016 yılında 32 milyon 800 bin kişi ziyaret etmiştir. 2015 yılından 2016 yılına meydana gelen artış oranı %6,6, 2005-2016 yılları arası yıllık ortalama artış oranı ise %5,4'tür. Güney Amerika ülkelerinin gelen turist sayısı bakımından dünya üzerindeki pazar payı ise 2016 yılında %2,7 olarak hesaplanmıştır.

Afrika ülkelerini toplamda 2015 yılında 53 milyon 400 bin, 2016 yılında ise 57 milyon 800 bin birey ziyaret etmiştir. 2015-2016 yılları arası artış oranı %8,1, 2005-2016 yılları arası ortalama artış oranı ise %4,7 olarak hesaplanmıştır. Afrika kıtası gelen turist sayısı bakımından dünyanın %4,7'lik bölümünü oluşturmaktadır. Kuzey Afrika ülkelerine ziyarette bulunan birey sayısı 2015 yılında 18 milyon, 2016 yılında ise 18 milyon 600 bindir. 2015-2016 arası yıllık ortalama artış oranı %3,5, 2005-2016 yılları arası yıllık ortalama artış oranı ise %2,7'dir. Gelen turist sayısı bakımından Kuzey Afrika ülkelerinin dünyadaki pazar payı 2016 yılında %1,5'tir. Sahraaltı Afrika ülkelerini 2015 yılında 35 milyon 400 bin kişi, 2016 yılında 39 milyon 200 bin kişi ziyaret etmiştir. 2015-2016 yılları arasındaki artış oranı %10,5, 2005-2016 yılları arasında yıllık ortalama artış oranı ise %5,9'dur. Sahraaltı Afrika ülkelerinin gelen turist sayısı bakımından dünyadaki pazar payı %3,2 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orta Doğu ülkelerini 2015 yılında 55 milyon 600 bin, 2016 yılında 53 milyon 600 bin birey turistik amaçlı ziyaret etmiştir. 2015-2016 yılları arasında yıllık azalış oranı 3,7'dir. 2005-2016 yılları arasında yıllık ortalama artış oranı ise %4,3 olarak karşımıza çıkmaktadır. Orta Doğu ülkelerinin gelen turist sayısı bakımından dünya üzerindeki pazar payı ise %4,3 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5: Dünyada Uluslararası Turizm Gelirleri ve Dünya Üzerinde Bölgelerin Payları

	2015(milyar\$)	2016(milyar\$)	2016(pay)	2015/2016 (Değişim)	Kişi Başına Turizm Geliri
Dünya	1.196	1.220	100	2,6	990
Gelişmiş Ekonomiler	773	787	64,5	1,6	1.150
Gelişmekte Olan Ekonomiler	422	433	35,5	4,4	790
Avrupa	449.6	447.3	36,7	0,9	730
Kuzey Avrupa	77.3	74.6	6,1	-2,7	930
Batı Avrupa	145.8	145.3	11,9	-0,3	800
Orta ve Doğu Avrupa	50.4	52.6	4,3	5,7	420
Güney ve Akdeniz'e Kıyısı Bulunan Avrupa	176.1	174.7	14,3	-0,2	760
AB-28	372.1	376.6	30,9	2,7	750
Asya ve Pasifik	349.4	366.7	30,1	4,8	1.190
Kuzeydoğu Asya	167.1	168.9	13,9	0,2	1.090
Güneydoğu Asya	108.5	117.2	9,6	9,8	1.030
Okyanusya	42.3	46.7	3,8	10,0	2.990
Güney Asya	31.6	33.8	2,8	7,1	1.340
Amerika	305.6	313.2	25,7	2,7	1.570
Kuzey Amerika	239.7	243.7	20,0	1,9	1.870
Karayipler	28.5	30.2	2,5	6,3	1.200
Orta Amerika	11.4	12.2	1,0	7,8	1.140
Güney Amerika	26.1	27.0	2,2	3,2	820
Afrika	32.8	34.8	2,9	8,3	600
Kuzey Afrika	8.9	9.1	0,7	2,6	490
Sahraaltı Afrika	23.9	25.6	2,1	10,5	650
Orta Doğu	58.2	57.6	4,7	-1,6	1.080

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü 2017 Raporundan Derlenmiştir. "WTO Tourism Highlights 2017, 5"

Turizm gelirleri incelendiğinde ise; dünya üzerinde 2015 yılında 1 trilyon 196 milyar dolar, 2016 yılında ise 1 trilyon 220 milyar dolar gelir elde edilmiştir. 2015-2016 yılları arasında gelirdeki artış oranı %2,6 olarak hesaplanmıştır. Kişi başına ortalama turizm geliri dünya üzerinde 990 dolardır. Gelişmiş ülkeler toplamda 2015 yılında 773 milyar dolar, 2016 yılında ise 787 milyar dolar gelir elde etmişlerdir. 2015-2016 yılları arasındaki artış oranı %1,6'dır. Gelişmiş ülkelerin 2016 yılında turizm gelirlerinde

dünyadaki pazar payı %64,5'tir. Kişi başına düşen ortalama turizm geliri ise 1.150 dolardır. Gelişmekte olan ülkeler 2015 yılında 422, 2016 yılında ise 433 milyar dolar gelir elde etmişlerdir. 2015-2016 turizm gelirleri yıllık artış oranı %4,4'tür. Gelişmekte olan ülkelerin turizm gelirlerinde pazar payı %35,5'tir. Kişi başına elde ettikleri turizm gelirleri ise 790 dolar olarak hesaplanmıştır.

Avrupa ülkelerinin toplam turizm geliri 2015 yılında 449 milyar 600 milyon dolar, 2016 yılında ise 447 milyar 300 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası bu oran %0,9 artış göstermiştir. Avrupa ülkelerinin turizm gelirlerinde dünya üzerindeki pazar payı %36,7'dir. Kişi başına turizm geliri ise 2016 yılında 730 dolar olarak hesaplanmıştır. Kuzey Avrupa ülkelerinin turizm gelirleri ise 2015 yılında 77 milyar 300 milyon dolar, 2016 yılında ise 74 milyar 600 milyon dolardır. Turizm gelirlerinin 2015-2016 yılları arası azalış oranı %2,7'dir. 2016 yılında turizm gelirlerindeki pazar payı %6,1'dir. Kuzey Avrupa ülkelerinde kişi başına turizm geliri ise 930 dolar olarak hesaplanmıştır. Batı Avrupa ülkelerinin turizm gelirleri 2015 yılında 145 milyar 800 milyon dolar, 2016 yılında ise 145 milyar 300 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arasında meydana gelen azalış oranı %0,3'tür. 2016 yılında turizm gelirlerinde Batı Avrupa ülkelerinin dünyadaki pazar payı %11,9'dur. Kişi başına turizm geliri ise 800 dolar olarak hesaplanmıştır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin turizm gelirleri 2015 yılında 50 milyar 400 milyon dolar, 2016 yılında ise 52 milyar 600 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arasında turizm gelirlerinin artış oranı %5,7'dir. Batı Avrupa ülkelerinin turizm gelirlerinde dünya üzerindeki pazar payı %4,3'tür. Kişi başına turizm geliri ise 420 dolardır. Güney ve Akdeniz'e kıyısı bulunan Avrupa ülkelerinin turizm geliri 2015 yılında 176 milyar 100 milyon dolar, 2016 yılında 174 milyar 700 milyon dolardır. Turizm gelirlerinin 2015-2016 yılları arasında azalış oranı %0,2'dir. Turizm gelirlerinde dünya 2016 yılında dünya üzerindeki pazar payı %14,3'tür. Kişi başına elde edilen turizm geliri ise 760 dolardır. Avrupa Birliği'ne üye 28 ülkenin toplam turizm gelirleri 2015 yılında 372 milyar 100 milyon dolar, 2016 yılında 376 milyar 600 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası turizm gelirleri artış oranı %2,7'dir. 2016 yılında turizm gelirlerinde dünya üzerindeki

pazar payı %30,9'dur. Kişi başına elde edilen turizm gelirleri ise 750 dolar olarak hesaplanmıştır.

Asya ve Pasifik ülkelerinin toplam turizm gelirleri 2015 yılında 349 milyar 400 milyon dolar, 2016 yılında 366 milyar 700 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arasında turizm gelirleri artış oranı %4,8'dir. 2016 yılında turizm gelirlerinde dünyadaki pazar payı %30,1'dir. Kişi başına elde edilen turizm geliri ise 2016 yılında 1.190 dolar olarak hesaplanmıştır. Kuzeydoğu Asya ülkelerinin turizm gelirleri 2015 yılında 167 milyar 100 milyon dolar, 2016 yılında 168 milyar 900 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası artış oranı %0,2'dir. 2016 yılında bu bölgenin dünya üzerinde turizm gelirlerindeki payı %13,9'dur. Kişi başına turizm gelirleri ise 2016 yılında 1,090 dolardır. Güneydoğu Asya ülkelerinin elde ettiği turizm geliri 2015 yılında 108 milyar 500 milyon dolar, 2016 yılında 117 milyar 200 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası artış oranı %9,8'dir. 2016 yılında turizm gelirlerinde dünya üzerindeki pazar payı %9,6'dır. Kişi başına elde edilen turizm geliri ise 1.030 dolardır. Okyanusya'nın turizm geliri 2015 yılında 42 milyar 300 milyon, 2016 yılında 46 milyar 700 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arasında turizm gelirlerinin yıllık artış oranı %10,0'dır. Turizm gelirlerinde dünya üzerindeki pazar payı 2016 yılında %3,8'dir. Kişi başına elde edilen turizm geliri 2016 yılında 2.990 dolar olarak hesaplanmıştır. Güney Asya'nın turizm gelirleri 2015 yılında 31 milyar 600 milyon dolar, 2016 yılında 33 milyar 800 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arasında turizm gelirlerindeki artış oranı %7,1'dir. Güney Asya ülkelerinin 2016 yılında dünya üzerinde turizm gelirlerindeki pazar payı %2,8'dir. 2016 yılında kişi başına elde edilen turizm geliri ise 1.340 dolardır.

Amerika kıtasının toplam turizm geliri 2015 yılında 305 milyar 600 milyon dolar, 2016 yılında 313 milyar 200 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arasında turizm gelirleri artış oranı %2,7'dir. Amerika kıtasının turizm gelirlerindeki pazar payı 2016 yılında %25,7'dir. Kişi başına elde edilen turizm geliri ise 1.570 dolardır. Kuzey Amerika ülkelerinin turizm gelirleri 2015 yılında 239 milyar 700 milyon dolar, 2016 yılında 243 milyar 700 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası turizm gelirleri artış oranı %1,9'dur.

2016 yılında turizm gelirlerinde dünya üzerindeki pazar payı %20, kişi başına elde ettiği turizm geliri ise 1.870 dolardır. Karayipler'in turizm gelirleri 2015 yılında 28 milyar 500 milyon dolar, 2016 yılında 30 milyar 200 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası turizm gelirlerindeki artış oranı %6,3'tür. 2016 yılında turizm gelirlerinde dünya üzerindeki pazar payı %2,5'tir. Kişi başına elde ettiği gelir ise yine aynı yıl 1.200 dolardır. Orta Amerika ülkelerinin turizm gelirleri 2015 yılında 11 milyar 400 milyon dolar, 2016 yılında 12 milyar 200 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası turizm gelirleri artış oranı %7,8'dir. 2016 yılında turizm gelirlerindeki pazar payı %1,0, kişi başına elde ettiği turizm geliri ise 1.140 dolardır. Güney Amerika ülkelerinin turizm gelirleri 2015 yılında 26 milyar 100 milyon dolar, 2016 yılında 27 milyar dolardır. 2015-2016 yılları arası turizm gelirleri artış oranı %3,2'dir. 2016 yılında turizm gelirlerinde dünyadaki pazar payı %2,2, kişi başına elde ettiği turizm geliri 820 dolardır.

Afrika kıtasının toplam turizm gelirleri 2015 yılında 32 milyar 800 milyon dolar, 2016 yılında 34 milyar 800 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası turizm gelirleri artış oranı %8,3'tür. 2016 yılında turizm gelirlerinde dünya üzerindeki pazar payı %2,9, kişi başına elde ettiği turizm geliri 600 dolardır. Kuzey Afrika ülkelerinin turizm gelirleri 2015 yılında 8 milyar 900 milyon dolar, 2016 yılında 9 milyar 100 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası turizm gelirleri artış oranı %2,6'dır. 2016 yılında turizm gelirlerinde dünya üzerindeki pazar payı %0,7, kişi başına elde ettiği turizm geliri ise 490 dolardır. Sahraaltı Afrika'nın turizm gelirleri 2015 yılında 23 milyar 900 milyon dolar, 2016 yılında 25 milyar 600 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası turizm gelirleri artış oranı %10,5, kişi başına turizm geliri ise 650 dolardır.

Orta Doğu'nun turizm gelirleri 2015'te 58 milyar 200 milyon dolar, 2016 yılında 57 milyar 600 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası turizm gelirlerindeki azalış %1,6'dır. 2016 yılında turizm gelirlerinde dünya üzerindeki pazar payı %4,7, kişi başına elde ettiği turizm geliri 1.080 dolardır.

Tablo 6: Uluslararası Turist Sayıları: En Çok Turist Gelen 10 Ülke (milyon kişi)

	2015	2016	2015/2016 (Değişim %)
1. Fransa	84.5	82.6	-2,2
2. Amerika Birleşik Devletleri	77.5	75.6	-2,4
3. İspanya	68.5	75.6	10,3
4. Çin	56.9	56.3	4,2
5. İtalya	50.7	52.4	3,2
6. Birleşik Krallık	34.4	35.8	4,0
7. Almanya	35.0	35.6	1,7
8. Meksika	32.1	35.0	8,9
9. Tayland	29.9	32.6	8,9
10. Türkiye	39.5	---	---

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü 2017 Raporundan Derlenmiştir. "WTO Tourism Highlights 2017, 6)

Son dönemler göz önüne alındığında ülkelerine en çok turist çeken ülkeler sırasıyla şu şekildedir; Fransa'yı 2015 yılında 84 milyon 500 bin, 2016 yılında 82 milyon 600 bin turist ziyaret etmiştir. 2015-2016 yılları arasında meydana gelen azalış oranı %2,2'dir. Amerika Birleşik Devletleri 2015 yılında 77 milyon 500 bin, 2016 yılında 75 milyon 600 bin turist tarafından ziyaret edilmiştir. 2015-2016 yılları arası azalış oranı %2,4'tür. İspanya 2015'te 68 milyon 500 bin, 2016'da 75 milyon 600 bin turist ağırlamıştır. 2015-2016 yılları arası artış oranı %10,3'tür. Çin 2015 yılında 56 milyon 900 bin, 2016 yılında 59 milyon 300 bin turist ağırlamıştır. 2015-2016 yılları arası artış oranı %4,2'dir. İtalya 2015 yılında 50 milyon 700 bin, 2016 yılında 52 milyon 400 bin turiste ev sahipliği yapmıştır. 2015-2016 yılları arası artış oranı %3,2'dir. Birleşik Krallık 2015 yılında 34 milyon 400 bin, 2016 yılında 35 milyon 800 bin kişiyi ağırlamıştır. 2015-2016 yılları arası

artış oranı %4,0'tür. Almanya'ya 2015 yılında 35 milyon, 2016 yılında 35 milyon 600 bin kişi ziyarette bulunmuştur. 2015-2016 yılları arası artış oranı %1,7'dir. Meksika 2015'te 32 milyon 100 bin, 2016 yılında 35 milyon kişi tarafından ziyaret edilmiştir. 2015-2016 yılları arası artış oranı %8,9'dur. Tayland'ı 2015 yılında 29 milyon 900 bin, 2016 yılında 32 milyon 600 bin kişi ziyaret etmiştir. 2015-2016 yılları arası artış oranı %8,9'dur. Türkiye'yi 2015 yılında 39 milyon 500 bin kişi ziyaret etmiştir. 2016 verisi raporda bulunmamaktadır.

Tablo 7: Uluslararası Turizm Gelirleri: En Çok Gelir Sağlayan 10 Ülke (Milyon Dolar)

	2015(milyar \$)	2016	2015/2016 (Değişim %) Yerel Para Etkisi Değişimleri Dahil)
1. Amerika Birleşik Devletleri	205.4	205.9	0,3
2. İspanya	56.5	69.3	7,1
3. Tayland	44.9	49.9	14,7
4. Çin	45.0	44.4	5,3
5. Fransa	44.9	42.5	-5,1
6. İtalya	39.4	40.2	2,3
7. Birleşik Krallık	45.5	39.6	-1,4
8. Almanya	36.9	37.4	1,7
9. Hong Kong (Çin)	36.2	32.9	-9,0
10. Avustralya	28.9	32.4	13,5

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü 2017 Raporundan Derlenmiştir. "WTO Tourism Highlights 2017, 6)

Son dönemler incelendiğinde dünyada en çok turizm geliri elde eden 10 ülke sırasıyla şu şekildedir: Amerika Birleşik Devletleri 2015 yılında 205 milyar 400 milyon dolar, 2016 yılında 205 milyar 900 milyon dolar gelir elde etmiştir. 2015-2016 yılları

arası artış oranı %0,3'tür. İspanya'nın turizm gelirleri 2015 yılında 56 milyar 500 milyon dolar, 2016 yılında 60 milyar 300 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası artış oranı %7,1'dir. Tayland turizm geliri olarak 2015'te 44 milyar 900 milyon dolar, 2016 yılında 49 milyar 900 milyon dolar elde etmiştir. 2015-2016 yılları arası artış oranı %14,7'dir. Çin 2015 yılında 45 milyar dolar, 2016 yılında 44 milyar 400 milyon dolar elde etmiştir. 2015-2016 yılları arası artış oranı %5,3'tür. Fransa 2015 yılında 44 milyar 900 milyon dolar, 2016 yılında 42 milyar 500 milyon dolar elde etmiştir. 2015-2016 yılları arasında azalış oranı %5,1'dir. İtalya'nın turizm gelirleri 2015 yılında 39 milyar 400 milyon dolar, 2016 yılında 40 milyar 200 milyon dolardır. 2015-2016 arası yıllık artış oranı %2,3'tür. Birleşik Krallık 2015 yılında 45 milyar 500 milyon, 2016 yılında 39 milyar 600 milyon dolar elde etmiştir. 2015-2016 arası yıllık azalış oranı %1,4'tür. Almanya 2015'te 36 milyar 900 milyon, 2016'da 37 milyar 400 milyon dolar elde etmiştir. 2015-2016 arası yıllık artış oranı %1,7'dir. Çin sınırları içerisindeki Hong Kong bölgesi turizm geliri 2015'te 36 milyar 200 milyon dolar, 2016'da 32 milyar 900 milyon dolardır. 2015-2016 arası yıllık azalış oranı %9,0'dur. Avustralya ise 2015 yılında 28 milyar 900 milyon dolar, 2016 yılında 32 milyar 400 milyon dolar turizm geliri elde etmiştir. 2015-2016 yılları arası yıllık artış oranı %13,5 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 8: Uluslararası Turizm Harcamaları: En Çok Harcama Yapan 10 Ülke (Milyon Dolar)

	2015 milyar \$)	2016	2015/2016 (Değişim %) (Yerel Para Birimi Etkisi Dahil)	2016 (Pay)	2016 Nüfus (Milyon)	Kişi Başına Harcama(\$)
1. Çin	249.8	261.1	11,7	21,4	1,383	189
2. Amerika Birleşik Devletleri	114.7	123.6	7,8	10,1	323	382
3. Almanya	77.5	79.8	3,2	6,5	83	964
4. Birleşik Krallık	63.3	63.8	13,8	5,2	66	970
5. Fransa	39.3	40.5	3,3	3,3	65	627
6. Kanada	30.1	29.1	0,0	2,4	36	802
7. Kore Cumhuriyeti	25.3	26.6	5,4	2,2	51	520
8. İtalya	24.4	25.0	2,4	2,0	61	411
9. Avustralya	23.8	24.9	6,0	2,0	24	1.026
10. Hong Kong (Çin)	23.1	24.2	5,1	2,0	7	3.284

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü 2017 Raporundan Derlenmiştir. "WTO Tourism Highlights 2017, 13)

Dünyada en fazla turizm harcaması yapan ülkeler sırasıyla şu şekilde sıralanmaktadır. Çin'in turizm harcamaları toplamda 2015'te 249 milyar 800 milyon dolar, 2016 yılında 261 milyar 100 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arasındaki artış oranı %11,7'dir. Çin'in 2016 yılında turizm harcamaları bakımından dünya üzerindeki

pazar payı %21,4, nüfusu 1 milyar 383 milyon, kişi başına turizm harcaması 189 dolardır. Amerika Birleşik Devletleri'nin turizm harcamaları 2015 yılında 114 milyar 700 milyon dolar, 2016 yılında 123 milyar 600 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arasındaki artış oranı %7,8'dir. 2016 yılında turizm harcamaları konusunda dünya üzerindeki pazar payı %10,1, nüfusu 323 milyon, kişi başına düşen turizm harcaması 382 dolardır. Almanya'nın turizm harcaması 2015 yılında 77 milyar 500 milyon dolar, 2016 yılında 79 milyar 800 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arasındaki artış oranı %3,2'dir. 2016 yılında turizm harcamaları açısından dünyadaki pazar payı %6,5, nüfusu 83 milyon, kişi başına düşen turizm harcaması 964 dolardır. Birleşik Krallık'ın turizm gelirleri 2015 yılında 63 milyar 300 milyon dolar, 2016 yılında 63 milyar 600 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası artış oranı %13,8'dir. 2016 yılında turizm harcamaları konusunda dünya üzerindeki pazar payı %5,2, nüfusu 66 milyon, kişi başına düşen turizm harcaması 970 dolardır. Fransa'nın turizm gelirleri 2015 yılında 39 milyar 300 milyon dolar, 2016 yılında 40 milyar 500 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arasındaki artış oranı %3,3'tür. 2016 yılında turizm harcamaları konusunda dünya üzerindeki pazar payı %3,3, nüfusu 65 milyon kişi, kişi başına düşen turizm harcaması ise 627 dolardır. Kanada'nın turizm gelirleri 2015 yılında 30 milyar 100 milyon dolar, 2016 yılında 29 milyar 100 milyon dolardır. 2015-2016 yılında artış oranı %0,0'dir. 2016 yılında turizm gelirleri konusunda dünya üzerindeki pazar payı %2,4, nüfusu 36 milyon, kişi başına düşen turizm harcaması ise 802 dolardır. Kore'nin turizm geliri 2015 yılında 25 milyar 300 milyon dolar, 2016 yılında 26 milyar 600 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası artış oranı %5,4'tür. 2016 yılından turizm harcaması açısından dünya üzerindeki pazar payı %2,2, nüfusu 51 milyon, kişi başına düşen turizm harcaması 520 dolardır. İtalya'nın turizm geliri 2015 yılında 24 milyar 400 milyon dolar, 2016 yılında 25 milyar dolardır. 2015-2016 yılları arası artış oranı %2,4'tür. 2016 yılında turizm harcaması açısından dünya üzerindeki pazar payı %2,0, nüfusu 61 milyon, kişi başına düşen turizm harcaması ise 411 dolardır. Avustralya'nın turizm gelirleri 2015 yılında 23 milyar 800 milyon dolar, 2016 yılında 24 milyar 900 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası artış oranı %6,0'dır. 2016 yılında turizm harcaması konusunda dünya üzerindeki pazar payı

%2,0, nüfusu 24 milyon, kişi başına düşen turizm harcaması 1.026 dolardır. Çin sınırları içerisinde yer alan Hong Kong'un turizm gelirleri 2015 yılında 23 milyar 100 milyon dolar, 2016 yılında 24 milyar 200 milyon dolardır. 2015-2016 yılları arası artış oranı %5,1'dir. 2016 yılında turizm harcaması konusunda dünya üzerindeki pazar payı %2,0, nüfusu 7 milyon kişi, kişi başına düşen turizm harcaması 3.284 dolardır. Türkiye turizm gelirleri açısından dünyada 17. Sırada yer almaktadır.

2.2. Türkiye'de Turizm Sektörüne Dair Temel Göstergeler

Sektör olarak turizm, turistik anlamda ülkemizin sahip olduğu bir sürü avantajlar nedeniyle, ülke ekonomimizin en çok rekabet içeren sektörleri arasında yer almaktadır. Ülkemiz turistik çerçevede geziler gerçekleştiren kimselerin çok farklı beklentilerini karşılayabilecek potansiyeli kendi içerisinde barındırdığından dolayı bugün ülke ekonomimiz için son derece önemli bir sektör olmakla birlikte gelecekte de önemini artırarak devam edecektir (Türsab, 2017: 5).

Turizm sektörü güncel anlamda ele alındığında;

- Türkiye 2016 yılında ülkeye gelen turist sayısı sıralamasında dünyadaki tüm ülkeler içerisinde 10. Sırada kendisine yer bulmaktadır. Ancak turizm gelirleri sıralamasında tüm ülkeler içerisinde ilk 10'un dışında kalmıştır. Bu durum açıkça göstermektedir ki Türkiye'nin turist başına elde ettiği kazanç diğer bazı ülkelere göre daha düşük olmaktadır.
- Seyahat ve turizmin ülke Gayrisafi Yurtiçi Hasılası'na doğrudan ve dolaylı olarak toplam katkısı sıralaması içerisinde Türkiye ekonomisi kendisine 14. Sırada yer bulmaktadır.
- Seyahat ve turizmin ülke ekonomisi içerisinde sağlanan istihdama doğrudan ve dolaylı olarak toplam katkısı sıralamasında Türkiye 2,2 milyon kişi ile 19. sırada yer bulmaktadır (Türsab, 2017: 69).

Güncel olarak Türkiye ekonomisi içerisinde turizm sektörünün incelenmesi öneminin anlaşılması açısından önemli olacaktır. Türkiye ekonomisi içerisinde turizm sektörü son dönemde şu şekildedir:

Tablo 9: Türkiye'nin Turizm Gelirleri, Turizm Harcamaları, Kişi Başına Turizm Geliri, ve Kişi Başına Turizm Harcamaları

	2015	2016	2017
Turizm Geliri (Milyar \$)	31.464.777	22.107.440	26.283.656
Ziyaretçi Sayısı (Milyon Kişi)	41.617.530	31.365.330	38.620.346
Kişi Başına Gelir (\$)	756	705	681
Turizm Gideri (Milyar \$)	5.698.423	5.049.793	5.137.244
Türkiye'de İkamet Eden Yurtdışını Ziyaret Eden (Milyon kişi)	8.750.851	7.891.909	8.886.916
Kişi Başına Harcama (\$)	651	640	578

Kaynak: Tablo Tarafımızca Hazırlanmıştır. "Veriler TÜİK'ten Alınmıştır"

Türkiye'nin turizm gelirleri; 2015 yılında 31 milyar 464 milyon 777 bin dolar, 2016 yılında 22 milyar 107 milyon 440 bin dolar, 2017 yılında 26 milyar 283 milyon 656 bin dolardır. Ülkeye gelen ziyaretçi sayısı 2015 yılında 41 milyon 617 bin 530 kişi, 2016 yılında 31 milyon 365 bin 330 kişi, 2017 yılında 38 milyon 620 bin 360 kişidir. Kişi başına elde edilen turizm geliri 2015 yılında 756 dolar, 2016 yılında 705 dolar, 2017 yılında ise 681 dolardır. Turizm giderleri 2015 yılında 5 milyar 698 milyon 423 bin dolar, 2016 yılında 5 milyar 49 milyon 793 bin dolar, 2017 yılında 5 milyar 137 milyon 244 bin dolardır. Türkiye'de kalıcı olarak ikamet edip yurtdışına turistik amaçlı giden birey sayısı

2015 yılında 8 milyon 750 bin 851 kişi, 2016 yılında 7 milyon 891 bin 909 kişi, 2017 yılında 8 milyon 886 bin 916'dır. Türkiye'nin kişi başına düşen turizm harcaması ise 2015 yılında 651 dolar, 2016 yılında 640 dolar, 2017 yılında ise 578 dolar olarak hesaplanmıştır.

Tablo 10: Turizm Gelirlerinin; GSMH İçindeki Payı, İhracata Oranı, Dış Ticaret Açığını Kapama Payı

	2015	2016	2017
Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı	6,2	2,6	3,1
Turizm Gelirlerinin İhracata Oranı	21,9	15,5	16,7
Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Açığını Kapama Payı	49,73	39,48	34,25

Kaynak: Tablo Tarafımızca Hazırlanmıştır. 'Veriler Türkiye Seyahat Acentaları Birliği'den Alınmıştır.'

Türkiye'de turizm gelirlerinin gayrisafi milli hasıla içerisindeki payı 2015 yılında %6,2, 2016 yılında %2,6, 2017 yılında %3,1'dir. Toplam turizm gelirlerinin ihracat içerisindeki payı 2015 yılında %21,9, 2016 yılında %15,5, 2017 yılında %16,7'dir. Türkiye'nin elde ettiği turizm gelirlerinin, ülkenin dış ticaret açığını kapama payı ise 2015 yılında %49,73, 2016 yılında %39,48, 2017 yılında ise %34,25 olarak hesaplanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYEDE TURİZM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: AMPİRİK UYGULAMA

3.1 Literatür Özeti

Turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki geçmişten günümüze pek çok sosyal bilimler alanında çalışan bilim insanının dikkatini çekmiş ve bu konuda çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı daha önceki tarihlerde yapılmış olmasına karşın, günümüze yaklaştıkça turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim insanı sayısında artış olmuştur. Özellikle son 15-20 yıl süresince turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi farklı yöntemler kullanarak inceleyen çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmında turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenirken, bir kısmında da turizm harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Literatür bölümünde günümüzü daha iyi anlatması açısından son dönemdeki çalışmalara ağırlık verilmiştir.

Ekonomik büyüme ve turizm arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalara örnek vermek gerekirse; Ghali (1976) çalışması ilk örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada, 1953-1970 yılları arası kişisel gelir büyüme oranı, ihracatın büyüme oranı, özel yatırımların büyüme oranı, devlet harcamalarının büyüme oranı, turist harcamaları verileri kullanılarak analiz yapılmıştır. Yapılan çalışma Havai için istatistiksel bir analiz olma özelliği taşımaktadır. Yapılan analizler sonucunda, örneklemin alındığı dönem içerisinde Havai'de nüfus artışının, gelir büyümesinden bağımsız olarak değerlendirilmesi gerekliliği ortaya konmuş, ülkedeki turizm gelirlerinin çıktıya olan katkısına vurgu yapılmış, ancak ülkede turizm sektörünün bir refah ölçüsü olarak görülemeyeceği belirtilmiştir. Turizm sektörünün refahın ölçüsü olarak değerlendirilebilmesi için dışsalıklarının da incelenmesi gerekliliği tespit edilmiştir.

Türkiye için yapılmış olan çalışmalardan biri Göymen (2000) tarafından yapılmış olan çalışmadır. Çalışma Türkiye'de turizm sektörünün incelenmesi üzerine yapılan

istatistiksel bir analiz olma özelliği taşımaktadır. Yapılan analizler, Türkiye içerisinde sektör olarak turizm sektörünün gerek siyasal gerekse sosyal ve iktisadi unsurlar ile etkileşim içerisinde olduğu, aşamalı olarak turizm sektörünün bu etkileşimler çerçevesinde geliştiğini göstermektedir. Bununla birlikte yapılan bu çalışma, turizmin özellikle 1980'li yılların ardından gerçekleşen ihracata dayalı ekonomik büyüme ile birlikte kamu ve özel sektör ortaklıkları ile birtakım dönüşümler yaşadığını ortaya koymuştur.

Balaguer ve Jorda (2002) çalışmasında İspanya için gayrisafi yurtiçi hasıla, turizm ve döviz kuru verileri kullanılmıştır. Çalışma 1975-1997 yılları arasında kapsamaktadır. İspanya'da turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tespit etmek amaçlı yapılan bu çalışmada eş bütünleşme ve nedensellik yöntemleri kullanılarak analiz yapılmıştır. Yapılan çalışmada; İspanya'da ilgili yıllar arasında ekonomik büyümenin turizmin gelişmesine çok büyük katkı verdiği, ekonomik büyümenin turizmin gelişmesi açısından önemli bir değişken olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca değişkenler arasında uzun dönem denge tespit edilmiştir.

Tosun ve diğerlerinin (2003) yayınlanmış olan çalışmasında Türkiye'de turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki istatistiksel bir analiz çerçevesinde incelenmiştir. Yapılan analiz çerçevesinde Türkiye'de nispi olarak diğer bölgelere göre daha gelişmiş olan kıyı bölgelerde hükümetin yapmış olduğu turizmi teşvik eden politikalar ile yayılma gösteren kitle turizminin, iktisadi anlamda bölge ve sınıflar arasındaki eşitsizliği artırdığı sonucu ulaşılmıştır.

Kasman ve Kasman'ın (2004) yayınlanmış olan çalışmasında Türkiye'nin turizm gelirleri ve ekonomik büyüme oranları verileri 1963-2002 yılları arasında incelenmiştir. Çalışmada ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi açısından eşbütünleşme ve granger nedensellik testi yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan analizler, Türkiye örneğinde ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasında yalnızca uzun dönemde denge ilişkisinin mevcut olduğunu, 1963-2002 yılları arasında turizm yanlı büyüme hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca buna ek olarak,

ülkenin turizm sektöründe dengeli ve sürdürülebilir bir turizm politikasına sahip olmasının, ülkenin ekonomik büyüme verilerini yükseltmek açısından önemli olduğu sonucu elde edilmiştir.

Bu konu üzerine bir diğer çalışmada Campos ve Sequeira'nın (2005) çalışmasıdır. Çalışmada turizm gelirlerinin nüfusa oranı, turizm gelirlerinin ihracat içindeki yüzdesi, turizm gelirlerinin gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki yüzdesi verileri kullanılarak, 1980-1999 yılları arasında inceleme yapılmıştır. Çalışmada panel veri; tesadüfi etkiler ve sabit etkiler yöntemleri kullanılmıştır. Analizler, 1980-1984, 1985-1989, 1990-1994, 1995-1999 olmak üzere 4 ayrı alt dönemde yapılmıştır. Toplamda dört ayrı dönemde yapılan incelemeler sonucunda; turizm sektöründe uzmanlaşmış olan ülke gruplarının diğer ülkelerden daha fazla büyüdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ancak daha önceki yapılan çalışmaların aksine turizmin tek başına yüksek büyüme oranlarını açıklayan bir faktör olamayacağı da vurgulanmıştır.

Hatemi ve Gündüz'ün (2005) çalışmasında 1963-2002 yılları arasında bir analiz yapılmıştır. Çalışmada Türkiye'ye gelen turist sayısı, reel gayrisafi yurtiçi hasıla ve reel döviz kuru değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan yöntemler nedensellik testi ve ARCH etkisidir. Yapılan analizler sonucunda ilgili yıllarda Türkiye'de turizm yanlı büyüme hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alipour ve Kılıç'ın (2005) yayınlanmış olan çalışmasında ülkedeki turizm sektörüne yönelik istatistiksel bir analiz gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda Kuzey Kıbrıs'ın turizm sektöründe Güney Kıbrıs'tan geri kaldığı sonucu elde edilmiştir. Bu geri kalmanın, ülkenin kendi içerisindeki faktörlerden ve buna ek olarak kurumların ülkenin turizm potansiyelini yeterli bir biçimde kullanamaması kaynaklı olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Bir diğer önemli çalışma ise; Demiröz ve Ongan (2005) çalışmasıdır. Bu çalışma Türkiye için 1980-2004 çeyreklik dönemde uluslararası turizm gelirleri ve ekonomik büyüme değişkenleri ele alınarak, granger nedensellik testi yöntemleri kullanılarak

gerçekleştirilmiştir. Çalışmada; Türkiye’de 1980 yılı birinci çeyrek 2004 yılı ikinci çeyrek dönemleri arasında hem kısa dönemde hem de uzun dönemde turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiş, turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde, ekonomik büyümenin de turizm gelirleri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Oh’un (2005) yayınlanan çalışmasında turizm ile ekonomik büyüme ilişkisi Kore örneği için incelenmiştir. Çalışma 1975-2001 yılları arasını kapsamaktadır. Çalışmada turizm gelirleri ve reel gayrisafi yurtiçi hasıla verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan yöntemler eşbütünleşme, iki aşamalı Engle granger ve VAR modeldir. Yapılan analizler çerçevesinde; 1975 yılı birinci çeyreğinden 2001 yılı birinci çeyreğine kadar olan dönemde turizm ile ekonomik büyüme verileri arasında bir eşbütünleşme olmadığı, nedensellik testine göre ekonomik büyümeden turizme tek yönlü bir nedensellik bulunduğu sonuçları elde edilmiştir. Ayrıca yapılan çalışmada turizmden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilemediğinden dolayı ilgili yıllarda Kore’de turizm yanlı büyüme hipotezinin geçerli olmadığı tespit edilmiştir.

Pulina ve Jimenez’in (2006) çalışmasında turizm ve ekonomik büyüme ilişkisi İspanya ve İtalya için incelenmiştir. Çalışmada kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla, ihracat, turizm gelirleri, fiziksel sermaye ve insan sermayesi değişkenlerinden faydalanılmış, yöntem olarak eş bütünleşme ve granger nedensellik testi kullanılmıştır. İspanya’nın 1964-2000, İtalya’nın ise 1954-2000 verileri kullanılarak yapılan analizde; ihracat verisinin hem İspanya hem de İtalya için uzun dönem içerisinde ekonomik büyümeyi etkileyen bir faktör olduğu, turizmin ise İspanya’nın ekonomik büyümesini tetikleyen bir unsur olduğu ancak İtalya için ekonomik büyümeyi etkileyen bir unsur olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca ihracat, turizm gelirlerinin ve fiziksel sermaye, insan sermayesi, ekonomik büyüme verilerinin eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir.

Bahar’ın (2006) yayınlanan çalışmasında Türkiye’nin gayrisafi milli hasıla ve turizm gelirleri kullanılmıştır. Çalışma 1963-2004 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan yöntem VAR modeli ve eşbütünleşmedir. Yapılan analizlerde, Türkiye’de

turizmin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak, Türkiye’de ekonomik büyüme verisi ve turizm arasında uzun vadede karşılıklı bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucu elde edilmiştir. Ayrıca değişkenlerin eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özdemir ve Öksüzler’in (2006) yayınlanan çalışmasında 1963-2003 yılları arasında turizm gelirleri, gayrisafi milli hasıla ve reel döviz kuru değişkenleri kullanılmış; Türkiye’de turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada Johansen tekniği ve nedensellik yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan analizler çerçevesinde, Türkiye’de ilgili yıllarda uygulanan kamu politikalarının; turizm sektöründe arz ve talebi artırmak amacı ile kullanılması durumunda ekonomik büyümeyi artırabildiği, hızlandırabildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kim ve diğerlerinin (2006) yayınlanan turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Tayvan örneği için inceleyen çalışmasında ülkeye gelen turist sayısı ve gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenleri kullanılmıştır. Çalışma 1971-2003 yılları arasını kapsamaktadır. Çalışmada yöntem olarak eşbütünleşme ve nedensellik testi yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan analizler; Tayvan ekonomisi içerisinde ekonomik büyüme ve turizm verileri arasında uzun dönemde bir denge ilişkisinin söz konusu olduğunu, ayrıca buna ek olarak turizm ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu ortaya koymuştur. Tayvan’da ekonomik büyüme ve turizm birbirini olumlu yönde etkilemekte, güçlendirmektedir.

Parrilla ve diğerlerinin (2007) yayınlanmış olan çalışmasında, İspanya için turizm ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılarak istatistiksel bir analiz yapılmıştır. 1965-2000 yılları arasında yapılmış uzun dönemi inceleyen bir çalışma olması açısından önemlidir. Çalışmada turizme yönelik yapılmış olan faaliyetler sonucunda, turizmin bölge ekonomilerinin ve toplumun dönüşümünde itici bir güç olarak kendisini gösterdiği ve bununla birlikte ülkenin gelir seviyesini artmasında önemli bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca son dönemde gerçekleşen toplam çıktıdaki azalan katkının, ülkenin uzun vadeli büyümesini yavaşlatabileceği öngörüsü vurgulanmıştır.

Yapılan çalışmalardan bir diğeri ise Sequeira ve Nunes'in (2008) yayınlanmış olan çalışmadır. lkeye gelen turist sayısının nüfusa oranı, turizm gelirlerinin ihracat içerisindeki yüzdelik oranı ve turizm gelirlerinin gayrisafi yurtiçi hasıla içerisindeki yüzdesi değişkenleri kullanılarak 1980-2002 yılları arasının incelendiği bu çalışmada GMM ve panel veri yöntemi kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmada; turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi açısından uygun panel veri metodu kullanılmıştır. Turizm sektörünün genel olarak incelendiğinde; iktisadi olarak gelişmemiş ülkelerde ekonomik büyümeyi etkileyen, ekonomik büyümenin oldukça önemli bir belirleyicisi olduğunu sonucuna ulaşılmıştır.

Güney Avrupa lkelerinde turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespit edilmesi açısından Proença ve Soukiazis (2008) tarafından yapılan çalışma 1990-2004 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmada kişi başına düşen milli gelir büyüme oranı ve uluslar arası turizm gelirleri kullanılmıştır. Yöntem olarak; panel veri teknikleri ve koşullu yakınsama yaklaşımı kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda; Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya'da turizmin ilgili yıllar arasındaki dönemde ülkedeki yaşam standartlarını yükseltmek için önemli katkılarda bulunduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca bununla birlikte turizm; örneklemdeki ülkelerde bir yakınsama faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kızılgöl ve Erbaykal'ın (2008) yayınlanan çalışmasında Türkiye'nin 1992-2006 turizm gelirleri ve ekonomik büyüme verileri kullanılmıştır. Turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye'de analiz etmek amacıyla yapılan bu çalışmada, yöntem olarak Toda- Yamamoto nedensellik analizi kullanılmıştır. Türkiye için 1992 Ocak ayından 2006 yılı şubat ayına kadar üçer aylık veriler kullanılarak yapılan analizlerde, ekonomik büyüme verisinden turizme doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmekle birlikte, Türkiye'nin turizm gelirlerini artırmak için ekonomik büyümesini sürdürülebilir kılmasının gerekliliği net bir biçimde ortaya konulmuştur.

Jimenez ve diğçerlerinin (2009) yayınlanmış olan çalışmasında İtalya ve İspanya ÷lkeleri için ÷lkelerin mal ihracatı ve turizm ihracatı verileri kullanılarak analizler yapılmıştır. Çalışmada İtalya'nın 1954-2000 mal ihracatı ve turizm ihracatı, İspanya için ise 1964-2000 mal ihracatı ve turizm ihracatı verileri kullanılarak, standart eş büt÷nleşme ve granger nedensellik testinden faydalanılarak, çalışma gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizlerde ana sonuçlar hem İspanya hem de İtalya için uzun vadeli ekonomik büyümeyi sağlaması açısından turizmin son derece önemli bir belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca değişkenler arasında karşılıklı kalıcı ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Katircioğlu'nun (2009a) yayınlanmış olan çalışmasında Kıbrıs için 1960-2005 yılları arasında reel gayrisafi yurtiçi hasıla, reel ticaret hacmi ve ÷lkeye gelen turist sayısı verileri kullanılarak analiz yapılmıştır. Çalışmada eşbüt÷nleşme ve granger nedensellik testi yapılmıştır. Yapılan analizler çerçevesinde; Kıbrıs'ta turizm gelirleri, ticaret ve reel gelir büyümesinin birbirleriyle eşbüt÷nleştiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Dolayısıyla, turizm, ticaret ve reel gelir büyümesi arasında uzun vadede bir denge ilişkisinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Yine aynı yıl yayınlanan Katircioğlu'nun (2009b) turizm ve ekonomik büyümeyi ilişkisini Malta için inceleyen çalışmasında; Malta'nın gayrisafi yurtiçi hasıla, turizm gelirleri ve döviz kuru iktisadi değişkenleri kullanılmıştır. Çalışma 1960-2006 yılları arasını kapsamaktadır. Çalışmada granger nedensellik testi kullanılarak analizler yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda; Malta'da uluslar arası turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönem bir denge ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, bununla birlikte ekonomik büyüme verileri ve turizm gelirleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu yapılan analizler çerçevesinde tespit edilmiştir.

Zortuk'un (2009a) yayınlanmış olan çalışmasında turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Türkiye örneği için incelenmiştir. Çalışma 1990-2008 yılları arasını kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenler Türkiye'nin turizm ve ekonomik büyüme verileridir. Çalışmada nedensellik testi yöntem olarak kullanılmıştır. 1990 yılı

birinci çeyreğinden 2008 yılı üçüncü çeyreğine kadar olan dönemde yapılan analizler; Türkiye’de turizm gelişiminden ekonomik kalkınmaya doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu, ekonomik kalkınmadan turizm herhangi bir nedensellik olmadığını ortaya koymuştur. Yine aynı yılda yayınlanan Zortuk’un (2009b) bir diğer çalışmasında turizm ve ekonomik büyüme ilişkisi Nepal örneği için incelenmiştir. Çalışmada Nepal’in 1974-2012 yılları arası turizm gelirleri ve ekonomik büyüme verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan yöntemler hata düzeltme modeli ve eşbütünleşmedir. Yapılan analizlerde; kısa dönemde turizm ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığı ve buna ek olarak uzun vadede ise gayrisafi yurtiçi hasıladan turizme doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Figini ve Pigi’nin (2010) yayınlanan çalışmasında 150’den fazla ülke için turizm ve ekonomik büyüme verileri kullanılmıştır. Turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi açısından BLP metodu kullanılarak analizler yapılmıştır. 1980-2015 yılları arasında 150’den fazla ülke için yapılan analizde önceki çalışmaların birçoğunun aksine; turizm merkezli olan ülkelerin, turizm merkezli hareket etmeyen ülkelere kıyasla daha fazla büyüme sağlayamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Alınan örneklem çerçevesinde turizm merkezli olan ülkeler, turizm merkezli olmayan ülkelere kıyasla daha fazla büyüme rakamları elde edememektedir. Ayrıca bununla birlikte, 1980-1990 dönemi haricinde turizm verilerinin güvenilir olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Belloumi’nin (2010) yayınlanmış olan çalışmasında Tunus’un 1970-2007 dönemleri arasında reel gayrisafi yurtiçi hasıla, reel uluslararası turizm gelirleri ve reel efektif döviz kuru verileri kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada granger nedensellik testi ve eşbütünleşme yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan analizler çerçevesinde; Tunus’ta incelenen dönemde turizm ile ekonomik büyüme arasında bir eşbütünleşme olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak, turizmden gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru tek yönlü nedenselliğin var olduğu, turizmin ekonomik büyümeyi etkilediği sonucu elde edilmiştir.

Katircioğlu'nun (2010a) yayınlanan çalışmasında turizm ve ekonomik büyüme ilişkisi Singapur için incelenmiştir. Çalışma 1960-2007 dönemini incelemekle birlikte kullanılan değişkenler Lübnan'ın ekonomik büyüme ve uluslar arası turizm gelirleridir. Çalışmada kullanılan yöntemler eşbütünleşme ve granger nedensellik testidir. Yapılan analizler; Singapur'da uluslar arası turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında uzun vadeli bir denge ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, reel turizm gelirleri artışının, turizm yanlı büyüme hipotezinde %51.4 oranında denge seviyesine yaklaştığı, turizm yanlı büyüme hipotezinin Singapur ekonomisi için uzun vadede geçerli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Katircioğlu'nun (2010b) yayınlanmış olan çalışmasında 1997-2007 yılları arası reel gayrisafi yurtiçi hasıla, Kuzey Kıbrıs'ta kalan turist sayısı, Kuzey Kıbrıs'ta yüksek öğrenim kurumlarında okuyan ğrenci sayısı ve reel döviz kuru değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada yöntem olarak şartlı ECM ve granger nedensellik testi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda; Kuzey Kıbrıs uluslar arası turizm gelirleri ile reel gelir artışı arasında uzun vadeli bir ilişkinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak, uluslar arası turizm gelirlerinden reel gelire doğru tek yönlü nedenselliğin var olduğu tespit edilmiştir.

Turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik yapılan bir diğer çalışma ise Brida ve Risso'nun (2010) alışmasıdır. Çalışmada kullanılan değişkenler; 1980-2006 gayrisafi yurtiçi hasıla, Güney Tyrol'a gelen turist sayısı, Tyrol ve Almanya arasında göreli fiyatlardır. Çalışmada yöntem olarak Johansen eşbütünleşme ve granger nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışmada reel gayrisafi yurtiçi hasılanın turizm talebine olan uzun vadeli esnekliğinin 0.29 olduğu ve turizmden reel gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu sonuçları elde edilmiştir.

Brida ve diğerlerinin (2010) yayınlanmış olan çalışmasında turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1987-2006 yılları arasında çeyreklik bazda Uruguay için incelenmiştir. İncelemede Arjantin'in verilerinden de faydalanılmıştır. Çalışmada kişi başına düşen reel gayrisafi yurtiçi hasıla, turizm harcamaları, Uruguay ve Arjantin

arasındaki reel döviz kuru değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan yöntem eş bütünleşmedir. 1987 yılı birinci çeyreğinden 2006 dördüncü çeyreğine kadar olan dönemde yapılan çalışmada turizmin uzun dönem Uruguay ekonomik büyümesi üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Arjantin'in turizm harcamaları artışının Uruguay'ın kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılası üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca değişkenler arasında eşbütünleşme olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca eşbütünleşmenin olduğu da çalışma sonucunda tespit edilmiştir.

Mello-Sampayo ve Sousa- Vale'nin (2010) yayınlanmış olan çalışması 1988-2010 yılları arasını kapsamaktadır. Çalışmada turist başına turizm harcaması ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan yöntem panel eşbütünleşme yöntemidir. Yapılan analizler sonucunda; Avrupa ülkeleri için yapılan çalışmada genel olarak turizmin ekonomik büyümeyi artırma konusunda olumlu bir etkiye sahip olduğu, ayrıca turizmin Kuzey Avrupa ülkelerinde Güney Avrupa ülkelerinde olandan daha fazla ekonomik büyümeyi etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığından söz edilmektedir.

Husein ve Kara (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmasında ise granger nedensellik testi ve johansen çok değişkenli eşbütünleşme yöntemi kullanılmıştır. Türkiye için 1964-2006 yılları arasında turizm gelirleri, reel döviz kuru, ekonomik büyüme değişkenleri kullanılarak yapılan çalışmada; Türkiye'de reel gayrisafi yurtiçi hasıla, turizm gelirleri ve reel döviz kuru arasında uzun vadeli ve aynı zamanda istikrarlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca hata düzeltme modeli kullanılarak yapılan granger nedensellik testi analizine göre ise turizm gelirlerinden reel gayrisafi yurtiçi hasılaya ve reel döviz kurundan reel gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru tek yönlü bir nedenselliğin var olduğu sonucu elde edilmiştir.

Turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bir diğer çalışma ise, Nissan ve diğerlerinin (2011) çalışmasıdır. Yapılan çalışmada 2000-2005 yılları arası incelenmiştir. Çalışmada değişkenler olarak turizm, ekonomik büyüme, girişimcilik ve fiyat düzeyleri ele alınmış, en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Yapılan çalışmada;

turizm sektörünün şirket faaliyetlerini finanse etmek için kaynak sağladığı, bununla birlikte yerel firmaların verimliliğine de oldukça önemli bir biçimde katkı yaptığı, bu şekilde yerel firmaların verimliliğini artırarak ekonomiye katkı sağladığı, böylece turizm sektörünün ülke refahının artırılması açısından, ülke ekonomisine yeni olanaklar yarattığı sonuçları elde edilmiştir.

Lionetti ve Gonzalez'in (2011) yayınlanmış olan turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Latin Amerika ülkeleri için inceleyen çalışmasında, 2001-2008 yılları arasında ticaret (ithalat- ihracat), turizm ziyaretçileri büyüme oranı, ekonomik büyüme verileri kullanılmıştır. Çalışmada vektör otoregresif yöntemler, granger nedensellik testi ve eşbütünleşme yöntemleri kullanılmıştır. Nikaragua, Şili, Venezuela, Dominik Cumhuriyeti, Meksika ve Arjantin ülkeleri için yapılan analizlerde; Nikaragua, Şili, Venezuela ve Dominik Cumhuriyeti'nde ülkeye gelen turistlerin ihracat oranlarını yükselttiği sonucuna ulaşılırken, Arjantin ve Meksika'da turizm ve ticaret verileri arasında olumlu bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Holzner'in (2011) yayınlanan çalışmasında Hollanda Hastalığı'nın (Dutch Disease) ekonomik büyüme üzerindeki etkisi turizm üzerinden incelenmiştir. Çalışma 1970-2007 yılları arasını kapsamaktadır. Analiz için çalışmada kullanılan değişkenler turizm ve ekonomik büyüme verileridir. Çalışmada Cobb-Douglas, Trans-Log üretim fonksiyonları ve panel veri yöntemi kullanılmıştır. 134 ülke için yapılan analizler çerçevesinde; Hollanda Hastalığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi test edilmiş ve bu durumun ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bir diğer çalışma ise; Çağlayan ve diğerleri (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmadır. Bu çalışmada 1995-2008 yılları arasında reel turizm gelirleri ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılarak kıtalar üzerinden bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Panel granger nedensellik testi yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada; Avrupa'da turizm gelirleri ile Gayrisafi yurtiçi hasıla arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu, Latin Amerika, Karayipler'de gayrisafi yurtiçi hasıladan turizm gelirlerine doğru

tek yönlü bir nedenselliğin var olduğu, Doğu Asya ve Okyanusya'da ise turizm gelirlerinden gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca; Asya, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Orta Asya ve Sahraaltı Afrika'da turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedenselliğe rastlanmamıştır.

Turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Sri-Lanka için tespit etmek amacıyla yapılan Srinivasan ve diğerlerinin (2012) çalışmasında, Sri-Lanka'nın 1969-2009 yılları arasında ekonomik büyüme ve turizm gelirleri kullanılarak analizler yapılmıştır. Çalışmada yöntem olarak, ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Yapılan analizler çerçevesinde, Sri-Lanka'da hem kısa dönemde hem de uzun dönemde turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde olan etkisinin pozitif olduğu sonuçları elde edilmiştir.

Tang ve Abosedra'nın (2012) yayınlanmış olan çalışmasında 1995-2010 yılları arasında turizm ile ekonomik büyüme ilişkisi Lübnan için incelenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler; Lübnan'ın reel gayrisafi yurtiçi hasıla ve Lübnan'a ilgili yıllarda gelen turist sayısı verileridir. Çalışmada yöntem olarak granger nedensellik testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda bu dönem içerisinde turizm yanlı büyüme hipotezinin Lübnan için geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kara ve diğerlerinin (2012) yayınlanan çalışmasında 1992-2011 yılları turizm gelirleri, ekonomik büyüme oranı, cari işlemler dengesi, reel döviz kuru değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan yöntemler Engle-Granger, VAR analizi ve granger nedenselliklidir. Yapılan analizler; Türkiye'de ekonomik büyüme oranlarından turizm gelirlerine doğru tek yönlü nedenselliğin, turizm gelirleri ile cari işlemler arasında çift yönlü bir nedenselliğin, döviz kurlarından turizm gelirlerine doğru ise tek yönlü bir nedenselliğin var olduğunu ortaya koymuştur.

Arslantürk ve Atan'ın (2012) yayınlanmış olan çalışmasında turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1987-2009 yılları için incelenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler gayrisafi yurtiçi hasıla, turizm gelirleri ve döviz kurudur. Çalışma içerisinde

granger nedensellik yöntemleri, VAR modeli kullanılmıştır. Yapılan çalışmada ilgili yıllarda Türkiye’de turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aslan (2013) Portekiz, İspanya, Tunus, Hırvatistan, Bulgaristan, Yunanistan, Malta ve Mısır için 1995-2010 yılları arasındaki reel büyüme oranları ve uluslararası turizm gelirleri değişkenleri ile panel granger nedensellik testi yöntemini kullanarak çalışmasını gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada; Portekiz için turizm kalkınması ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, İspanya, İtalya, Tunus, Hırvatistan, Bulgaristan ve Yunanistan’da ekonomik büyümeden turizmin kalkınmasına yönelik tek yönlü ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Buna ek olarak, turizm kalkınmasından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, Malta ve Mısır’da turizm kalkınması ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Tan ve Tang’ın (2013) Malezya için yapmış oldukları çalışmasında 1995-2009 yılları arasında Malezya’nın aylık bazda sanayi üretim endeksi, ülkeye gelen uluslararası ziyaretçi sayısı verileri kullanılmıştır. Çalışmada yöntem olarak granger nedensellik ve eşbütünleşme testlerinden faydalanılmıştır. 1995 yılı Ocak ayı 2009 Şubat ayı arasındaki dönemi kapsayan analizde, Malezya pazarından 12 önemli pazar seçilerek analizler yapılmıştır. Bu turizm pazarlarının ekonomik büyüme ile eşbütünleştiği ancak turizm yanlı büyüme hipotezinin yalnızca 14 sektörün 8’inde geçerli ve istikrarlı bir şekilde var olduğu, diğer sektörlerle ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığı sonuçları elde edilmiştir. Bununla birlikte, Malezya’da ekonomik büyümeyi artırması açısından, iktisadi büyümeyi etkileyen bu 8 turizm sektörünü canlandırmaya yönelik çalışmalar yapılması gerekliliğine de vurgu yapılmıştır.

Bouzahzah ve Menyari’nin (2013) yayınlanmış olan çalışmasında Tunus ve Marokko’nun reel turizm gelirleri, reel efektif döviz kuru, ekonomik büyüme oranları kullanılmıştır. Çalışma 1980-2010 yılları arasında kapsamaktadır. Yöntem olarak granger nedensellik testi ve eşbütünleşme kullanılmıştır. Yapılan analizler çerçevesinde; ele

alınan ülkelerde turizm yönlü büyüme hipotezinin kısa dönem için geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca uzun dönemde yapılan incelemede; ekonomik büyümeden turizm gelirlerine doğru güçlü ve tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucu elde edilmiştir.

Romero ve Molina'nın (2013) çalışmasında turizm ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılarak analiz yapılmıştır. Çalışma istatistiksel bir analiz olma özelliği taşımakla birlikte zaman serileri, panel veriler ve kesit veriler de kullanılmıştır. Çalışmada; turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin turizm uzmanlığı derecesi gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak ortaya çıktığı sonucu elde edilmiştir.

Bozkurt ve Topçuoğlu'nun (2013) yayınlanan çalışmasında; turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Türkiye örneği için incelenmiştir. Çalışma 1970-2011 yılları arasını kapsamaktadır. Çalışmada gayrisafi milli hasıla, turizmin ihracat içindeki payı, ihracat ve ithalat toplamının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ve reel döviz kuru değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan yöntemler eşbütünleşme ve nedensellik testidir. Yapılan analizler sonucunda; Türkiye'de turizm gelirlerinin ihracat içindeki payı değişkeni ile gayrisafi milli hasıla ve ülke ekonomisinin dışa açıklığının eşbütünleştiği, reel döviz kurunun ise ülkenin gayrisafi milli hasılası ile eşbütünleşik olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Buna ek olarak, Türkiye'de elde edilen turizm gelirlerinin ihracat içerisindeki payı ile gayrisafi milli hasıla arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu, dışa açıklık ile gayrisafi milli hasıla arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu ancak ülkedeki döviz kurunun herhangi bir değişkenle nedensellik ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Albaladejo ve diğerlerinin (2014) yayınlanmış olan çalışmasında turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki İspanya için incelenmiştir. Çalışmada İspanya'nın 1970-2010 yılları arasında reel gayrisafi yurtiçi hasıla, turist sayısı, lüks otellerin toplam otellere oranı, ülkeye gelen turistlerin ülkelerinin ağırlıklandırılmış gayrisafi yurtiçi hasılası değişkenleri kullanılmış, yöntem olarak ise; granger nedensellik testinden faydalanılmıştır. 1970-2010 örnekleme içerisinde İspanya'da turizm, kalite ve ekonomik

büyüme verileri arasında yapılan ampirik analizde, uzun vadede turist sayısı, turizm konaklama kalitesi ve ülkeye gelen turistlerin ülkelerinin ağırlıklarındırılmış gayrisafi yurtiçi hasıllarının, ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Kısa vadede ise, ekonomik büyümedeki değişikliklerin gelen turist sayısını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bulgular, uzun dönemde İspanya'nın reel gayrisafi yurtiçi hasılları ile turizm büyümesi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir.

Kamacı ve Oğan'ın (2014) yayınlanan çalışmasında turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Makedonya, Özbekistan örnekleri için incelenmiştir. Çalışma 1995-2011 yılları arasında kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenler; ülkelerin turizm gelirleri ve ekonomik büyüme oranlarıdır. Çalışmada yöntem olarak eşbütünleşme ve granger nedensellik testi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda; Türkiye, Makedonya, Kırgızistan, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ülkelerinde turizm ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte; bu ülkelerde uzun dönemde yapılan analizler sonucunda, turizm gelirleri ile ekonomik büyüme değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Samırkaş ve Samırkaş'ın (2014) yayınlanan çalışmasında Türkiye'nin reel turizm gelirleri ve reel gayrisafi yurtiçi hasıla verileri 2003-2013 yılları arasında incelenmiştir. Çalışmada granger nedensellik testi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu; turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde, ekonomik büyümenin turizm gelirleri üzerinde etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kanca'nın (2015) yayınlanan çalışmasında turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Türkiye örneği için 1980-2013 yılları arasında incelenmiştir. Çalışmada Türkiye'nin turizm gelirleri ve ekonomik büyüme oranı değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada granger nedensellik testinden faydalanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda; Türkiye'de ilgili yıllarda ekonomik büyümeden turizm gelirlerine doğru bir nedensellik

ilişkinin var olduğu, bununla birlikte ülkenin turizm gelirlerinin ülkenin ekonomik büyümesini olumlu etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Türkcan'ın (2015) yayınlanmış olan çalışmasında 2001-2014 çeyreklik gayrisafi yurtiçi hasıla, turizm gelirleri ve döviz kuru verileri kullanılarak analiz yapılmıştır. Çalışmada yapısal kırılmalı eşbütünleşme yöntemi kullanılmıştır. 2001 yılı birinci çeyreği ile 2014 yılı üçüncü çeyreğini kapsayan analizde; Türkiye'de gayrisafi yurtiçi hasıla, turizm gelirleri ve döviz kuru verileri arasında eşbütünleşme olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, yapılan nedensellik analizinde ise; gayrisafi yurtiçi hasıla ve reel döviz kurundan ülkenin turizm gelirlerine doğru bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmış, dolayısıyla çalışma yapılan dönemde turizm yanlı büyüme hipotezinin Türkiye için geçerli olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Garcia ve diğerlerinin (2015) yayınlanmış olan çalışmasında 144 ülke üzerinde analizler yapılmıştır. Çalışma 1991-2010 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenler turizm büyümesi ve ekonomik büyüme verileridir. Analiz için kullanılan yöntem yapısal denklem modelidir. Yapılan analizler çerçevesinde; iktisadi anlamda az gelişmiş ülkelerde turizm sektörünün tek başına ekonomik kalkınmayı sağlamasının mümkün olmadığı, gelişmiş ülkelerde ise ekonomik büyümeye etkisinin olumlu yönde olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu durum iktisadi olarak daha gelişmiş olan ülkelerin, turizm sektörünü de, kendi ülkelerinde ekonomik kalkınmayı artıracak şekilde kullanma imkanı olduğunu ortaya koymuştur. Değişkenler arasında eşbütünleşme olduğu tespit edilmiştir.

Muhtaseb ve Daoud'un (2017) yayınlanmış olan çalışmasında 1998-2015 yılları incelenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler turizm gelirleri ve ekonomik büyüme verileridir. Çalışmada eşbütünleşme ve nedensellik testi kullanılmıştır. Ürdün için çeyreklik veriler kullanılarak yapılmış olan bu çalışmada, 1998 yılı birinci çeyreğinden 2015 yılı dördüncü çeyreğine kadar turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analizler çerçevesinde; Ürdün'de turizm ile ekonomik büyüme arasında uzun vadede olumlu bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada;

doğrusal yaklaşıma göre, turizmden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik söz konusudur. Elde edilen bu sonuç inceleme yapılan dönemde Ürdün için turizm yanlı büyüme hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Doğrusal olmayan yaklaşıma göre ise, turizm ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Dolayısıyla bu yaklaşımda turizm ekonomik büyümeyi, ekonomik büyüme ise turizmi etkilemektedir.

Tüm bu literatüre ek olarak gerçekleştirilen bu çalışma; Türkiye’de ilgili yıllarda turizm ile ekonomik büyüme ilişkisini çeyreklik verilerle ele alan bir çalışmadır. Ayrıca Türkiye ekonomisinin ilgili yıllarda yaşamış olduğu ekonomik krizleri de göz önünde bulundurmak amacıyla yapısal kırılmaları da dikkate alan bir çalışma olarak güncel verilerle literatüre katkı sağlamaktadır.

Tablo 11: Literatür Özeti

Yazar ve Yayım Yılı	Zaman Periyodu ve Kullanılan Değişkenler	Yöntem ve Testler	Sonuçlar
Ghali (1976)	Kişisel Gelir Büyüme Oranı, İhracat Büyüme Oranı, Özel Yatırımların Büyüme Oranı, Devlet Harcamaları Büyüme Oranı, Turist Harcamaları 1953-1970	İstatistiksel Analiz	Çalışmada ilgili yıllarda sektör olarak turizmin çıktıya olan katkısının olumlu olduğuna sonucu elde edilmiş ancak turizmin refaha katkısının tam olarak ölçülebilmesi için mutlaka dışsallıklarının da incelenmesi gerektiği vurgulanmıştır.
Göymen (2000)	Turizm, Ekonomik Büyüme	İstatistiksel Analiz	Çalışmada Türkiye ekonomisi içerisinde turizm sektörünün; siyasal, sosyal ve ekonomik unsurlar ile olan etkileşiminin aşamalı olarak gerçekleştiği, turizm sektörünün kamu- özel ortak çalışması ile beraber 1980'lerden sonra dönüşümler yaşadığı vurgulanmaktadır.
Balaguer ve Jorda (2002)	GSYİH, Turizm, Döviz Kuru 1975-1997	Eşbütünleşme ve Nedensellik Testi	Çalışmada 30 yıldan daha fazla bir süre için İspanya'da ekonomik büyüme değişkeninin turizm açısından olumlu bir değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenler arası eşbütünleşme söz konusudur.

Tosun, Timothy ve Öztürk (2003)	Turizm, Ekonomik Büyüme	İstatistiksel Analiz	Çalışmada ülke ekonomisi içerisinde nispeten daha gelişmiş olan kıyı bölgelerindeki turizmi teşvik edici politikaların ülke ekonomisini olumlu yönde etkilediği ayrıca sınıflar arasındaki eşitsizliği artırdığı sonuçları elde edilmiştir.
Kasman ve Kasman (2004)	Turizm Gelirleri, Ekonomik Büyüme 1963-2002	Eşbütünlüşme ve Nedensellik Testi	Çalışmada; ülke ekonomisi içerisinde ekonomik büyüme ve turizm gelirleri değişkenleri arasında yalnızca bir ve uzun dönem denge ilişkisi olduğu sonucu elde edilmiş olmakla birlikte ilgili yıllar arası turizm yönlü büyüme hipotezinin geçerli olduğu sonuçları elde edilmiştir.
Campos ve Sequeira (2005)	Turizm Gelirlerinin Nüfus İçerisindeki Oranı, Turizm Gelirlerinin İhracat İçerisindeki Oranı, Turizm Gelirlerinin GSYİH İçerisindeki Oranı 1980-1999	Panel Veri (Tasadüfi Etkiler – Sabit Etkiler) ve EKK	1980-1984 yılları, 1985-1999 yılları, 1990-1994 yılları, 1995-1999 yılları olarak 4 grup halinde yapılan analizlerde; turizm sektöründe uzmanlaşmış ülke gruplarının diğerlerinden daha fazla büyüme oranlarına ulaştıkları sonucu elde edilmiştir.
Hatemi ve Gunduz (2005)	Ülkeye Gelen Turist Sayısı, Reel GSYİH, Reel Döviz Kuru 1963-2002	Nedensellik Testi ARCH Etkisi	Çalışmada turizm yanlı büyüme hipotezinin Türkiye’de ilgili yıllarda geçerli olduğu sonucu elde edilmiştir.

Alipour ve Kılıc (2005)	Turizm	İstatistiksel Analiz	Çalışmada KKTC'nin Güney Kıbrıs'tan iktisadi anlamda geri kaldığı, bunun ülkedeki iç nedenler ve turizm potansiyelini kullanamamaktan kaynaklandığı sonuçları elde edilmiştir.
Demiröz ve Ongan (2005)	Uluslar arası Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme 1980-2004	Nedensellik Testi	Çalışmada ilgili yıllarda hem kısa vade hem de uzun vadede çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Oh (2005)	Turizm Gelirleri, Reel GSYİH 1975-2001	Eşbütünleşme, İki Aşamalı Engle ve Granger, VAR Model	Çalışmada turizm ile iktisadi büyüme arasında uzun dönem içerisinde eşbütünleşme tespit edilememiştir. İlgili yıllarda iktisadi büyümeden turizme tek yönlü bir nedenselliğin mevcut olduğu tespit edilmiştir.
Pulina ve Jimenez (2006)	Kişi Başına Reel GSYİH, İhracat, Uluslar arası Turizm Gelirleri İspanya 1964-2000 İtalya 1954-2000	Eşbütünleşme ve Nedensellik Testi	Çalışmada İspanya'da sektör olarak turizmin uzun vadede ekonomik büyümeyi etkilediği sonucu elde edilirken, İtalya'da herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir. Değişkenler arası eşbütünleşme söz konusudur.
Bahar (2006)	Turizm Gelirleri, GSMH 1963-2004	Eşbütünleşme, VAR Modeli	Çalışmada turizm sektörünün ilgili yıllarda ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu olduğu, ekonomik büyüme değişkeni ile turizm sektörü arasında karşılıklı bir ilişki olduğu sonuçları elde edilmiştir. Eşbütünleşme söz konusudur.

Özdemir ve Öksüzler (2006)	Turizm Gelirleri, GSMH, Reel Döviz Kuru 1963-2003	Johansen Tekniği, Nedensellik	Çalışmada ülkede kamu politikalarının turizm sektörünü teşvik edici, turizm sektörü içerisinde arz ve talebi artırıcı yönlü hareket etmesi ile birlikte iktisadi büyümeyi hızlandıracağı sonucu elde edilmiştir.
Kim, Chen ve Jang (2006)	Ülkeye Gelen Turist Sayısı, GSYİH 1971- 2003(aylık) 1956-2002(yıllık)	Eşbütünleşme, Nedensellik Testi	Çalışmada yalnızca uzun dönemde ilgili değişkenler arasında bir denge ilişkisinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Turizm ve ekonomi büyümenin yapılan analizlerde birbirini güçlendirdiği tespit edilmiştir.
Parrilla, Font ve Nadal (2007)	Turizm, Ekonomik Büyüme 1965-2000	İstatistiksel Analiz	Çalışmada Turizm faaliyetlerindeki çalışmaların olumlu sonuçları ile birlikte toplumların dönüşümü ve değişiminde etkili olduğu ve böylece gelir seviyesinde artış meydana getirdiği sonuçları elde edilmiştir.
Sequeira ve Nunes (2008)	Ülkeye Gelen Turist Sayısının Nüfusa Oranı, Turizm Gelirlerinin İhracata Oranı, Turizm Gelirlerinin GSYİH İçerisindeki Oranı 1980-2002	GMM, Panel Veri Analiz Yöntemi	Turizmin uygun panel veri metodu ile geniş bir örnekleme incelendiğinde özellikle gelişmemiş ülkelerde iktisadi büyümenin olumlu bir belirleyicisi olduğu sonucu yapılan analizler sonucunda elde edilmiştir.

Proença ve Soukiazis (2008)	Kişi Başına Düşen Milli Gelir Büyüme Oranı, Uluslar arası Turizm Gelirleri 1990-2004	Koşullu Yakınsama Yaklaşımı, Panel Veri Teknikleri	Çalışmada; turizmin Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya'da iktisadi anlamda yaşam standartlarını yükseltmek için önemli katkılarda bulunduğu, ülke ekonomisi için önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Kızılgöl ve Erbaykal (2008)	Turizm Gelirleri, Ekonomi Büyüme Oranı 1992-2006	Toda Yamamoto Nedensellik Testi	Türkiye ekonomisi içerisinde ilgili yıllarda iktisadi büyümeden turizm gelirlerine doğru tek yönlü nedenselliğin var olduğu sonucu elde edilmiştir.
Jimenez, Pulina, Prunera ve Artis (2009)	Mal İhracatı, Turizm İhracatı İtalya 1954-2000 İspanya 1964-2000	Eşbütünleşme, Nedensellik Testi	Çalışmada ihracat ve turizmin ülke ekonomisi içerisinde uzun vadeli büyümenin sağlanabilmesi için önemli değişkenler olduğu sonucu elde edilmiştir. Değişkenler arasında karşılıklı kalıcı ilişki mevcuttur.
Katircioğlu (a) (2009)	Reel GSYİH, Reel Ticaret Hacmi, Ülkeye Gelen Turist Sayısı 1960-2005	Eşbütünleşme, Nedensellik Testi	Çalışmada ilgili yıllarda turizm, ticaret ve iktisadi büyümenin eşbütünleştiği aralarında uzun dönem denge ilişkisinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.
Katircioğlu (b) (2009)	GSYİH, Turizm Gelirleri, Döviz Kuru 1960-2016	Eşbütünleşme, Nedensellik Testi	Çalışmada ilgili değişkenler arasında uzun dönemde bir denge ilişkisinin söz konusu olduğu, iktisadi büyüme ve turizm gelirleri arasında karşılıklı bir nedenselliğin söz konusu olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Zortuk(a) (2009)	Turizm Gelirleri, Ekonomik Büyüme 1990-2008	Nedensellik Testi	Çalışmada turizm sektöründen ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili yıllarda ekonomik büyümeden turizm gelirlerine doğru herhangi bir nedensellik bulunmadığı tespit edilmiştir.
Zortuk(b) (2009)	Turizm Gelirleri, Ekonomik Büyüme 1974-2012	Hata Düzeltme Modeli, Eşbütünleşme	Çalışmada kısa dönemde bir nedenselliğin var olmadığı, bununla birlikte uzun dönemde gayrisafi yurtiçi hasıla verilerinden turizm gelirleri verilerine doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.
Figini ve Vici (2010)	Turizm, Ekonomik Büyüme 1980-2005	BLP	Çalışmada ilgili değişkenler kullanılarak 150'den fazla ülke için yapılan analizlerde, turizmin ekonomik büyümeye etkisi konusunda turizm merkezli olarak iktisadi büyüme sağlayan ülkelerin, turizm merkezli hareket etmeyen ülkelere göre daha yüksek büyüme oranları elde edemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Belloumi (2010)	Reel GSYİH, Reel Uluslar Arası Turizm Gelirleri, Reel Efektif Döviz Kuru 1970-2007	Eşbütünleşme, Nedensellik Testi	İlgili yıllarda turizm ile ekonomik büyüme arasında bir eşbütünleşme olduğu, turizm verilerinden GSYİH'ye tek yönlü nedenselliğin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.
Katırcioğlu (2010a)	Reel Ekonomik Büyüme, Uluslar arası Turizm Gelirleri 1960-2007	Eşbütünleşme, Nedensellik Testi	Çalışma Singapur'da ilgili değişkenler arasında uzun vadeli bir denge ilişkisinin söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır. Ve bununla birlikte turizm yanlı büyüme hipotezinin Singapur ekonomisinde ilgili yıllarda geçerli olduğu sonucu yapılan analizler sonucunda elde edilmiştir.
Katırcioğlu (2010b)	Reel GSYİH, Kuzey Kıbrıs'a Gelen Turist Sayısı, Kuzey Kıbrıs'ta Yükseköğretim Kurumlarında Okuyan Öğrenci Sayısı, Reel Döviz Kuru 1977-2007	Şartlı ECM, Nedensellik Testi	Çalışmada turizm ile reel gelir artışı değişkenleri arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu ve turizmden reel gelir artışına doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu sonuçları elde edilmiştir.
Brida, Risso, Lanzilotta ve Lionetti (2010)	Kişi Başına Düşen Reel GSYİH, Arjantin'in Turizm Harcamaları, Uruguay ve Arjantin Arasındaki Reel Döviz Kuru 1987-2006	Eşbütünleşme, Nedensellik Testi	Çalışmada turizm sektörünün Uruguay'ın iktisadi büyümesi üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu, Arjantin'in turizm harcaması artışının Uruguay'ın kişi başına düşen reel GSYİH'sini olumlu etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Eşbütünleşme söz konusudur.

Brida ve Risso (2010)	GSYİH, Güney Tyrol'e Gelen Turist Sayısı, Tyrol ve Almanya Arasındaki Göreli Fiyatlar 1980-2016	Eşbütünleşme, Nedensellik Testi	Çalışmada reel GSYİH'nun turizm talebine olan esnekliğinin 0.29 olduğu, turizmden reel GSYİH'ya tek yönlü nedensellik olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.
Sampayo- Mello ve Sousa-Vale (2010)	Turist Başına Turizm Harcaması, Ekonomik Büyüme 1988-2010	Panel Eşbütünleşme Testi	Çalışmada turizmin ekonomik büyümeyi artırmada olumlu etkisi bulunduğu ortaya konmuştur. Ayrıca Kuzey Avrupa ülkelerinde turizm sektörünün, Güney Avrupa ülkelerindekinden daha fazla ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Eşbütünleşme söz konusudur.
Husein ve Kara (2011)	Turizm Gelirleri, Reel Döviz Kuru, Ekonomik Büyüme 1964-2006	Eşbütünleşme, Nedensellik Testi	Çalışmada ilgili yıllarda reel GSYİH, turizm gelirleri ve reel döviz kuru değişkenleri arasında uzun dönemde istikrarlı bir ilişki olduğu, turizm gelirleri ve reel döviz kurundan, reel GSYİH'ya doğru tek yönlü bir nedenselliğin var olduğu sonuçları elde edilmiştir.
Nissan, Galindo ve Mendez (2011)	Turizm, Ekonomik Büyüme, Fiyatlar 2000-2005	EKK	Çalışmada turizmin sadece şirketlerin kendi faaliyetlerini finanse etmek amaçlı kaynak yaratmadığını ayrıca faaliyet gösteren yerel firmaların verimliliğini de artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

<p>Lionetti ve Gonzalez (2011)</p>	<p>Ticaret (İthalat- İhracat- Toplam Ticaret), Gelen Turist Sayısındaki Büyüme Oranı, Ekonomik Büyüme 2001-2008</p>	<p>Eşbütünleşme, Vektör Oto regresif Yöntemler, Nedensellik Testi</p>	<p>Çalışmada Nikaragua, Şili, Venezuela, Dominik Cumhuriyeti, Meksika ve Arjantin ülkeleri ele alınarak yapılan analizlerde ülkelere gelen turistlerin ülkelerin ihracat oranlarını artırdığı böylece ekonomiyi olumlu etkilediği, turizm ve ticaret arasında olumlu bir nedenselliğin olduğu sonuçları elde edilmiştir. Eşbütünleşme mevcuttur.</p>
<p>Holzner (2011)</p>	<p>Turizm, Ekonomik Büyüme 1970-2007</p>	<p>Panel Veri Analiz Yöntemleri, Cobb Douglas ve Trans-log Üretim Fonksiyonları</p>	<p>Turizm aracılığı ile Hollanda Hastalığının (Dutch Disease) ekonomi üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.</p>
<p>Çağlayan, Şak ve Karymshakov (2012)</p>	<p>Reel Turizm Gelirleri, Reel Ekonomik Büyüme 1995-2008</p>	<p>Nedensellik Testi</p>	<p>Çalışmada Avrupa’da turizm gelirleri ile GSYİH arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu, Amerika, Latin Amerika, Karayipler ve genel olarak dünyada GSYİH’den turizm gelirlerine tek yönlü bir nedensellik olduğu, Doğu Asya ve Okyanusya’da turizm gelirlerinden GSYİH’ya tek yönlü bir nedensellik olduğu, Asya, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Orta Asya ve sahraaltı Afrika’da ise ilgili değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.</p>

Srinivasan, Santhosh ve Ganesh (2012)	Ekonomik Büyüme, Turizm Gelirleri 1969-2009	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	Çalışmada yapılan analizler sonucunda ilgili yıllarda hem kısa vade hem de uzun vade döneminde Sri-Lanka ekonomisi içerisinde turizmin ekonomik büyümeyi pozitif yönlü etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Tang ve Abosedra (2012)	Ülkeye Gelen Turist Sayısı, Reel GSYİH 1995-2010	Nedensellik Testi	Çalışmada ilgili yıllarda turizm yanlı büyüme hipotezinin Lübnan ekonomisi için geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Kara, Çömlekçi ve Kaya (2012)	Turizm Gelirleri, Ekonomik Büyüme Oranı, Cari İşlemler Dengesi, Reel Döviz Kuru 1992-2011	Engle Granger, VAR Analizi, Nedensellik Testi	Çalışmada ekonomik büyüme verilerinden turizm gelirlerine doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu, turizm gelirleri ile cari işlemler arasında karşılıklı bir nedensellik bulunduğu, döviz kurlarından turizm gelirlerine doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu sonuçları elde edilmiştir.
Arslantürk ve Atan (2012)	GSYİH, Turizm Gelirleri, Döviz Kuru 1987-2009	Nedensellik Testi, VAR Model	Çalışmada turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

<p>Aslan (2013)</p>	<p>Reel Büyüme Oranları, Uluslar arası Turizm Gelirleri 1995-2010</p>	<p>Panel Nedensellik Testi</p>	<p>Çalışmada Portekiz’de turizm gelirleri ile iktisadi büyüme arasında karşılıklı nedenselliğin var olduğu; İspanya, İtalya, Yunanistan, Bulgaristan, Hırvatistan ve Tunus ülkelerinde iktisadi büyümeden turizm gelirlerine tek yönlü nedensellik bulunduğu ve bununla birlikte Malta ve Mısır ülkelerinde ise ilgili değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonuçlarına yapılan analizler sonucunda ulaşılmıştır.</p>
<p>Tan ve Tang (2013)</p>	<p>Sanayi Üretim Endeksi, Ülkeye Gelen Turist Sayısı 1995-2009</p>	<p>Eşbütünleşme Nedensellik Testi</p>	<p>Çalışmada ilgili 12 turizm pazarının Malezya ekonomisi ile eşbütünleştiği, turizm yanlı büyüme hipotezinin 8 turizm pazarı için geçerli ve istikrarlı olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Malezya ekonomisinin turizm ile canlandırabileceği vurgulanmıştır.</p>
<p>Bouzahzah ve Menyari (2013)</p>	<p>Reel Turizm Gelirleri, Reel Efektif Döviz Kuru, Ekonomik Büyüme 1980-2010</p>	<p>Eşbütünleşme, Nedensellik Testi</p>	<p>Çalışmada turizm yanlı büyüme hipotezinin ilgili yıllarda kısa dönemde geçerli olduğu, uzun dönemde ise iktisadi büyüme verilerinden turizm gelirlerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.</p>

Romero ve Molina (2013)	Turizm, Ekonomik Büyüme	İstatistiksel Analiz	Çalışmada turizm ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin turizm uzmanlığı gibi birçok değişik faktörle ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Bozkurt ve Topçuoğlu (2013)	GSMH, Turizmin İhracat İçerisindeki Oranı, İhracat ve İthalat Toplamlarının GSYİH İçerisindeki Payı, Reel Döviz Kuru 1970-2011	Eşbütünleşme, Nedensellik Testi	Çalışmada turizm gelirlerinin ihracat içindeki payı değişkeni ile GSMH'nin ve dışa açıklığın eşbütünleştiği, ayrıca bununla birlikte turizm gelirlerinin ihracat içerisindeki payı ile GSMH arasında ve dışa açıklıkla GSMH arasında karşılıklı nedensellik olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.
Albaladejo, Gonzalez ve Garcia (2014)	Reel GSYİH, Ülkeye Gelen Turist Sayısı, İspanyada BuLüks Otel Oranı, Toplam Otel Sayısı, Turistlerin Ülkelerinin Ağırlıklandırılmış GSYİH'sı 1970-2010	Nedensellik Testi	Çalışmada uzun vadede turist sayısı, turizm konaklama kalitesi ve yabancı ülke GSYİH'lerinin ekonomik büyümeyi; kısa vadede ekonomik büyümenin gelen turist sayısını etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır.
Kamacı ve Oğan (2014)	Turizm Gelirleri, Ekonomik Büyüme Oranı 1995-2011	Eşbütünleşme, Nedensellik Testi	Çalışmada Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve Makedonya ülkelerinde turizm gelirleri ve ekonomik büyüme değişkenlerinin ilişkisi içerisinde olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.
Samırkaş ve Samırkaş (2014)	Reel Turizm Gelirleri, Reel GSYİH 2003-2013	Nedensellik Testi	Çalışmada turizm gelirleri değişkeni ile iktisadi büyüme değişkenleri arasında çift yönlü bir nedenselliğin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kanca (2015)	Turizm Gelirleri, Ekonomik Büyüme Oranı 1980-2013	Nedensellik Testi	Çalışmada iktisadi büyümeden turizm gelirlerine doğru bir nedensellik olduğu sonucu elde edilmiştir.
Türkcan (2015)	GSYİH, Turizm Gelirleri, Döviz Kuru 2001-2014	Yapısal Kırımlı Eşbütünleşme, Nedensellik Testi	Çalışmada ilgili yıllarda GSYİH, turizm gelirleri ve döviz kurunun eşbütünleştiği ve bununla birlikte GSYİH ve döviz kurundan turizm gelirlerine doğru nedensellik ilişkisinin bulunduğu sonuçları elde edilmiştir.
Garcia, Rivero ve Fernandez (2015)	Turizm, Ekonomik Büyüme 1991-2010	Eşbütünleşme, Yapısal Denklem Modeli	Çalışmada nispeten diğer ülkelere göre daha az gelişmiş ülkelerde turizmin ekonomik kalkınmayı sağlamasının mümkün olmadığı, gelişmiş ülkelerde ise bu durumun mümkün olduğu sonuçları elde edilmiştir.
Muhtaseb ve Daoud (2017)	Turizm Gelirleri, Ekonomik Büyüme 1998-2015	Eşbütünleşme, Nedensellik Testi	Çalışmada turizm ile ekonomik büyüme değişkenlerinin birbirlerini olumlu etkilediği, doğrusal yaklaşıma göre turizmden ekonomik büyümeye tek yönlü nedensellik, doğrusal olmayan yaklaşımda çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

3.2 Veri Seti ve Değişkenler

Bu çalışmada 2003 yılı birinci çeyreğinden 2017 yılı üçüncü çeyreğine kadar olan dönemde Türkiye'nin gayrisafi yurtiçi hasıla, turizm harcamaları ve döviz kuru değerleri kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışma içerisinde yıllık veriler yerine çeyreklik verilerin tercih edilmesinin ana nedeni; gerek dünyada gerekse ülkemizde mevsimsellikten çok fazla etkilenmekte olan turizm sektörünün, ülke ekonomisi içerisindeki etkilerini görmek açısından daha doğru sonuçlar ortaya koyacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca çalışma veri seti bakımından mevcut dönemde çeyreklik verileri ele alan 59 veriden oluşan örneklem setine sahip bir analizi içermektedir.

Değişkenlerden gayrisafi yurtiçi hasıla değişkeni 2009 yılı sabit fiyatları ile harcamalar yöntemine göre hesaplanan Türk Lirası cinsinden çeyreklik verilerdir. Veriler Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK) temin edilmiştir. Veriler, 2003 yılı 1. çeyreğinden 2017 yılı 3. Çeyreğine kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Çalışmada, gayrisafi yurtiçi hasıla verileri, mevcut dönemdeki döviz kuru ile gerekli işlemler gerçekleştirilerek, ABD dolarına çevrilerek kullanılmıştır. Gayrisafi yurtiçi hasıla verilerinin ABD doları cinsinden kullanılmasının nedeni diğer değişkenle aynı para birimine sahip olması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Gayrisafi yurtiçi hasıla verileri harcamalar yöntemine göre hesaplandığından dolayı, çalışmada turizm değişkeni için turizm harcamaları verileri kullanılmıştır. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu'ndan temin edilmiş, 2003 yılı 1. çeyreğinden, 2017 yılı 3. Çeyreğine kadar olan dönemi kapsamaktadır. Turizm harcamaları mevsimsellikten arındırılmamış verilerdir. Turizm harcamaları değişkeninin mevsimsellikten arındırılmamış şeklinde kullanılmasının iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi; literatürde daha sık kullanılan Davidson ve MacKinnon (1993) çalışmasında belirtmiş olduğu gibi özellikle birim kök testleri uygulanan analizlerde değişkenlerin mevsimsellikten arındırılarak kullanılmasının, çalışmanın sonucunda yanlış sonuçlara neden olabileceği düşüncesidir. Bunun nedeni mevsimsellikten arındırılmış değişkenlerle yapılmış olan birim kök testi uygulamalarının

eğimli sonuçlar ortaya çıkarmasından kaynaklanmaktadır. İkinci neden ise; ülke ekonomisi içerisinde mevsimsellikten en fazla etkilenen sektörler arasında yer alan turizm sektörünün, ekonomi üzerindeki etkilerini incelemek açısından daha doğru olacağı düşüncesidir. Çalışmada model içerisinde kullanılan bir diğer değişken ise reel efektif döviz kurudur. Döviz kuru değişkeni 2003 yılı 1. çeyreğinden 2017 yılı 3. çeyreğine kadar gerçekleşen dönemi kapsayan çeyreklik verilerdir. Veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) veri sisteminden temin edilmiştir.

3.3. Yöntem ve Model

Çalışmada kullanılan değişkenler; Türkiye'nin gayrisafi yurtiçi hasıla, turizm harcamaları ve döviz kuru verileridir. Bu değişkenleri analiz etmek amacıyla çalışmada kullanılan model ilk olarak Balaguer ve Cantavella- Jorda (2002) makalesinde kullanılan, daha sonrasında literatür içerisinde sık kullanılan modeldir. Çalışmada kullanılan model aşağıdaki gibidir:

$$GSYİH = f(\text{Turizm Harcamaları, Döviz Kuru}) \quad (1)$$

1. eşitlik incelendiğinde gayrisafi yurtiçi hasılanın bağımlı değişken, turizm harcamaları ve döviz kurunun ise bağımsız değişkenler olduğu görülmektedir. Bu gayrisafi yurtiçi hasılanın, turizm harcamaları ve döviz kurunun bir fonksiyonu olduğu anlamına gelmektedir. Gayrisafi yurtiçi hasıla ve turizm harcamaları arasındaki ilişkinin incelendiği modele döviz kuru değişkeni de dahil edilmiştir. Döviz kuru değişkeninin model içerisine dahil edilmesinin nedeni literatürde birçok çalışmada bu değişkenin kullanılmasıdır. Döviz kuru değişkeni (Balaguer ve Cantavella- Jorda, 2002; Belloumi, 2010; Çağlayan vd., 2012 vb.) birçok çalışmada model içerisine dahil edilerek analizler gerçekleştirilmiştir. Literatürde birçok çalışmada bu değişkenin model içerisine dahil edilmesinin nedeni ise; önemli bir değişkeninin modelden dışlanmaması gerekliliği ve modelin açıklayıcılığını artırması açısından önemli bir değişken olmasıdır. Çalışma içerisinde tahminlenmiş olan modelde çalışmanın daha doğru sonuçları vermesi açısından logaritmik değerler üzerinden değerlendirme yapılması gerekliliği ampirik

literatürde sıkça yer almaktadır. Bu durum kaynaklı olarak modeldeki değişkenlerin logaritması alınmıştır. Sonuç olarak aşağıdaki model üzerinden gerekli analizler gerçekleştirilmiştir:

$$\text{LogGSYİH}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{logTURH}_t + \alpha_2 \text{logDOV}_t + e_t \quad (2)$$

Analizde kullanılan model içerisinde GSYİH değişkeni, Türkiye'nin ilgili yıllar içerisindeki gayrisafi yurtiçi hasıla verilerini, TURH değişkeni, Türkiye'nin ilgili yıllardaki turizm harcamaları verilerini, DOV değişkeni ise Türkiye'nin ilgili yıllardaki reel efektif döviz kurunu temsil etmektedir. Model içerisinde bağımlı ve bağımsız değişkenlerde yer alan t, modeldeki zaman boyutunu e_t ise model içerisindeki hata terimini ifade etmektedir.

Çalışma zaman serisi analizi olma özelliği taşımaktadır. Çalışmada kullanılan yöntem ise Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme ve Nedensellik yöntemidir.

3.3.1. Genişletilmiş Dickey Fuller Testi

Zaman serisi analizi yapan literatürdeki çalışmalarda ilk olarak serilerin durağan olup olmadığının araştırılması konusunda fikir birliği söz konusudur. Eğer veriler durağan değilse Granger ve Newbold'un (1974) belirtmiş olduğu gibi sahte regresyon durumu ortaya çıkmaktadır. Sahte regresyon durumu ise denklemdeki değişkenlerin katsayılarının t değerlerinin anlamlı görünmesi ile birlikte, ekonomi anlamında çıktıların anlamsız olma durumu olarak ifade edilmektedir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2005: 277). Başka bir deyişle, sahte regresyon durumunda, analiz sonuçları incelendiğinde R² değeri oldukça yüksek bir değer ve regresyonun t değerleri anlamlı çıkmaktadır. Ancak sonuçların iktisadi anlamda bir geçerliliği olmamaktadır (Kutlar, 2017: 156).

Zaman serilerine yönelik yapılan çalışmalar genel olarak incelendiğinde, zaman kavramından etkilenmeyen, serinin ortalama, varyans ve kovaryansı sabit olan kovaryans durağan serilere, zayıf durağan seriler adı verilmektedir. Bu tür serilerin bir

diğer adı ikinci mertebe seriler olarak bilinmektedir. Serilerde güçlü durağanlık bulunması için ise, sonlu ortalama veya varyans içermesini gerektirecek bir zorunluluk bulunmamaktadır. Seriler eğer durağan değilse, bir fark alınarak analizler gerçekleştirilmeli, eğer seriler hala durağan değilse gerekiyorsa ikinci farkı alınarak analizler yapılmalıdır. Örnek vermek gerekirse; a_t şeklindeki birinci dereceden durağan olmayan birinci derece bir seriyi durağanlaştırmak amacıyla birinci farkı alındığında seri;

$\Delta a_t = a_t - a_{t-1}$ (3) şeklinde durağan olan bir seriye dönüştürülmektedir. Ayrıca eğer seri hala durağan hale gelmediyse gerekirse ikinci farkı alınmalıdır (Kutlar, 2017: 7).

Literatürde zaman serileri analizleri gerçekleştirilirken kullanılan birçok birbirinden farklı birim kök testleri bulunmaktadır. Kullanılan birim kök testlerinden bir tanesi Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi'dir (Augmented Dickey- Fuller Testi). Bu test ilk etapta Dickey ve Fuller (1979, 1981) tarafından zaman serisi analizleri içerisinde serilerin durağanlığını test etmek üzere geliştirilen bir yöntem olarak literatürde yer almış daha sonrasında (Said ve Dickey, 1984) çeşitli literatürde çeşitli çalışmalarda geliştirilerek kullanılmaya devam edilmiştir. Bu testte boş hipotez (H_0), yapılan analizlerde kullanılan mevcut serinin durağan olmadığı durumunu ifade ederken, alternatif hipotez (H_1) analizlerde kullanılan mevcut serinin durağan bir seri olduğunu göstermektedir. Bu testin yapısal kırılmalı zaman serileri analizlerinde açıklama gücü oldukça düşük bir test olmasına karşın, literatürde zaman serilerinde yapılan analizlerde sık bir şekilde kullanılan yöntem olmasının en önemli nedeni; bu tür uygulamalarda kullanılan farklı ekonometrik uygulamalarda kullanılabilmesinden kaynaklanmaktadır. Örnek olarak bu çalışmada da kullanılacak olan, literatür içerisinde yapısal kırılmalı serilerde kullanılan, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi gerçekleştirilirken de Genişletilmiş Dickey Fuller test sonuçları kullanılmaktadır (Türkcan, 2015: 6).

Türkiye ekonomisi için yapılan makroekonomik çalışmalar; Türkiye ekonomisinin ilgili yıllarda yaşamış olduğu krizler göz önünde bulundurularak

gerçekleştirilmelidir. Dolayısıyla gerçekleştirilen çalışmalarda yapısal kırılmalar göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun temel nedeni Türkiye ekonomisinin gerek daha önce gerekse son dönemde yaşamış olduğu Türkiye ekonomisini hem doğrudan hem de dolaylı bir biçimde etkileyen ekonomik krizlerdir (Yeldan ve Boratav, 2006: 417-455). Çalışmada analizlerin gerçekleştiği ilgili yıllarda da yaşanmış olan krizler, çalışmanın yapısal kırılmalı bir analiz olması gerekliliğini göstermektedir. Çalışma içerisinde daha önceden de belirtildiği üzere Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi'nin yapısal kırılmalı zaman serileri analizlerinde açıklama gücünün düşük olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı çalışmada yapısal kırılmalı analizlerde sık kullanılan bir diğer birim kök testi Zivot-Andrews Birim Kök Testi tercih edilmiştir.

3.3.2. Zivot- Andrews Birim Kök Testi

Zivot ve Andrews (1992), Peron (1989) birim kök testi içerisinde kırılma noktasının bulunduğu varsayımından hareketle gerçekleştirilen çalışmalara birtakım eleştiriler geliştirmiştir. Yapısal kırılmanın zamanlarının modelde dışsal olarak bulunduğu kabulüne karşı çıkarak, kırılma noktasının, model içerisinde içsel bir biçimde belirlendiği, yapısal kırılmalı zaman serileri analizlerine izin veren Zivot- Andrews Modelini geliştirerek literatürde kullanılmasının ilk öncüleri olmuşlardır. Zivot- Andrews'in geliştirmiş olduğu modeller Model A, Model B ve Model C şu şekildedir: (Zivot ve Andrews, 1992: 254).

$$\text{Model A: } Y_t = \mu_A + \theta A D U_t \lambda + \beta A t + \alpha A Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \lambda_i A \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t \quad (4)$$

$$\text{Model B: } Y_t = \mu_B + \beta B t + \delta B D T^* t \lambda + \alpha B Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \lambda_i B \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t \quad (5)$$

$$\text{Model C: } Y_t = \mu_C + \theta C D U_t \lambda + \beta C t + \delta C D T^* t \lambda + \alpha C Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \lambda_i C \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t \quad (6)$$

Elde edilen bu denklemler içerisinde $D U_t(\lambda) = 1$ için $t > T \lambda$ ve $D T^* t(\lambda) = t - t \lambda$ için $t > T \lambda$ şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu denklemler içerisinde Model A; Yenilikçi Dışadüşen Modeli olarak adlandırılmaktadır. Model A içerisinde yer alan T_b modeldeki trendde meydana gelmiş

olan değişim zamanını ifade etmektedir. Model içerisinde yalnızca sabit terim içerisinde meydana gelen değişime izin verilmektedir. Sabit terimde meydana gelen değişimin yavaş meydana geldiği varsayımına dayanmaktadır.

Model B ise Ek Dışadüşen Model olarak adlandırılmaktadır. Bu model içerisinde ise eğimde meydana gelmiş değişime izin verilmekle birlikte, trendde meydana gelen değişimlerin hızlı gerçekleştiği varsayımı kabul edilmektedir. Model içerisinde yer alan parametrelerin kırılma tarihi T_b ve diğer gecikme parametresi olarak kabul gören k bilinmeyen parametreler olarak denklem içerisinde işlev görmektedir.

Model C denklemi ise içerisinde yer alan T_b zamanında hem eğimde meydana gelmiş olan değişimlere hem de eğimde meydana gelmiş olan değişimlere izin verilmektedir. Literatürde ise daha çok yapılan çalışmalarda bu model seçilerek analizleri gerçekleştirilmiştir (Perron, 1997: 357-358 aktaran Türkcan, 2015: 8).

3.3.3. Gregory Hansen Eşbütünleşme Testi

Eşbütünleşme çalışmaları, zaman serileri analizinde denklem içerisindeki mevcut değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleme amaçlı olarak literatürde sıklıkla kullanılan testler arasında yer almaktadır. Gregory ve Hansen (1996) yapmış olduğu çalışmalarında eşbütünleşme analizleri gerçekleştirilirken yapılan çalışmalarda yapısal kırılmaları dikkate almadan yapılmış olan çalışmaları birçok yönden eleştirmişlerdir. Yapısal kırılmaları dikkate almayan eşbütünleşme analizlerinin değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkileri açıklama konusunda yeterli olmadığını vurgulamışlardır. Gregory-Hansen eşbütünleşme testi yapısal kırılmalara izin veren bir eşbütünleşme testidir. Gregory ve Hansen (1996) yapmış oldukları çalışmalarında eşbütünleşme testi için eşbütünleşik vektör içerisinde yapısal kırılma tarihlerinin denklem içerisinde içsel olarak belirlendiğini ifade etmektedir. Yapısal kırılmalara izin veren eşbütünleşme testi Gregory-Hansen eşbütünleşme testi de tam olarak incelendiğinde Zivot-Andrews Birim Kök Testi'ne dayanmaktadır. Yapılan çalışmada elde edilen bu modeller Model A,

Model B ve Model C olarak şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: (Gregory ve Hansen, 1996: 103).

$$\text{Model A: } y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \varphi_{t\tau} + \alpha^T y_{2t} + e_t \quad t=1,2,\dots,n \quad (7)$$

$$\text{Model B: } y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \varphi_{t\tau} + \beta_t + \alpha^T y_{2t} + e_t \quad t=1,2,\dots,n \quad (8)$$

$$\text{Model C: } y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \varphi_{t\tau} + \alpha_1^T y_{2t} + \alpha_2^T y_{2t} \varphi_{t\tau} + e_t \quad t=1,2,\dots,n \quad (9)$$

Model A içerisinde incelendiğinde model içerisinde yer alan μ_1 kırılmadan önce meydana gelen sabiti temsil ederken, μ_2 ise kırılma döneminden sonra meydana gelen sabit içerisindeki değişmeyi temsil etmektedir. Diğer parametre olan τ parametresi ise modelde bir katsayı olarak kırılmanın olduğu zamanlamayı temsil eden 0 ile 1 arasında değerler alabilen bir parametredir. Model içerisinde $\varphi_{t\tau}$ bir kukla değişkeni olarak modelde yer alırken, $t > (n\tau)$ olduğu durumlarda $\varphi_{t\tau} = 1$ olurken, diğer durumda ise $\varphi_{t\tau} = 0$ olmaktadır. Denklemde α^T bir katsayı vektörü olarak denklem içerisindeki açıklayıcı değişkenler için katsayı vektörünü temsil etmektedir. Bu model sabitte kırılmaya izin veren bir model olarak karşımıza çıkmaktadır.

Model B içerisinde mevcut parametreler Model A içerisindeki parametrelerde aynı görevi görmeye birlikte, bu denklem içerisine ayrıca β_t eklenmiştir. Bu parametre ise model içerisinde trend değişkenini temsil etmektedir. Bu model, eklenen parametre ile birlikte hem sabitte hem de trendde kırılmaya izin veren model olarak karşımıza çıkmaktadır.

Model C'de ise Model A'daki sabitte kırılma modeline ek olarak, α_1 parametresi rejim değişiminden önce meydana gelen eşbütünleşme vektörünü temsil etmekle birlikte, α_2 parametresi ise rejim değişiminden sonra meydana gelen eşbütünleşme vektörünün içerisinde meydana gelen değişimi temsil etmektedir.

Gregory- Hansen eşbütünleşme testinde Model A, B, C modellerinde her bir τ değeri için En Küçük Kareler tahminlemesi yapılmaktadır. Yapılan tahminlemelerden artıklar elde edilmekle birlikte, Model A, B ve C'nin hata terimlerinden Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) ya da Philips Perron (1988) test istatistikleri hesaplanabilmektedir.

Gregory- Hansen (1996) üç modeli test etmek amacıyla ADF^* istatistiği, Z^*_a istatistiği ve Z^*_t istatistiğini kullanmaktadır. Modeldeki var olan her bir τ değeri için yapılan analizde elde edilen minimum test istatistikleri nokta değerler olarak model içerisinde kırılma noktalarını temsil etmektedir (Gregory ve Hansen, 1996: 106).

$$Z^*_a = \min_{\tau \in T} Z_\alpha(\tau) \quad (10)$$

$$Z^*_t = \min_{\tau \in T} Z_t(\tau) \quad (11)$$

$$ADF^* = \min_{\tau \in T} ADF(\tau) \quad (12)$$

Yapılan analizde hesaplanmış olan test istatistiklerinin minimum olduğu kırılma noktası ile Gregory-Hansen'de hesaplanmış olan kritik değer arasında kıyaslama yapılarak karar verilmektedir. Test içerisinde boş hipotez (H_0) eşbütünleşmenin bulunmadığını gösterirken, alternatif hipotez (H_1) eşbütünleşmenin bulunduğunu ifade etmektedir. Yukarıda bahsedilen kırılma noktasının mutlak değer olarak Gregory-Hansen'de hesaplanan kritik değerden daha büyük olması durumunda boş hipotez reddedilmektedir. Yani bu durum eşbütünleşmenin bulunduğunu göstermektedir. Aksi durumda ise boş hipotez kabul edilir. Bu durum eşbütünleşmenin bulunmadığı anlamına gelmektedir.

3.3.4. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Yapısal kırılmalı zaman serileri eşbütünleşme analizinde; değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin var olup olmadığı, nedensellik ilişkisi var ise değişkenler arasındaki nedenselliğin tek yönlü ya da karşılıklı olup olmadığının tespit edilmesi önemlidir. Literatürde nedensellik analizlerinde sıklıkla kullanılan Granger Nedensellik Testi'nin yapısal kırılmalı analizler için tam anlamıyla doğru sonuçlar vermediği düşünölmektedir. Yapısal kırılmaları dikkate alarak gerçekleştirilen çalışmalarda değişkenler arasında nedensellik analizi yapmak için kullanılan yöntem Toda-Yamamoto Nedensellik Testi'dir.

Toda ve Yamamoto (1995) Granger Nedensellik Testinden hareketle yeni bir yöntem geliştirmişlerdir. Granger nedenselliğini VAR modeli tahminlerine dayalı olarak araştırabilme imkanı veren bu yöntem, yapısal kırılmalı çalışmalarda değişkenler arasındaki nedenselliği araştırmak için literatürde kullanılan bir yöntem olmuştur. Kullanılan bu yöntem serilerin durağan olduğu veya durağan olmadığı durumlar dikkate alınmadan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin analizine imkan tanımaktadır. Modelde kullanılan mevcut serilerin aralarındaki eşbütünlük olan vektör sayısı Toda-Yamamoto Nedensellik Testi'nin geçerliliğini etkilemektedir. Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi içerisinde VAR modeliyle elde edilmiş olan gecikme uzunluğunu (k) temsil etmektedir. Bu nedensellik testi içerisindeki maksimum eşbütünlük vektör (d_{maximum}) sayısına duyarlı olmaktadır. Gerçekleştirilen bu aşamalar ardından mevcut olarak elde edilen bu değerler üzerinden hareketle ($k + d_{\text{maximum}}$) gecikme uzunluğu değeri üzerinden VAR modeli tahmin edilerek analiz yapılmaktadır (Toda ve Yamamoto, 1995: 245-246).

$$y_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^{k+d_{\text{max}}} \alpha_{1i} y_{t-1} + \sum_{i=1}^{k+d_{\text{max}}} \beta_{1i} x_{t-1} + \epsilon_{1t} \quad (13)$$

$$x_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^{k+d_{\text{max}}} \alpha_{2i} y_{t-1} + \sum_{i=1}^{k+d_{\text{max}}} \beta_{2i} x_{t-1} + \epsilon_{2t} \quad (14)$$

Yukarıdaki ilk denklem olan y_t denkleminde Toda-Yamamoto Nedensellik testi içerisinde boş hipotez (H_0) x değişkeninin; y değişkeninin granger nedeni olmadığı durumunu ifade etmekte iken, alternatif hipotez (H_1) ise granger nedeni olduğu durumu ifade etmektedir. Yukarıdaki ikinci denklem olan x_t denkleminde ise boş hipotez (H_0) y değişkeninin; x değişkeninin nedeni olmadığını temsil etmekte iken, alternatif hipotez (H_1) ise nedeni olduğu durumu temsil etmektedir. Bu test içerisinde serbestlik derecesi olan k ve Ki-Kare (X^2) tablosuna bakılarak Wald testi yardımıyla karar verilmektedir (Yılancı ve Özcan, 2010: 28).

3.4. Ampirik Uygulama Sonuçları

3.4.1. Genişletilmiş Dickey Fuller Testi ve Zivot Andrews Testi Sonuçları

Daha öncesinde de bahsedildiği gibi zaman serileri analizleri içerisinde yapılan analizlerde sahte regresyon problemi ile karşılaşmamak için serilerin durağan olması gerekmektedir. Serilerin durağan olup olmadıklarını test etmek adına kullanılan ilk test Genişletilmiş Dickey Fuller Testi'dir. Literatürde ADF Testi olarak da bilinen bu testin ardından, zaman serileri için yapılan analizlerde en sık kullanılan birim kök testlerinden bir tanesi olan Zivot-Andrews birim kök testi de gerçekleştirilmiştir. Birim kök testi gerçekleştirilirken ADF Testi'nin yapısal kırılmalı analiz gerçekleştirilen çalışmalarda açıklama gücü düşük olduğundan dolayı; çalışmada Zivot- Andrews Birim Kök Testi de kullanılmıştır. ADF Testinin yapılan analizde kullanılmasının nedeni; birçok diğer ekonometrik analiz içerisinde bu test sonucunda elde edilen verilerin kullanılmasıdır. Bu testler içerisinde çalışmada kullanılan Toda- Yamamoto Nedensellik Testi de dahildir. Toda- Yamamoto Nedensellik Testi yapılırken ADF sonucu elde edilen test sonuçları kullanılmaktadır. Bununla birlikte ayrıca kullanılan seriler için ön fikir sahibi olmak açısından da bu test kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizde elde edilmiş Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) ve Zivot- Andrews Test sonuçları aşağıda Tablo 12 içerisinde verilmektedir:

Tablo 12: Genişletilmiş Dickey Fuller ve Zivot- Andrews Test Sonuçları

	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla			Turizm Harcamaları			Döviz Kuru		
	T	P	Kırılma	T	P	Kırılma	T	P	Kırılma
ADF	-43.185	0.0000 (***)	-	-8.462	0.0000 (***)	-	-5.976	0.0000 (***)	-
ZIVOT ANDREWS (MODELA)	-44.159	0.0948 (*)	2009:1	-8.704	0.1358	2007:4	-5.703	0.0709 (*)	2014:2
ZIVOT ANDREWS (MODEL B)	-43.373	0.2727	2015:1	-8.639	0.1634	2015:1	-5.429	0.2179	2012:4
ZIVOT ANDREWS (MODEL C)	-44.067	0.0293 (**)	2009:1	-8.841	0.0501 (*)	2007:4	-5.587	0.0740 (*)	2014:4

Not: * %10 ** %5 ***%1 düzeyinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Düzyey değerlerde seriler için birim kök problemi olduğu tespit edilmiş, bu problemi çözmek amacıyla birinci farkları alınarak analiz gerçekleştirilmiştir. ADF Düzyey değerlerine dair test sonuçlarına ekler bölümünde Ek 1, Ek 2 ve Ek 3 içerisinde yer verilmektedir. Yukarıdaki Tablo 12 serilerin birinci farkları alınarak gerçekleştirilmiş analizlerdir. Tablo 12 içinde birinci farklarda Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Testi sonuçlarında gayrisafi yurtiçi hasıla, turizm harcamaları ve döviz kuru serileri için p değerinin 0.01'den düşük olduğu görülmektedir. Serilerin tümü için yapılan ADF Testi içerisinde %1'de birim kök problemi olmadığı görülmektedir. Sonuç olarak Birinci farklar üzerinde yapılmış olan ADF Testinde serilerin tümünün durağan olduğu Tablo 12'de görülmektedir.

Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi ADF Testi ile birlikte yapısal kırılmalı analizler için kullanılan Zivot-Andrews testi sonuçları da Tablo 12 'de yer almaktadır. Zivot-Andrews Testi'nde düzyey değerlerinde birim kök problemi tespit edilmiş olduğundan dolayı analize birinci farklar alınarak devam edilmiştir. Zivot Andrews testi düzyey değerlerine ekler bölümünde Ek 7'den Ek 13' kadar olan bölümde yer verilmektedir. Yukarıdaki tablo gayrisafi yurtiçi hasıla, turizm harcamaları ve döviz kuru serilerinin birinci farklarının Model A, Model B ve Model C sonuçlarını içermektedir. Çalışma içerisindeki mevcut serilerin üç model içinde Zivot-Andrews Test sonuçlarına göre;

Gayrisafi yurtiçi hasıla serisinin Model A'da %1 ve %5'te birim kök problemi içerdiği %10'da ise birim kök problemi içermediği, Model B'de %1, %5 ve %10'da birim kök problemi içerdiği, Model C'de ise %1'de birim kök problemi içerdiği %5 ve %10'da birim kök problemi içermediği tespit edilmiştir. Yani kriterlere göre incelendiğinde seri Model A'da %10'da Model C'de ise %5'te durağan, Model B'de ise durağan değildir.

Turizm harcamaları serisi ise Model A ve Model B'de %1, %5 ve %10'da birim kök problemi içermektedir. Model C'de ise %1 ve %5'te birim kök problemi içermekte, %10'da ise içermemektedir. Yani kriterlere göre seri Model A ve Model B'de durağan değildir. Model C'de ise %10'da ise durağandır.

Döviz kuru serisi ise Model A'da %1 ve %5'te birim kök problemi içermekte, %10'da içermemektedir. Model B'de ise %1, %5 ve %10'da birim kök problemi içermektedir. Model C'de ise %1 ve %5'te birim kök problemi içermekte, %10'da ise içermemektedir. Yani kriterlere göre seri Model A ve Model C'de %10'da durağandır. Model B'de ise durağan değildir.

Literatürde daha çok kullanılan model rejim değişikliği modeli olan Model C'dir. Model C sonuçlarına göre gayrisafi yurtiçi hasıla serisi %5'te, turizm harcamaları ve döviz kuru serisi ise %10'da durağandır. Model C içerisinde gayrisafi yurtiçi hasıla serisinde 2009 birinci çeyrekte, turizm harcamaları serisinde 2007 dördüncü çeyrekte, döviz kuru serisinde ise 2014 dördüncü çeyreğinde kırılma olduğu tabloda görülmektedir.

3.4.2. Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Literatürde değişkenler arasında eşbütünleşik ilişkinin bulunup bulunmadığının analizinin yapılması açısından en çok kullanılan testler arasında Gregory-Hansen Eşbütünleşme yöntemi gelmektedir. Gregory-Hansen Eşbütünleşme yöntemi yapısal kırılmalı zaman serileri arasında eşbütünleşik ilişkinin olup olmadığının analizinin yapılması için kullanılmaktadır. Yapılan analizlerde elde edilen eşbütünleşme sonuçları aşağıda yer almaktadır:

Tablo 13: Gregory- Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model	ADF	Kırılma Tarihi
Model A	-34.10	2014 (Q2)
Model B	-30.55	2014 (Q4)
Model C	-5.54	2014 (Q2)

Yapılan eşbütünleşme testi sonucunda elde edilen değerler ADF Test istatistikleri ve kırılma tarihleri Model A, B ve C için Tablo 13 içerisinde

gösterilmektedir. Eşbütünleşme testi sonucunu öğrenmek için elde edilen değerlerin, Gregory ve Hansen'in çalışmasında elde etmiş olduğu kritik değerlerle karşılaştırılması gerekmektedir. Gregory ve Hansen (1996) çalışmasında elde etmiş olduğu kritik değerler şu şekildedir:

Model A: %1 -5.44 %5 -4.92 %10 -4.69

Model B: %1 -5.80 %5 -5.29 %10 -5.03

Model C: %1 -5.97 %5 -5.50 %10 -5.23

Eşbütünleşme olup olmadığını öğrenmek için Gregory ve Hansen (1996) çalışmasındaki kritik değerlerle, çalışmada elde edilen eşbütünleşme sonuçları birbirleriyle karşılaştırılmaktadır. Yapılan çalışma sonucunda elde edilen ADF test istatistikleri Gregory ve Hansen çalışmasında elde edilen değerlerden büyük olduğunda seriler arasında eşbütünleşme olduğu, tersi durumda ise eşbütünleşme bulunmadığı anlamına gelmektedir. Çalışmada elde edilmiş olan ADF test istatistikleri mutlak değer cinsinden incelendiğinde Model A ve Model B test istatistikleri, Gregory ve Hansen'in çalışmasında elde edilmiş kritik değerlerden büyük olduğundan dolayı bu iki modelde %1, %5 ve %10'da eşbütünleşik ilişkisinin var olduğu görülmektedir. Model C'de incelendiğinde ise elde edilen ADF test istatistikleri %5 ve %10'da daha büyük olduğundan dolayı Model C'de %5 ve %10'da eşbütünleşik ilişkisinin var olduğu görülmektedir. %1'de ise herhangi bir eşbütünleşik ilişki söz konusu değildir. Ayrıca kırılma tarihleri Model A için 2014 ikinci çeyrek, Model B için 2014 4. Çeyrek, Model C için ise 2014 2. Çeyrek olarak tespit edilmiştir. Çalışmada literatürde en çok tercih edilen model olan Model C kullanılmıştır. Dolayısıyla %1'de herhangi bir eşbütünleşik ilişki söz konusu olmamakla birlikte %5 ve %10'da eşbütünleşik ilişkisinin mevcut olduğu sonucu elde edilmiştir.

3.4.3. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Literatürde yapısal kırılmalı zaman serilerinde eşbütünleşme yöntemi kullanılan çalışmalarda nedenselliğin bulunup bulunmadığının incelenmesi, nedensellik söz konusuysa nedenselliğin yönünün tespit edilmesi açısından Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmaktadır. Gregory- Hansen eşbütünleşme yöntemi, yalnızca eşbütünleşme konusunda sonuç ortaya koymakta ancak nedenselliğe yönelik herhangi bir sonuç ortaya koymamaktadır. Dolayısıyla çalışmada, değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin analiz edilebilmesi açısından Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına aşağıdaki tablolarda yer verilmektedir.

Tablo 14: VAR Gecikme Düzeyi Seçim Testi Sonuçları

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-399.117	-	5419.66	17.11	17.22	17.15
1	-371.971	49.67	2506.95	16.33	16.81	16.51
2	-355.841	27.45	1861.00	16.03	16.86	16.34
3	-288.286	106.36(*)	156.06	13.54	14.72(*)	13.98(*)
4	-277.682	15.34	149.39(*)	13.47	15.01	14.05
5	-271.298	8.42	173.88	13.58	15.47	14.29
6	-262.095	10.96	183.40	13.57	15.82	14.42
7	-249.455	13.44	171.94	13.42	16.02	14.40
8	-242.684	6.33	214.91	13.51	16.47	14.62
9	-225.855	13.60	184.27	13.18	16.49	14.42
10	-211.582	9.71	189.09	12.96(*)	16.62	14.33

Tablo 13 Toda- Yamamoto Nedensellik Testi'ni yapabilmek için gecikme sayısını tespit etme amacıyla oluşturulmuştur. Tabloda * simgesi kriterlere göre gecikme sayısını, LR, %5'e göre sıralı değiştirilmiş LR test istatistiğini, FPE, final tahminleme

hatasını, AIC, akaike bilgi kriterini, SC, schwarz bilgi kriterini, HQ ise Hannan-Quinn bilgi kriterini ifade etmektedir. Yapısal kırılmalı olarak gerçekleştirilen zaman serileri analizlerinde değişkenler arasındaki nedenselliği tespit etmek amaçlı gerçekleştirilen Toda-Yamamoto Nedensellik Testi'nde gecikme sayısını tespit etmek amacıyla yaygın olarak iki yöntem benimsenmiştir. Bunlardan ilki en uygun akaike değerine (AIC) göre gecikme sayısının tespit edilmesi ikincisi ise en uygun LR, FPE, AIC, SC, HQ en uygun değerlerinin en fazlasını içerisinde barındıran gecikme değerinin tespit edilmesidir. Çalışmada en uygun değerleri en fazla sayıda içerisinde barındıran 3 gecikme baz alınarak Toda-Yamamoto Nedensellik Testi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada (dmax=3) alınarak gerçekleştirilen Toda Yamamoto Nedensellik testi şu şekildedir:

Tablo 15: Toda- Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	χ^2 İstatistiği	P (Olasılık) Değeri
Turizm Harcamaları → GSYİH	1.92	0.58
Döviz Kuru → GSYİH	4.26	0.23
GSYİH → Turizm Harcamaları	7.89	0.04
Döviz Kuru → Turizm Harcamaları	15.76	0.00
GSYİH → Döviz Kuru	1.36	0.71
Turizm Harcamaları → Döviz Kuru	6.11	0.10

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Tablo 14'te yer almaktadır. Sonuçlar %5'e göre bakıldığında; turizm harcamalarından döviz kuruna, döviz kurundan gayrisafi yurtiçi hasılaya, gayrisafi yurtiçi hasıla'dan döviz kuruna ve turizm harcamalarından döviz kuruna bir nedensellik olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte gayrisafi yurtiçi hasıladan turizm harcamalarına ve döviz kurundan turizm harcamalarına nedensellik ilişkisi söz konusudur. Gayrisafi yurtiçi hasıla ve döviz kuru ülke ekonomisi içerisinde turizm harcamalarını etkilemektedir.

3.5. Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi

İlk olarak sonuçlarının görülmesi açısından birim kök probleminin olup olmadığının anlaşılması açısından ADF testi sonuçları ortaya konmuştur. Yapılan ADF testinde düzey değerlerde birim kök probleminin olduğu görülmüş, birinci farklar alındığında gayrisafi yurtiçi hasıla, turizm harcamaları ve döviz kuru değişkenlerinde %1 istatistiki anlamlılık düzeyinde durağanlık tespit edilmiştir. Yapılan analizlerde literatürde zaman serisi analizlerinde serilerde birim kök probleminin olup olmadığının tespit edilmesi açısından Zivot Andrews testi kullanılmıştır. Yapılan analizlerde düzey değerlerde birim kök problemi tespit edildiğinden dolayı, serilerin birinci farkı alınarak analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada literatürde daha sık kullanılan Model C seçilmiştir. Model C sonuçlarına göre gayrisafi yurtiçi hasıla serisinin %5'te turizm harcamaları serisinin %10'da döviz kuru serisinin %10'da durağan olduğu sonuçları elde edilmiştir. Ayrıca serilerde gayrisafi yurtiçi hasıla serisinin 2009 yılı birinci çeyreğinde, turizm harcamaları serisinin 2007 yılı dördüncü çeyreğinde, döviz kuru serisinin ise 2014 yılı dördüncü çeyreğinde kırılma yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Eşbütünleşik ilişkinin bulunup bulunmadığının tespit edilmesi açısından Gregory-Hansen Eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Yapılan eşbütünleşme testi sonucuna göre ise Model A, B ve C sonuçlarına ulaşılmıştır. Çalışmada literatür içerisinde daha çok kullanılan Model C tercih edilmiştir. Model C sonuçlarına göre %5 ve %10'da eşbütünleşik ilişkisinin varlığından söz edilebilmekte iken %1'de eşbütünleşik ilişkinin mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Eşbütünleşme, değişkenlerin uzun dönemde yalnızca birlikte hareketine dair bir bulgu ortaya koyduğundan ancak nedenselliğin varlığı ve yönü hakkında bilgi vermediğinden nedensellik testi olarak da Toda- Yamamoto Nedensellik testi uygulanmıştır. Yapılan VAR Gecikme Düzeyinin tespit edilmesi sınavında en iyi değerlere sahip olan gecikme değerinin 3 gecikme olduğu tespit edilmiş, 3 gecikme alınarak nedensellik testi gerçekleştirilmiştir. Toda- Yamamoto Nedensellik testi sonuçlarına göre %5' göre gayrisafi yurtiçi hasıladan turizm harcamalarına ve döviz kurundan turizm harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarihsel bazda incelendiğinde; toplumlar çok eski dönemlerden bu yana turizm faaliyetleriyle uğraşmaktadırlar. Ancak turizm faaliyetlerinin görüldüğü ilk dönemlerde toplumlar; turizmin ekonomi üzerinde doğrudan ve dolaylı katkılarının farkına yeterli bir biçimde varamamışlardır. Toplumlar turizm faaliyetlerini iktisadi faaliyet olarak daha geç dönemlerde görmeye başlamışlardır. Turizmin iktisadi faaliyet olarak görülmeye başlamasının başlangıcı olarak Sanayi Devrimi'ni görmek mümkündür. Sanayi Devrimi'nden sonra toplumlar turizm faaliyetlerinin ekonomileri üzerinde yarattığı olumlu katkıları fark etmişlerdir. Ancak turizm faaliyetlerinin günümüzde ulaştığı aşamanın başlangıcı olarak ikinci dünya savaşı görülmektedir. Özellikle; turizm faaliyetleri ikinci dünya savaşının ardından gelen süreçte, günümüze kadar önemli bir artış göstermiştir. Sanayi Devrimi sonrası artan turizm faaliyetleri, toplumları turizm sektörünü bir iktisadi faaliyet olarak değerlendirmeye teşvik eden unsurlardan bir tanesi olmuştur. Turizm geçmişten günümüze önem kazanan sektörlerden bir tanesi olmakla birlikte, gelecekte daha da önem kazanacaktır. Önemli iktisadi sektörlerden bir tanesi olan turizm sektörü, ülkelerin ekonomik büyümelerini artırması açısından bir araç niteliğindedir. Dünya üzerinde özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından turizm sektörü, iktisadi dünyaya sağladığı birçok önemli avantajla birlikte, iktisadi büyümeye gerek doğrudan gerekse dolaylı bir biçimde önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak turizm faaliyetlerinin ekonomi üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak sağladığı olumlu katkılar yanında olumsuz anlamda doğaya ve ekonomiye etkileri de bulunmaktadır. Turizm sektörünün özellikle ekonomiye çok sayıda olumlu katkılarının bulunduğu bilinmektedir. Ancak özellikle olumsuz anlamda çevreye yaratmış olduğu negatif etkiler; hem bireyi hem de yaratmış olduğu negatif dışsallıklarla ekonomiyi etkilemektedir. Geçmişten günümüze son derece önemli bir biçimde önem kazanan ve gelecekte ülkelerin iktisadi büyümelerini dolayısıyla kalkınmalarını artırmaları açısından daha da önem kazanacak olan turizm sektörü üzerine birçok bilimsel çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar son dönemde yoğunlaşmakla birlikte turizm- ekonomik büyüme arasındaki ilişki farklı yöntemler kullanılarak incelenmiştir.

Bu çalışmada, turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Gregory-Hansen eşbütünleşme yöntemi ve Toda-Yamamoto Nedensellik analizi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan analizlerde; Türkiye için gayrisafi yurtiçi hasıla, turizm harcamaları ve döviz kuru değişkenleri kullanılmıştır. Çalışma 2003 yılı 1. çeyreğinden 2017 yılı 3. çeyreğine kadar olan dönemi kapsamaktadır. Düzey değerlerde birim kök problemi tespit edildiğinden dolayı, birinci farklar alınarak analizler yapılmıştır. Sonuç olarak %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeylerinde eşbütünleşik ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan Toda-Yamamoto Nedensellik analizinde gayrisafi yurtiçi hasıladan turizm harcamalarına ve döviz kurundan turizm harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik bulunduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Çalışma yapısal kırılmaları dikkate alan bir çalışmadır. Birim kök tespiti açısından gerçekleştirilmiş olan Zivot- Andrews testinde kırılma tarihlerinin gayrisafi yurtiçi hasıla ve turizm harcamaları için 2007-2009 aralığında olması, Türkiye ekonomisinin mevcut yıllarda dünya çapında yaşanmış olan krizden ciddi anlamda etkilendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Gregory-Hansen eşbütünleşme testinde kırılma tarihleri tüm değişkenler için 2014 yılı içerisinde yer almaktadır. Zivot Andrews testinde döviz kuru değişkeni kırılma tarihi 2014 yılı 4. çeyrekte gerçekleştiğinden, bu durum eşbütünleşik ilişkinin sağlanmasında önemli olan değişkenin döviz kuru olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, eşbütünleşik ilişkinin sağlanmasında en önemli rol döviz kuru serisine aittir. Ayrıca yapılan Toda-Yamamoto Nedensellik testi sonuçlarına göre gayrisafi yurtiçi hasıladan, turizm harcamalarına ve döviz kurundan turizm harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgular; genel olarak turizm ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin eşbütünleşme yöntemleri kullanılarak incelendiği çalışmalarla uyum göstermektedir. Eşbütünleşme sonuçları Balaguer ve Jorda (2002), Pulina ve Jimenez (2006), Bahar (2006), Katırcıoğlu (2009), Belloumi (2010), Türkcan (2015) çalışmaları ile uyumludur.

Analizler sonucunda elde edilen bulgular göstermektedir ki 2003 yılından 2017 yılına kadar gerçekleşen dönemde turizm harcamaları ve ekonomik büyüme verileri eşbütünleşik bir ilişkiye sahiptir. Aralarındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesi

açısından yapılmış olan nedensellik testi; gayrisafi yurtiçi hasılanın turizm harcamalarını etkilediğini göstermektedir. Gayrisafi yurtiçi hasılanın artması turizm harcamalarını da artırmaktadır. Ancak turizm harcamalarının artışı gayrisafi yurtiçi hasıla üzerinde söz konusu dönemde herhangi bir artışa neden olmamaktadır. Bu durum ilgili yıllarda iktisadi büyümeyi artırmak açısından Türkiye’de turizm sektörünün yeterli katkı sunmadığını ortaya koymaktadır. İktisadi büyümenin artması açısından gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak ekonomilere önemli katkılar sağlayan turizm sektöründen ilgili yıllarda yeterli bir biçimde yararlanılamamıştır. Türkiye ekonomisinin büyümesini ve kalkınmasını sağlamak açısından turizm sektöründen de faydalanması gerektiği görülmektedir. Turizm sektörünü ekonomik büyümeyi ve bununla birlikte kalkınmayı artırıcı bir faktör olarak kullanabilmek için; Türkiye’nin makroekonomik hedeflere uygun ve turizm potansiyelini kullanabileceği turizm politikasına sahip olması gerekliliği net bir biçimde görülmektedir. Türkiye’nin iktisadi anlamda büyüme performansını artırması açısından turizm sektörünün bir araç olarak kullanabileceği açıkça görülmektedir. Politika yapıcılar tarafında ortaya konan politikalarda turizm sektörü bir amaç olarak görülmeli bu şekilde bir politika geliştirilmelidir. Üç tarafı denizlerle çevrili olan ülkemizde deniz kum güneş turizmine yönelik reklamlar yapılmalı, turistler için ülke içerisinde doğal güzelliklerin tanıtılmasına yönelik pazarlama faaliyetleri artırılmalıdır. Bununla birlikte ülkemiz yalnızca yaz turizmi değil aynı zamanda kış turizmi için de önemli avantajlara sahiptir. Kış turizmine yönelik alanlar uygun bir şekilde tespit edilmeli, tespit edilen bölgelerin dünya üzerinde daha çok tanınması amacıyla çalışmalar hızlandırılmalıdır. Bununla birlikte yalnızca deniz-kum-güneş turizmine bağlı kalınmamalı alternatif turizm faaliyetlerine de gerekli önem verilmelidir. Örnek olarak Karadeniz bölgesinde yayla turizmi, İstanbul’da kongre turizmi ve buna benzer alternatif turizm faaliyetleri bölgelerin potansiyeli çerçevesinde desteklenmelidir. Ayrıca ülke içerisinde güvenlik açısından tehdit oluşturabilecek unsurlar minimize edilmeli, turistlerin kendilerini güvende hissetmeleri açısından daha uygun ortamlar yaratılmalıdır. Bu çerçevede geliştirilen turizm politikası gerek doğrudan gerekse dolaylı etkileri ile birlikte ülke ekonomisine son derece önemli

katkılar saęlayacaktır. Bu Őekilde geliŐtirilen turizm politikası, bűyűme performansının gelecek yıllarda daha iyi olmasına űncűlűk edecek, kalkınma saęlamak iŐin ise űnemli katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, O. K. (1991). "Türkiye'de Turizm Eğitimi ve Etkinliği", *MPM Yayınları*, No:439, Ankara.

Akıncı, Z. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2015). "Türkiye, Dünya Turizm Sektörü İçerisinde Bir Belirleyici mi, Yoksa Bir Taşıyıcı mı?", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 52(609), ss. 45-60.

Albaladejo, I. P. ve Gonzalez-Martinez, M. I. Martinez-Garcia, M. P. (2014). "Quality and Endogenous Tourism: An Empirical Approach", *Tourism Management*, 41, ss. 141-147.

Alipour H. ve Kılıç, H. (2003). "An Institutional Appraisal of Tourism Development and Planning: A Case of Turkish Republic of North Cyprus (TRNC)", *Tourism Management*. 26(1), ss. 79- 94.

Arslantürk, Y. ve Atan, S. (2012). "Dynamic Relationship Between Economic Growth, Foreign Exchange and Tourism Incomes: An Econometric Perspective on Turkey", *Journal of Business, Economics & Finance*, 1(1), ss. 30-37.

Aslan, A. (2013). "Tourism Development and Economic Growth in The Mediterranean Countries: Evidence From Panel Granger Causality Tests" *Current Issues in Tourism*,17(4), ss. 363-372.

Bahar, O. (2006). "Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13 (2)

Bahar, O. ve Kozak, M. (2013). "Turizm Ekonomisi" *Anadolu Üniversitesi Yayını*, No: 2908, *Açıköğretim Fakültesi Yayını* No: 1865, ss. 1-200.

Balaguer, J. ve Jorda, M. (2002). "Tourism as a Long-Run Economic Growth Factor: The Spanish Case", *Applied Economics*, 34, ss. 877-884.

Bağdat, B. (2007). "Yeni Ekonomi ve Yeni Ekonominin Temeli Olan İnternetin Konaklama İşletmeleri Üzerindeki Etkisi ve Bodrum Yöresinde Bir Uygulama", *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Dumlupınar Üniversitesi SBE, Kütahya.

Barutçugil, İ. S. (1984). "Turizm İşletmeciliği", *Uludağ Basımevi 2. Basım*, Bursa.

Bayer, M. Z. (1992). "Turizme Giriş", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları*, İstanbul.

- Baykul, A. ve Maden, S. I.** (2017). "Bölgesel Kalkınma Ve Turizm İlişkisi: TR61 Bölgesi Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), ss. 65-73.
- Belloumi, M.** (2010). "The Relationship Between Tourism Receipts, Real Effective Exchange Rate and Economic Growth in Tunisia", *International Journal of Tourism Research*, 12, ss. 550-560.
- Bilgiçli, İ. ve Altınkaynak, F.** (2016). "Turizm Endüstrisinin Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri Ve Önemi; Ekonomi Paradigmasıyla Yaklaşım", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICAFR Özel Sayısı, ss. 560-580.
- Bouzahzah, M. ve El Menyari, Y.** (2013). "The Relationship Between International Tourism and Economic Growth: The Case of Morocco and Tunisia", *Munich Personal RePec Archive*, Paper No 44102.
- Bozgeyik, Y. ve Yoloğlu, Y.** (2015). "Türkiye’de Turizm Gelirleri İle GSYH Arasındaki İlişki", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), ss. 627-640.
- Bozkurt, E. ve Topçuoğlu, Ö.** (2013). "Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Turizm İlişkisi" *Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 7, ss. 92-105
- Buhalis, D.** (2003). "eTourism: Information Technology For Strategic Tourism Management", *Pearson (Financial Times / Prentice Hall)*, London ISBN 0582357403.
- Bulut, E.** (2000). "Türk Turizminin Dünya’daki Yeri ve Dış Ödemeler Bilançosuna Etkisi", *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(3), ss. 71-86.
- Brida, J. G. ve Risso, W. A.** (2010). "Tourism as a Determinant of Long Run Economic Growth", *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 2(1), ss. 14-28.
- Brida, J. G. Lanzilotta, B. Lionetti, S. ve Risso, W. A.** (2010). "The Tourism-led Growth Hypothesis for Uruguay", *Tourism Economics*, 16(3), ss. 765-771.
- Çağlayan, E. Şak, ve N. Karymshakov, K.** (2012). "Relationship Between Tourism and Economic Growth : A Panel Granger Causality Approach", *Asian Economic and Financial Review*, Asian Economic and Social Society, 2(5), ss. 591-602.
- Çeken, H.** (2008). "Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.X,S II, ss. 293-306.
- Çetintaş, H. ve Bektaş, Ç.** (2008). "Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Kısa ve Uzun Dönemli İlişkiler", *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(1).

Çımat, A. ve Bahar, O. (2003). "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (6), ss. 1-18.

Davidson, R. ve MacKinnon, J. G. (1993). "Estimation and Inference in Econometrics", *OXFORD University Press*, ISBN: 9780195060119.

Demiröz, D. M. ve Ongan, S. (2005). "The Contribution of Tourism to the Long-run Turkish Economic Growth", *Ekonomicky Casopis*, 09, 880.

Dhungel, K. R. (2015). "An Econometric Analysis on the Relationship Between Tourism and Economic Growth: Empirical Evidence from Nepal", *International Journal of Econometrics and Financial Management*, 3(2), ss. 84-90.

Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979), "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root", *Journal of the American Statistical Association*, 74, ss. 427-431.

Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981), "Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root", *Econometrica*, 49, ss. 1057-1072.

Ekanayake, E. M. ve Long, A. E. (2012). "Tourism Development and Economic Growth In Developing Countries", *The International Journal of Business and Finance Research*, 6 (1).

Emir, G. (2015). "Turizm Ekonomisi" *Bartın Üniversitesi Yayınları*, No:24, Bartın Meslek Yüksekokulu Yayın No: 02, ss. 1-73.

Figini, P. ve Vici, L. (2010). "Tourism and Growth in Cross-Section of Countries", *Tourism Economics*, 16(4), ss. 789-805.

Garcia, P. J. C. Rivero, M. S. ve Fernandez, J. I. P. (2015). "Does Tourism Growth Influence Economic Growth?" *Journal of Travel Research*, 54(2), ss. 206-221.

Gee, Chuck Y. (Ed.) (1997), "International Tourism: A Global Perspective", *World Tourism Organization*

Gee, C. Y. (1997). "International Tourism: A Global Perspective", *Dünya Turizm Örgütü (WTO) Yayınları*, Madrid.

Ghali, M. (1976). "Tourism and Economic Growth: An Empirical Study", *Economic Development and Cultural Change*, 24(3), ss. 527-538.

- Girtlioğlu, İ. ve Bulut, E.** (2015). "Yerel Halkın Bakış Açısına Göre Gaziantep Turizmi ve Sürdürülebilirlik", *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 5(1), ss. 25-31.
- Gökovalı, U. ve Bahar, O.** (2006). "Contribution of Tourism to Economic Growth: A panel Data Approach, Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality" *Research* 17 (2), ss. 1-12.
- Göymen, K.** (2000). "Tourism and Governance in Turkey", *Annals of Tourism Research*, 27(4) ss. 1025-1048.
- Granger, C. W. J. ve Newbold, P.** (1974). "Spurious Regressions In Econometrics", *Journal of Econometrics* 2, ss. 11-120.
- Gregory, A.W. ve Hansen, B.E.** (1996). "Residual-Based Tests for Cointegration in Models With Regime Shifts", *Journal of Econometrics*, 70(1), ss. 99-126.
- Gülbahar, O.** (2009). "1990'lardan Günümüze Türkiye'de Kitle Turizminin Gelişimi ve Alternatif Yönelimler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.14, S.1, ss. 151-177.
- Gündüz, L. ve Hatemi-J,A.** (2005). "Is the Tourism-led Growth Hypothesis Valid for Turkey?", *Applied Economics Letters*, 12(8), ss. 499-504.
- Güneş, H. H. ve Aydemir, C.** (2005). "Anayasal İktisat Teorisini Doğuran Arayışlar", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*", 3(12), ss. 74-86.
- Gürpınar, T.** (1990). "Turizm Faaliyetlerinin Doğal Çevre Üzerindeki Etkileri", Turizm ve Çevre Konferansı, Ankara ss. 65-72.
- Holzner, M. (2011).** "Tourism and Economic Development: The Beach Disease?" *Tourism Management*, 32(4), ss. 922-933.
- Husein, J. ve Kara, S. M.** (2011). "Re-examining the Tourism-Led Growth Hypothesis for Turkey", *Tourism Economics*, 17(4), ss. 917-924
- Issı, Y.** (1989). "Türkiye Turizminin Yapay ve Doğal Çevre Üzerindeki Etkileri" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 47(1-4), ss. 115-131.
- İçöz, O.** (1991). "Enflasyonun Turizm Sektörüne Etkileri", *Anatolia Dergisi*, Ocak- Şubat, 19-21.
- İçöz, O. ve Kozak, M.** (2002). "Turizm Ekonomisi: Turizmin Mikro Ve Makro Etkileri", *Turhan Kitabevi*.

- Jimenez, I. Pulina, M. Prunera, C. R. ve Artis, M.** (2009). "Tourism and Export as a Means of Growth", Irea Working Papers 200910, *University of Barcelona, Research Institute of Applied Economics*, ss. 1-28.
- Kamacı, A. ve Oğan, Y.** (2014). "Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi", *International Conference on Eurasian Economies*, ss. 1007-1012.
- Kanca, O.C.** (2015). "Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği", *Marmara Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (8), ss. 1-14.
- Kara, O. Çömlekçi, İ. ve Kaya, V.** (2012). "Turizm Gelirlerinin Çeşitli Makro Ekonomik Göstergeler İle İlişkisi: Türkiye Örneği (1992-2011)", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(8), ss.75-100.
- Karataş, M. ve Babür, S.** (2013). "Gelişen Dünya'da Turizm Sektörünün Yeri", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(25), ss. 15-24.
- Kar, M. Zorkirişçi, E. ve Yıldırım, M.** (2004). "Turizmin Ekonomiye Katkısı Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(8), ss. 87-112.
- Kasman, A. ve Kasman, S.** (2004). "Cointegration and Causality Between Tourism Revenues and Economic Growth", *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 19(220), ss. 122-131.
- Katircioğlu, S. T.** (2009a). "Tourism, Trade and Growth: The Case of Cyprus", *Applied Economics*, 41, ss. 2741-2750.
- Katircioğlu, S. T.** (2009b). "Testing the Tourism-Led Growth Hypothesis: The Case of Malta", *Acta Oeconomica*, 59(3), ss. 331-343.
- Katircioğlu, S. T.** (2010a). "Research note: Testing the Tourism-led Growth Hypothesis for Singapore - an Empirical Investigation from Bounds Test to Cointegration and Granger Causality Tests", *Tourism Economics*, 16(4), ss. 1095- 1101.
- Katircioğlu, S. T.** (2010b). "International Tourism, Higher Education and Economic Growth: The Case of North Cyprus", *The World Economy*, Doi:10.1111/j.1467-9701.2010.0.x.
- Kaypak, Ş.** (2010). "Ekolojik Turizmin Sürdürülebilirliği", *Alanya İşletme Dergisi*, 2(2), ss. 93-114.

- Kızılırmak, İ.** (2011). "Dünyada ve Türkiye'deki Turizm İşletmelerinde Çevre Korumaya Yönelik Uygulamalar: Amacı ve Önemi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), ss. 1-12.
- Kızılgöl, Ö. ve Erbaykal, E.** (2008). "Türkiye'de Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.13, S.2, ss.351-360.
- Kim, H. J. Chen, M-H. ve Jang, S.** (2006). "Tourism Expansion and Economic Development: The Case of Taiwan", *Tourism Management*, 27(5), ss. 925-933.
- Korkmaz, S.** (1988). "Turizmin Ekonomik Ve Sosyal Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 46(0), ss. 391-417.
- Kozak, N. Akoğlan, M. ve Kozak, M.** (1997). "Genel Turizm İlkeler ve Kavramlar", *Detay Yayıncılık*, 3. Basım, Ankara.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı "Alternatif Turizm Türleri", <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9872/alternatif-turizm-turleri.html>, (e. t. 03/02/2018)
- Kuşluvan, S. ve Kuşluvan, Z.** (1998). "Turizmde Mevsimsellik: Nedenleri, Sonuçları ve Yönetimi", *Pazarlama Dünyası*, 12(69), ss. 18-29.
- Kutlar, A.** (2017). "Ekonometrik Zaman Serileri", *Umuttepe Yayınları, İşletme- Ekonomi Dizisi: 74*, 2. Baskı, İstanbul.
- Lionetti, S. ve Gonzalez, O.** (2011). "On The Relationship Between Tourism and Economic Growth in Latin America", *Tourism and Hospitality Research*, 12(1), ss. 15–24.
- Marangoz, M. ve Karadağ, L.** (2017). "Sürdürülebilir Turizm Açısından Alternatif Turizmin Önemi: Marmaris Örneği", *Turizm Akademik Dergisi*, (2), ss. 29-40.
- Muhtaseb, B. M. A. ve Daoud, H. E.** (2017). "Tourism and Economic Growth in Jordan: Evidence From Linear and Nonlinear Frameworks", *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), ss. 215-223.
- Mutlu, A.** (2006). "Turizm Bölgelerinde Katı Atık Sorunu ve Belediyeler" *Yerel Yönetim ve Denetim*, 11(9), ss. 23-28.
- Nissan, E. Galindo, M. A. ve Mendez, M. T.** (2011). "Relationship Between Tourism and Economic Growth", *The Servic Industries Journal*, 31(19), ss. 1567-1572.

- Oh, C. O.** (2005). " The Contribution of Tourism Development to Economic Growth in the Korean Economy", *Tourism Management*, 26, ss. 39-44.
- Opuş, S.** (2001). "Turizmin Ekonomik Etkileri: Erzurum'daki Turistik İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Bir Araştırma", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15, 3-4, 37-58.
- Özdemir, A. R. ve Öksüzler, O.** (2006). "Türkiye'de Turizm Bir Ekonomik Büyüme Politikası Aracı Olabilir mi? Bir Granger Nedensellik Analizi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss. 107-126.
- Öztürk, Y. ve Yazıcıoğlu, İ.** (2002). "Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerinde Teorik Bir Çalışma", *Gazi Üniversitesi Turizm ve Ticaret Dergisi*, (2), ss. 183-195.
- Parrilla, J. C. Font, A. R. ve Nadal, J. R.** (2007). "Tourism and Long-Term Growth: A Spanish Perspective", *Annals of Tourism Research*, 34(3), ss. 709-726.
- Perron, P.** (1989). The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis, *Econometrica*, 57(6), ss.1361-1401.
- Perron, P. ve Phillips P.C.B.** (1988), "Testing for a Unit Root in Time Series Regression", *Biometrika*, 75, ss. 335-346.
- Phillips, P.C.B. ve H. Moon** (1999), "Lineer Regression Limit Theory for Nonstationary Panel Data", *Econometrica*, 67, ss. 1057-1111.
- Pırnar, İ.** (2005). " Turizm Endüstrisinde E-Ticaret", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, ss. 28-55.
- Proenca, S. ve Soukiazis, E.** (2008). "Tourism As An Economic Growth Factor: A Case Study for Southern European Countries", *Tourism Economics*, 14(4), ss. 791-806.
- Pulina, J. ve Jimenez, I.** (2006). "Tourism and Growth: Evidence for Spain and Italy", 46th Congress of the European Regional Science Association: Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean", 30 Ağustos- 3 Eylül, Volos, Yunanistan.
- Romero, M. P. ve Molina, J. A.** (2013). "Tourism and Economic Growth: A Review of Empirical Literature" *Tourism Management Perspectives*, (8), ss. 28-41.
- Said, S. ve Dickey, D. A.** (1984). "Testing for Unit Roots in Autoregressive- Moving Average Models of Unknown Order", *Biometrika*, 71, ss. 599-607.

Samırkaş, M. ve Samırkaş, M.C. (2014). "Turizm Sektörünün Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği", *İşletme Fakültesi Dergisi*, 15 (1), ss. 63-76.

Sampayo-Mello, F. ve Sousa-Vale, S. (2010). "Tourism and Growth in European Countries: An Application of Likelihood- Based Panel Cointegration", *Working Papers Series 1*, 2012/7, ss. 1-22.

Sequeira, T. N. ve Campos, C. (2005). "International Tourism and Economic Growth: A Panel Data Approach", *Natural Resources Management*, ss. 1-14.

Sequeira, T. N. ve Nunes, P. M. (2008). "Does Tourism Influence Economic Growth? A Dynamic Panel Data Approach", *Applied Economics*, 40, ss. 2431-2441.

Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2005). "Zaman Serileri Analizi", *Nobel Yayıncılık*, 1. Baskı, Ankara.

Srinivasan, P. Santhosh, P. K. ve Ganesh, L. (2012). "Tourism and Economic Growth in Sri-Lanka An ARDL Bounds Testing Approach", *Environment and Urbanization Asia*, 3(2), ss. 397-405.

Tang, C. F. ve Abosedra, S. S. (2012). "Small Sample Evidence on the Tourism-led Growth Hypothesis in Lebanon" *Current Issues in Tourism*, 17(3), ss. 234-246.

Şanlıoğlu, Ö. ve Özcan, E. Ö. (2017). "Türkiye’de Uygulanan Turizmi Teşvik Politikaları ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), ss. 97-118.

Şit, M. (2016). "Türkiye’de Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), ss. 101-117.

Tang, C. F. ve Tan, E. C. (2013). "How Stable Is The Tourism- led Growth Hypothesis in Malaysia? Evidence From Disaggregated Tourism Markets" *Tourism Management*, 37, ss. 52-57.

TCMB. "TCMB EVDS Döviz Kuru Verileri", <https://evds2.tcmb.gov.tr/>. (e.t. 05/12/2017).

Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). "Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes", *Journal of Econometrics*, 66(1), ss. 225-250.

Tosun, C. Timothy, D. ve Öztürk, Y. (2003). "Tourism Growth, National Development and Regional Inequality in Turkey", *Journal of Sustainable Tourism*, 11:2-3, ss. 133-161.

Tuna, M. Kızanlıklı, M. Küçükergin, K. G. (2017). "Turizm Sektör Raporu" *TÜRSAB & Tuader*, ss. 1-76.

TÜİK. "Turizm İstatistikleri", <http://www.tuik.gov.tr/>. (e.t. 05/12/2017).

Türkcan, B. (2015). "2000'li Yıllarda Türkiye İçin Turizm Yanlı Büyüme Hipotezinin Analizi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 30 (2).

TÜRSAB. "Turizmin Ekonomideki Yeri Verileri İstatistikler Tablosu", www.tursab.org.tr/. (e.t. 03/03/2018).

UNWTO. (2016). "UNWTO Tourism Highlights 2016 Edition", <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145/>. (e.t. 05/03/2018).

UNWTO. (2017). "UNWTO Tourism Highlights 2017 Edition", http://people.unica.it/carlamassidda/files/2017/06/UNWTO_Tourism-Highlights_2017.pdf/. (e.t. 05/03/2018).

WTTC. (2017). "Travel&Tourism Economic Impact 2017 World", <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions2017/world2017.pdf/> (e.t. 05/03/2018).

Yamak, N. Tanrıöver, B. ve Güneysu, F. (2012). "Turizm- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektörü Bazında Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), ss. 205-220.

Yanardağ, M. Ö. ve Avcı, M. (2012). " Turizm Sektöründe İstihdam Sorunları: Marmaris, Fethiye, Bodrum İlçeleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), ss. 39-62.

Yavuz, N.Ç. (2006). "Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (2).

Yeldan, E., Boratav, K. (2006), "Turkey, 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (In)-Stability, and Patterns of Distribution", *External Liberalization in Asia, Post-Socialist Europe and Brazil*, (Ed. L. Taylor), *Oxford University Press*, Oxford, 417-455.

Yılandı, V. ve Özcan, B. (2010). "Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye için Savunma Harcamaları ile GSMH Arasındaki İlişkinin Analizi", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), ss. 21-33.

- Yıldırım, B. I. Yıldırım, F. ve Gülmez, M.** (2017). "Türkiye'de Enflasyon ve Turizm Gelirleri İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz", *Uluslararası İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, Özel Sayı 1, ss. 69-81.
- Yıldız, Z.** (2011). "Turizm Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C.3, S.5, ss. 54-71.
- Yıldız, Z. ve Kalağan, G.** (2008). " Alternatif Turizm Kavramı ve Çevresel Etkileri", *Yerel Siyaset Dergisi*, ss. 42-44.
- Zengin, B. ve Eker, N.** (2014). "Alternatif Turizm Kapsamında Kültür Turizminin Sürdürülebilirliğinde Turist Rehberlerinin Rolü: Bir Uygulama", *XIII. Geleneksel Turizm Paneli*, 1, ss. 1-16.
- Zivot, E. ve Andrews, D.** (1992). "Further Evidence On The Great Crash, The OilPrice Shock, and The Unit Root Hypothesis". *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), ss. 251-270.
- Zortuk, M. (2009a).** "Economic Impact of Tourism on Turkey's Economy: Evidence From Cointegration Tests", *International Research Journal of Finance and Economics*" 25, ss. 231-239.
- Zortuk, M. (2009b).** 'An Econometric Analysis on the Relationship Between Tourism and Economic Growth: Empirical Evidence from Nepal", *International Journal of Econometrics and Financial Management*, 3(2), ss. 84-90.

EKLER

Ek 1: ADF Testi GDP İçin Düzey Değerlerde Birim Kök İncelenmesi Test Sonuçları Program Çıktısı

Null Hypothesis: PCE has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 3 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.391605	0.1488
Test critical values:		
1% level	-3.557472	
5% level	-2.916566	
10% level	-2.596116	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(PCE)
Method: Least Squares
Date: 01/24/18 Time: 18:25
Sample (adjusted): 2004Q1 2017Q2
Included observations: 54 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
PCE(-1)	-0.872002	0.364609	-2.391605	0.0207
D(PCE(-1))	-0.330129	0.275830	-1.196856	0.2371
D(PCE(-2))	-0.533547	0.182974	-2.915975	0.0053
D(PCE(-3))	-0.756846	0.099346	-7.618275	0.0000
C	3.489623	1.514644	2.303923	0.0255
R-squared	0.959829	Mean dependent var		0.403046
Adjusted R-squared	0.956550	S.D. dependent var		16.44893
S.E. of regression	3.428726	Akaike info criterion		5.390276
Sum squared resid	576.0518	Schwarz criterion		5.574441
Log likelihood	-140.5374	Hannan-Quinn criter.		5.461301
F-statistic	292.6978	Durbin-Watson stat		1.649755

Null Hypothesis: PCE has a unit root
Exogenous: Constant, Linear Trend
Lag Length: 3 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.156852	0.5032
Test critical values:		
1% level	-4.137279	
5% level	-3.495295	
10% level	-3.176618	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(PCE)
Method: Least Squares
Date: 02/28/18 Time: 17:10
Sample (adjusted): 2004Q1 2017Q2
Included observations: 54 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
PCE(-1)	-0.822472	0.381330	-2.156852	0.0361
D(PCE(-1))	-0.368016	0.288710	-1.274693	0.2086
D(PCE(-2))	-0.558307	0.191312	-2.918302	0.0053
D(PCE(-3))	-0.770394	0.103931	-7.412578	0.0000
C	2.828580	2.043856	1.383943	0.1728
@TREND("2003Q1")	0.015254	0.031360	0.486418	0.6289
R-squared	0.960026	Mean dependent var		0.403046
Adjusted R-squared	0.955862	S.D. dependent var		16.44893
S.E. of regression	3.455751	Akaike info criterion		5.422396
Sum squared resid	573.2262	Schwarz criterion		5.643394
Log likelihood	-140.4047	Hannan-Quinn criter.		5.507626
F-statistic	230.5575	Durbin-Watson stat		1.673255
Prob(F-statistic)	0.000000			

Ek 2: ADF Testi Turizm Harcamaları İçin Düzey Değerlerde Birim Kök İncelenmesi Test Sonuçları Program Çıktısı

Null Hypothesis: STNW has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 2 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.752200	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.555023	
5% level	-2.915522	
10% level	-2.595565	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(STNW)
 Method: Least Squares
 Date: 01/24/18 Time: 18:30
 Sample (adjusted): 2003Q4 2017Q2
 Included observations: 55 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
STNW(-1)	-1.879826	0.326801	-5.752200	0.0000
D(STNW(-1))	0.450102	0.264542	1.701441	0.0950
D(STNW(-2))	0.368442	0.139564	2.639941	0.0110
C	8.189785	2.891297	2.832564	0.0066
R-squared	0.817078	Mean dependent var		0.852664
Adjusted R-squared	0.806318	S.D. dependent var		43.81869
S.E. of regression	19.28431	Akaike info criterion		8.826408
Sum squared resid	18966.11	Schwarz criterion		8.972395
Log likelihood	-238.7262	Hannan-Quinn criter.		8.882862
F-statistic	75.93581	Durbin-Watson stat		1.862704
Prob(F-statistic)	0.000000			

Null Hypothesis: STNW has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 2 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.993211	0.0000
Test critical values:		
1% level	-4.133838	
5% level	-3.493692	
10% level	-3.175693	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(STNW)
 Method: Least Squares
 Date: 02/28/18 Time: 17:16
 Sample (adjusted): 2003Q4 2017Q2
 Included observations: 55 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
STNW(-1)	-2.111609	0.352334	-5.993211	0.0000
D(STNW(-1))	0.642614	0.286456	2.243326	0.0293
D(STNW(-2))	0.448504	0.146087	3.070126	0.0035
C	17.69043	6.536080	2.706581	0.0093
@TREND("2003Q1")	-0.287046	0.177762	-1.614781	0.1127
R-squared	0.826145	Mean dependent var		0.852664
Adjusted R-squared	0.812236	S.D. dependent var		43.81869
S.E. of regression	18.98739	Akaike info criterion		8.811935
Sum squared resid	18026.05	Schwarz criterion		8.994420
Log likelihood	-237.3282	Hannan-Quinn criter.		8.882504
F-statistic	59.39886	Durbin-Watson stat		1.887774
Prob(F-statistic)	0.000000			

Ek 3: ADF Testi Döviz Kuru İçin Düzey Değerlerde Birim Kök İncelenmesi Test Sonuçları Program Çıktısı

Null Hypothesis: YLYT has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	1.857568	0.9997
Test critical values:		
1% level	-3.550396	
5% level	-2.913549	
10% level	-2.594521	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(YLYT)
 Method: Least Squares
 Date: 01/24/18 Time: 18:32
 Sample (adjusted): 2003Q2 2017Q2
 Included observations: 57 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
YLYT(-1)	0.044176	0.023782	1.857568	0.0686
C	-0.045839	0.046045	-0.995518	0.3238
R-squared	0.059034	Mean dependent var		0.035145
Adjusted R-squared	0.041925	S.D. dependent var		0.114277
S.E. of regression	0.111856	Akaike info criterion		-1.508758
Sum squared resid	0.688143	Schwarz criterion		-1.437072
Log likelihood	44.99960	Hannan-Quinn criter.		-1.480898
F-statistic	3.450558	Durbin-Watson stat		1.697623
Prob(F-statistic)	0.068587			

Null Hypothesis: YLYT has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-0.849995	0.9543
Test critical values:		
1% level	-4.127338	
5% level	-3.490662	
10% level	-3.173943	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(YLYT)
 Method: Least Squares
 Date: 02/28/18 Time: 17:18
 Sample (adjusted): 2003Q2 2017Q2
 Included observations: 57 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
YLYT(-1)	-0.035724	0.042029	-0.849995	0.3991
C	-0.004068	0.048068	-0.084635	0.9329
@TREND("2003Q1")	0.003610	0.001592	2.268556	0.0273
R-squared	0.140908	Mean dependent var		0.035145
Adjusted R-squared	0.109089	S.D. dependent var		0.114277
S.E. of regression	0.107864	Akaike info criterion		-1.564701
Sum squared resid	0.628267	Schwarz criterion		-1.457172
Log likelihood	47.59398	Hannan-Quinn criter.		-1.522912
F-statistic	4.428517	Durbin-Watson stat		1.714668
Prob(F-statistic)	0.016561			

Ek 4: ADF Testi GDP için Birinci Farklarda Birim Kök İncelenmesi Test Sonuçları Program Çıktısı

Null Hypothesis: D(PCE) has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 2 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-43.18573	0.0001
Test critical values:		
1% level	-3.557472	
5% level	-2.916566	
10% level	-2.596116	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(PCE,2)
Method: Least Squares
Date: 01/24/18 Time: 18:34
Sample (adjusted): 2004Q1 2017Q2
Included observations: 54 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(PCE(-1))	-3.924846	0.090883	-43.18573	0.0000
D(PCE(-1),2)	1.940803	0.062479	31.06315	0.0000
D(PCE(-2),2)	0.976938	0.039153	24.95152	0.0000
C	0.043595	0.488441	0.089253	0.9292
R-squared	0.982497	Mean dependent var		0.163421
Adjusted R-squared	0.981446	S.D. dependent var		26.33336
S.E. of regression	3.586905	Akaike info criterion		5.463644
Sum squared resid	643.2944	Schwarz criterion		5.610976
Log likelihood	-143.5184	Hannan-Quinn criter.		5.520464
F-statistic	935.5315	Durbin-Watson stat		1.802463
Prob(F-statistic)	0.000000			

Null Hypothesis: D(PCE) has a unit root
Exogenous: Constant, Linear Trend
Lag Length: 2 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-43.24378	0.0001
Test critical values:		
1% level	-4.137279	
5% level	-3.495295	
10% level	-3.176618	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(PCE,2)
Method: Least Squares
Date: 02/28/18 Time: 17:20
Sample (adjusted): 2004Q1 2017Q2
Included observations: 54 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(PCE(-1))	-3.929453	0.090867	-43.24378	0.0000
D(PCE(-1),2)	1.943784	0.062461	31.12019	0.0000
D(PCE(-2),2)	0.979223	0.039161	25.00489	0.0000
C	-0.972659	1.072908	-0.906564	0.3691
@TREND("2003Q1")	0.033315	0.031327	1.063468	0.2928
R-squared	0.982892	Mean dependent var		0.163421
Adjusted R-squared	0.981495	S.D. dependent var		26.33336
S.E. of regression	3.582217	Akaike info criterion		5.477862
Sum squared resid	628.7815	Schwarz criterion		5.662027
Log likelihood	-142.9023	Hannan-Quinn criter.		5.548887
F-statistic	703.7692	Durbin-Watson stat		1.838563
Prob(F-statistic)	0.000000			

Ek 5: ADF Testi Turizm Harcamaları İçin Birinci Farklarda Birim Kök İncelenmesi Test Sonuçları Program Çıktısı

Null Hypothesis: D(STNW) has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 2 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-8.462005	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.557472	
5% level	-2.916566	
10% level	-2.596116	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(STNW,2)
 Method: Least Squares
 Date: 01/24/18 Time: 18:35
 Sample (adjusted): 2004Q1 2017Q2
 Included observations: 54 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(STNW(-1))	-3.200685	0.378242	-8.462005	0.0000
D(STNW(-1),2)	1.179849	0.299940	3.933619	0.0003
D(STNW(-2),2)	0.497856	0.134752	3.694616	0.0005
C	0.291670	3.015371	0.096728	0.9233
R-squared	0.931620	Mean dependent var		-2.542933
Adjusted R-squared	0.927517	S.D. dependent var		82.16843
S.E. of regression	22.12189	Akaike info criterion		9.102199
Sum squared resid	24468.89	Schwarz criterion		9.249531
Log likelihood	-241.7594	Hannan-Quinn criter.		9.159019
F-statistic	227.0697	Durbin-Watson stat		2.083570
Prob(F-statistic)	0.000000			

Null Hypothesis: D(STNW) has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 2 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-8.486017	0.0000
Test critical values:		
1% level	-4.137279	
5% level	-3.495295	
10% level	-3.176618	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(STNW,2)
 Method: Least Squares
 Date: 02/28/18 Time: 17:21
 Sample (adjusted): 2004Q1 2017Q2
 Included observations: 54 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(STNW(-1))	-3.220329	0.379487	-8.486017	0.0000
D(STNW(-1),2)	1.190075	0.300651	3.958324	0.0002
D(STNW(-2),2)	0.497982	0.134978	3.689370	0.0006
C	-5.111576	6.646494	-0.769063	0.4455
@TREND("2003Q1")	0.177314	0.194291	0.912625	0.3659
R-squared	0.932763	Mean dependent var		-2.542933
Adjusted R-squared	0.927274	S.D. dependent var		82.16843
S.E. of regression	22.15895	Akaike info criterion		9.122381
Sum squared resid	24059.93	Schwarz criterion		9.306546
Log likelihood	-241.3043	Hannan-Quinn criter.		9.193407
F-statistic	169.9413	Durbin-Watson stat		2.098151
Prob(F-statistic)	0.000000			

Ek 6: ADF Testi Döviz Kuru İçin Birinci Farklarda Birim Kök İncelenmesi Test Sonuçları Program Çıktısı

Null Hypothesis: D(YLYT) has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.976364	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.552666	
5% level	-2.914517	
10% level	-2.595033	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(YLYT,2)
Method: Least Squares
Date: 01/24/18 Time: 18:36
Sample (adjusted): 2003Q3 2017Q2
Included observations: 56 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(YLYT(-1))	-0.784900	0.131334	-5.976364	0.0000
C	0.030052	0.015676	1.917040	0.0605
R-squared	0.398107	Mean dependent var		0.001101
Adjusted R-squared	0.386961	S.D. dependent var		0.142493
S.E. of regression	0.111568	Akaike info criterion		-1.513309
Sum squared resid	0.672157	Schwarz criterion		-1.440975
Log likelihood	44.37265	Hannan-Quinn criter.		-1.485265
F-statistic	35.71692	Durbin-Watson stat		1.927673
Prob(F-statistic)	0.000000			

Null Hypothesis: D(YLYT) has a unit root
Exogenous: Constant, Linear Trend
Lag Length: 1 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.863007	0.0000
Test critical values:		
1% level	-4.133838	
5% level	-3.493692	
10% level	-3.175693	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(YLYT,2)
Method: Least Squares
Date: 02/28/18 Time: 17:22
Sample (adjusted): 2003Q4 2017Q2
Included observations: 55 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(YLYT(-1))	-1.141968	0.194775	-5.863007	0.0000
D(YLYT(-1),2)	0.264057	0.143189	1.844106	0.0710
C	-0.046407	0.032152	-1.443358	0.1550
@TREND("2003Q1")	0.002993	0.001073	2.789291	0.0074
R-squared	0.469874	Mean dependent var		-0.002035
Adjusted R-squared	0.438690	S.D. dependent var		0.141843
S.E. of regression	0.106270	Akaike info criterion		-1.575724
Sum squared resid	0.575957	Schwarz criterion		-1.429736
Log likelihood	47.33241	Hannan-Quinn criter.		-1.519269
F-statistic	15.06783	Durbin-Watson stat		2.067813
Prob(F-statistic)	0.000000			

Ek 7: Zivot- Andrews Testi GDP İçin Düzey Değerler İncelenmesi: Model A Test Sonuçları Program ıktısı

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/24/18 Time: 18:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: PCE has a unit root with a structural
break in the intercept
Chosen lag length: 3 (maximum lags: 4)
Chosen break point: 2007Q1

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-2.744507	0.137087
1% critical value:	-5.34	
5% critical value:	-4.93	
10% critical value:	-4.58	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

Ek 8: Zivot- Andrews Testi GDP İçin Düzey Değerler İncelenmesi: Model B Test Sonuçları Program ıktısı

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/24/18 Time: 18:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: PCE has a unit root with a structural
break in the trend
Chosen lag length: 3 (maximum lags: 4)
Chosen break point: 2008Q4

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-2.717069	0.223879
1% critical value:	-4.80	
5% critical value:	-4.42	
10% critical value:	-4.11	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

Ek 9: Zivot- Andrews Testi GDP İçin Dzey Değerler İncelenmesi: Model C Test Sonuçları Program ıktısı

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/24/18 Time: 18:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: PCE has a unit root with a structural
break in both the intercept and trend
Chosen lag length: 3 (maximum lags: 4)
Chosen break point: 2009Q3

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-3.810047	0.005471
1% critical value:	-5.57	
5% critical value:	-5.08	
10% critical value:	-4.82	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

Ek 10: Zivot- Andrews Testi Turizm Harcamaları İçin Dzey Değerler İncelenmesi: Model A

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/24/18 Time: 18:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: STNW has a unit root with a structural
break in the intercept
Chosen lag length: 2 (maximum lags: 4)
Chosen break point: 2007Q1

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-6.161115	0.086426
1% critical value:	-5.34	
5% critical value:	-4.93	
10% critical value:	-4.58	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

Ek 11: Zivot- Andrews Testi Döviz Kuru İçin Düzey Değerler İncelenmesi: Model A Test Sonuçları Program Çıktısı

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/24/18 Time: 19:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: YLYT has a unit root with a structural
break in the intercept
Chosen lag length: 3 (maximum lags: 4)
Chosen break point: 2014Q4

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-1.352347	0.029679
1% critical value:	-5.34	
5% critical value:	-4.93	
10% critical value:	-4.58	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

Ek 12: Zivot- Andrews Testi Döviz Kuru İçin Düzey Değerler İncelenmesi: Model B Test Sonuçları Program Çıktısı

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/24/18 Time: 19:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: YLYT has a unit root with a structural
break in the trend
Chosen lag length: 3 (maximum lags: 4)
Chosen break point: 2013Q1

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-2.712878	0.001655
1% critical value:	-4.80	
5% critical value:	-4.42	
10% critical value:	-4.11	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

Ek 13: Zivot- Andrews Testi Döviz Kuru İçin Düzey Değerler İncelenmesi: Model C Test Sonuçları Program Çıktısı

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/24/18 Time: 19:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: YLYT has a unit root with a structural
break in both the intercept and trend
Chosen lag length: 3 (maximum lags: 4)
Chosen break point: 2012Q4

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-2.665881	0.299558
1% critical value:	-5.57	
5% critical value:	-5.08	
10% critical value:	-4.82	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

Ek 14: Zivot- Andrews Testi GDP İçin Birinci Farklar İncelenmesi: Model A Test Sonuçları Program Çıktısı

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/31/18 Time: 17:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: PCEFARK1 has a unit root with a structural
break in the intercept
Chosen lag length: 2 (maximum lags: 3)
Chosen break point: 2009Q1

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-44.15938	0.094083
1% critical value:	-5.34	
5% critical value:	-4.93	
10% critical value:	-4.58	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

Ek 15: Zivot- Andrews Testi GDP İçin Birinci Farklar İncelenmesi: Model B Test Sonuçları Program ıktısı

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/31/18 Time: 17:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: PCEFARK1 has a unit root with a structural
break in the trend
Chosen lag length: 2 (maximum lags: 3)
Chosen break point: 2015Q1

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-43.37342	0.272779
1% critical value:	-4.80	
5% critical value:	-4.42	
10% critical value:	-4.11	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

Ek 16: Zivot- Andrews Testi GDP İçin Birinci Farklar İncelenmesi: Model C Test Sonuçları Program ıktısı

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/31/18 Time: 17:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: PCEFARK1 has a unit root with a structural
break in both the intercept and trend
Chosen lag length: 2 (maximum lags: 3)
Chosen break point: 2009Q1

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-44.06774	0.029355
1% critical value:	-5.57	
5% critical value:	-5.08	
10% critical value:	-4.82	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

**Ek 17: Zivot- Andrews Testi Turizm Harcamaları İçin Birinci Farklar İncelenmesi:
Model A Test Sonuçları Program Çıktısı**

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/31/18 Time: 17:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: STNWFARK1 has a unit root with a structural
break in the intercept
Chosen lag length: 2 (maximum lags: 3)
Chosen break point: 2007Q4

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-8.704781	0.135835
1% critical value:	-5.34	
5% critical value:	-4.93	
10% critical value:	-4.58	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

**Ek 18: Zivot- Andrews Testi Turizm Harcamaları İçin Birinci Farklar İncelenmesi:
Model B Test Sonuçları Program Çıktısı**

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/31/18 Time: 17:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: STNWFARK1 has a unit root with a structural
break in the trend
Chosen lag length: 2 (maximum lags: 3)
Chosen break point: 2015Q1

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-8.639545	0.163446
1% critical value:	-4.80	
5% critical value:	-4.42	
10% critical value:	-4.11	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

Ek 19: Zivot- Andrews Testi Turizm Harcamaları İçin Birinci Farklar İncelenmesi: Model C Test Sonuçları Program Çıktısı

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/31/18 Time: 17:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: STNWFARK1 has a unit root with a structural
break in both the intercept and trend
Chosen lag length: 2 (maximum lags: 3)
Chosen break point: 2007Q4

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-8.841118	0.050131
1% critical value:	-5.57	
5% critical value:	-5.08	
10% critical value:	-4.82	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

Ek 20: Zivot- Andrews Testi Döviz Kuru İçin Birinci Farklar İncelenmesi: Model A Test Sonuçları Program Çıktısı

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/31/18 Time: 17:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: YLYTFARK1 has a unit root with a structural
break in the intercept
Chosen lag length: 3 (maximum lags: 3)
Chosen break point: 2014Q2

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-5.703657	0.070988
1% critical value:	-5.34	
5% critical value:	-4.93	
10% critical value:	-4.58	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

Ek 21: Zivot- Andrews Testi Döviz Kuru İçin Birinci Farklar İncelenmesi: Model B Test Sonuçları Program Çıktısı

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/31/18 Time: 17:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: YLYTFARK1 has a unit root with a structural
break in the trend
Chosen lag length: 3 (maximum lags: 3)
Chosen break point: 2012Q4

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-5.429055	0.217904
1% critical value:	-4.80	
5% critical value:	-4.42	
10% critical value:	-4.11	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

Ek 22: Zivot- Andrews Testi Döviz Kuru İçin Birinci Farklar İncelenmesi: Model C Test Sonuçları Program Çıktısı

Zivot-Andrews Unit Root Test
Date: 01/31/18 Time: 17:01
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 58
Null Hypothesis: YLYTFARK1 has a unit root with a structural
break in both the intercept and trend
Chosen lag length: 3 (maximum lags: 3)
Chosen break point: 2014Q4

	t-Statistic	Prob. *
Zivot-Andrews test statistic	-5.587504	0.074054
1% critical value:	-5.57	
5% critical value:	-5.08	
10% critical value:	-4.82	

* Probability values are calculated from a standard t-distribution and do not take into account the breakpoint selection process

Ek 23: Toda-Yamamoto VAR Gecikme Düzeyi Seçim Testi Test Sonuçları Program Çıktısı

VAR Lag Order Selection Criteria
Endogenous variables: PCE STNW YLYT
Exogenous variables: C
Date: 02/22/18 Time: 03:02
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 47

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-399.117...	NA	5419.669	17.11140	17.22950	17.15584
1	-371.971...	49.67212	2506.950	16.33922	16.81159	16.51697
2	-355.841...	27.45544	1861.008	16.03581	16.86247	16.34689
3	-288.286...	106.3635*	156.0645	13.54410	14.72504*	13.98849*
4	-277.682...	15.34202	149.3937*	13.47584	15.01107	14.05356
5	-271.298...	8.421348	173.8894	13.58716	15.47667	14.29820
6	-262.095...	10.96530	183.4073	13.57852	15.82232	14.42288
7	-249.455...	13.44685	171.9454	13.42363	16.02171	14.40130
8	-242.684...	6.338178	214.9180	13.51851	16.47087	14.62950
9	-225.855...	13.60638	184.2711	13.18536	16.49201	14.42967
10	-211.582...	9.718282	189.0910	12.96095*	16.62188	14.33858

* indicates lag order selected by the criterion
LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)
FPE: Final prediction error
AIC: Akaike information criterion
SC: Schwarz information criterion
HQ: Hannan-Quinn information criterion

Ek 24: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi GDP- Turizm Harcamaları- Döviz Kuru Test Sonuçları Program Çıktısı

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests
Date: 02/28/18 Time: 19:00
Sample: 2003Q1 2017Q2
Included observations: 53

Dependent variable: PCE

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
STNW	1.922910	3	0.5886
YLYT	4.262676	3	0.2345
All	7.010685	6	0.3199

Dependent variable: STNW

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
PCE	7.895901	3	0.0482
YLYT	15.76959	3	0.0013
All	19.82105	6	0.0030

Dependent variable: YLYT

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
PCE	1.360707	3	0.7148
STNW	6.114152	3	0.1062
All	6.292566	6	0.3912

Ek 25: Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi: Model A Test Sonuçları Program Çıktısı

THE GREGORY-HANSEN
COINTEGRATION TEST
MODEL 2: Level Shift

ADF Procedure

t-stat	-34.10080
Lag	2.000000
Break	2014Q2

Phillips Procedure

Za-stat	-67.62130
Za-break	2005Q1
Zt-stat	-10.03928
Zt-break	2005Q1

Ek 26: Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi: Model B Test Sonuçları Program Çıktısı

THE GREGORY-HANSEN
COINTEGRATION TEST
MODEL 3: Level Shift with Trend

ADF Procedure

t-stat	-30.55816
Lag	2.000000
Break	2014Q4

Phillips Procedure

Za-stat	-67.62130
Za-break	2005Q1
Zt-stat	-10.03928
Zt-break	2005Q1

Ek 27: Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi: Model C Test Sonuçları Program Çıktısı

THE GREGORY-HANSEN
COINTEGRATION TEST
MODEL 4: Regime Shift

ADF Procedure

t-stat	-5.547569
Lag	6.000000
Break	2014Q2

Phillips Procedure

Za-stat	-67.62130
Za-break	2005Q1
Zt-stat	-10.03928
Zt-break	2005Q1

ÖZGEÇMİŞ
SİNAN ÇINAR

EĞİTİM

Yüksek Lisans:	Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tezli Yüksek Lisans Programı, 2016-2018
Lisans:	Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 2011-2016
Lise:	Bayraklı Lisesi, 2006-2010

İŞ TECRÜBELERİ

2016 – 2017:	ENGLISH FAST Karşıyaka Şubesi- Koordinatör
Şubat 2016:	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası- Stajyer
Ağustos 2014:	Uluslararası İzmir Enternasyonal Fuarı- İngilizce Tercüman
Ağustos 2013:	Uluslararası İzmir Enternasyonal Fuarı- İngilizce Tercüman
Haziran-Temmuz 2013	Garanti Bankası- Stajyer

BELGELER

British Culture: C2 Seviye İngilizce Belgesi

TCMB: Eğitim Belgesi

Ege Üniversitesi: Yüksek Onur Belgesi

SOSYAL VE KÜLTÜREL ETKİNLİKLER

2012 – 2013: Lösev- Gönüllü

2013 - 2014: Ege Üniversitesi- Uluslararası İlişkiler Topluluğu- Üye

BİLGİSAYAR BİLGİLER

Microsoft- Office Programları, E – views Ekonometri Programı, GRETl Ekonometri Programı, GAUSS Ekonometri Programı

YABANCI DİLLER

İngilizce: **Okuma:** İleri Düzey
Konuşma: İleri Düzey
Yazma: İleri Düzey
Dinleme: İleri Düzey

DİĞER BİLGİLER

Doğum Yeri: Konak/ İZMİR
Doğum Tarihi: 05/03/1992
Medeni Durum: Bekar

ÖZET

Bu tezde 2003 yılı 1. Çeyreğinden 2017 yılı 3. Çeyreğine kadar gerçekleşen dönemde Türkiye’de turizm sektörünün ekonomi üzerinde etkileri incelenmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde; turizm sektörünün tanımı, ülke ekonomileri içerisindeki yeri ve önemi, dünya üzerindeki tarihsel gelişimi, ülke ekonomileri üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ve bununla birlikte turizm sektörünün Dünya’da geleceğine dair beklentilere yer verilmektedir. İkinci bölümde; Dünya’da ve Türkiye ekonomisi içerisinde turizm sektörüne dair temel göstergeler yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise literatür özeti, veri seti ve değişkenler, yöntem ve model, elde edilen analiz sonuçları ve analiz sonuçlarının değerlendirilmesi yer almaktadır. Çalışmanın amacı ilgili yıllarda turizm sektörünün ekonomi üzerindeki etkilerinin tespit edilmesidir. Çalışmada yapısal kırılmaları dikkate alan Gregory-Hansen eşbütünleşme yöntemi ve Toda Yamamoto Nedensellik Analizi kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Yapılan eşbütünleşme testi sonucunda %5 ve %10’da eşbütünleşik ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan nedensellik testinde gayrisafi yurtiçi hasıladan turizm harcamalarına ve döviz kurundan turizm harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

In this dissertation, the impacts of tourism on Turkish economy in have been examined from the first quarter of 2003 till the third quarter of 2017. In the first section of the study; the definition, the importance and the significance of tourism sector in economies have been explained. Moreover the historical development of tourism sector, its negative and positive economic impacts in different countries and the expectations relating to the future of tourism sector in the world have been given. In the second section; some basic global and local indicators of tourism sector have been expressed. In the third section; some empiricial analysis have been conducted. In this context, a brief of literature review, method and model descriptions, and the evaluations of the analysis results have been explained. The aim of the study is to detect the validity of impacts tourism sector on Turkish economy in relevant years. The analysis has been carried out by using some econometric methods regarding structural breaks. It has been investigated that some cointegrated relationships are valid at 5% and 10% significance levels. Also, unidirectional causality links have been handled that are from GDP through tourism expenditures and from exchange rate through tourism expenditures.